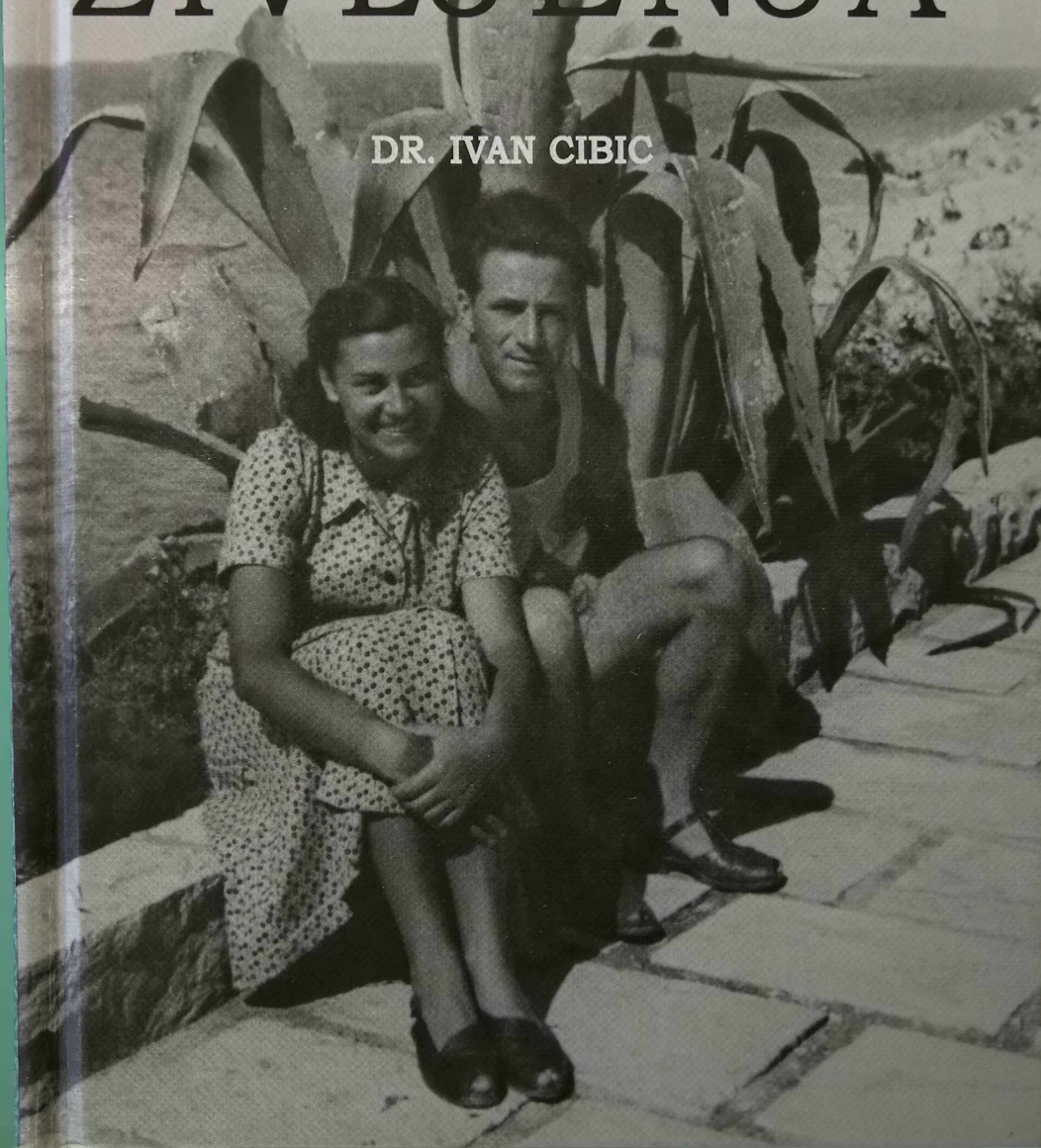

UTRINKI IZ MOJEGA ŽIVLJENJA

DR. IVAN CIBIC

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Cibic I.
821.163.6-94

CIBIC, Ivan

Utrinki iz mojega življenja / Ivan Cibic. - Ljubljana :
samozal., 2011

ISBN 978-961-276-080-9

254417408

UTRINKI IZ MOJEGA ŽIVLJENJA

DR. IVAN CIBIC

Ljubljana 2011

236417

OLM/17385

Knjigo sem pričel pisati z željo, da bi moji potomci iz »utrinkov« mojih zgodb spoznali del moje življenjske poti. Nemalokrat sem se znašel na križišču usodnih odločitev, ki so zaznamovale moje življenje, v katerem sem vedno iskal globlji smisel in skušal slediti svojemu poslanstvu. Vsem, ki so me spoznali, naj bo moja knjiga v bodrilo in kažipot, da življenje od nas vsak trenutek terja odločitev, v katero verujemo in v uresničitve katere bomo vložili ves svoj trud, znanje in izkušnje ...

Vaš Ivan

PROSEK 213

Ko svet prepiha kraška burja, se tam, kjer se tržaška planota konča s prepadnimi stenami nad morjem ter flišnimi vinogradnimi pobočji, odpre prelep pogled od Triglava do Benetk. Prav tu na tržaški planoti je ugnezdena slovenska vas Prosek. Ob njene hiše se odbijajo zvoki cerkvenega zvona, tako je danes in tako je bilo sto let pred mojim rojstvom, ko je nono Valentin sredi vasi zgradil hišo številka 213. Po nonotovi smrti leta 1932 je hišo podedoval moj oče Rudolf. Obnovil je dimnik, tlakoval berjač in pri kovaču Skrinjarju v Sežani naročil izdelavo zidanega štedilnika.

Rastel sem v številni družini, obkrožen s sorodniki. Živelii so v vasi ali na njenem obrobju, v hišah ali malih stanovanjih in vsi so prihajali v mojo rojstno hišo, Prosek 213. Ta preprosta, kamnita kraška hiša je vse moje življenje ostala edini pravi dom, tudi potem, ko že davno nisem več živel v njem. Ostala je podoba v mojih mislih, kotiček v srcu, kamor se zateče človeški duh, da poišče mir in spokojnost, če življenje postane preveč hrupno in utrudljivo.

V hišo se je vstopalo naravnost z vaše ceste, skozi širok prtun in obokano lopo do berjača. Berjač je skrival družino pred pogledi okolja: na eni strani ga je omejeval zid sosedove hiše, na drugi zid sosedovega vrta in na tretji naša štala, živalski dom štirih krav hraniteljic ter redkokdaj kakoga teleta. Na berjaču sem se cele dneve igral, fantek drobne postave in zvedavega pogleda, poln domislic in otroških nagajivosti. Ivanček Čibčjev so me klicali vsi, ki so me poznali.

Hiša ni bila velika, a za Ivančka - kot srednjeveški grad! Z berjača sem se po skalah lahko povzpел na beledur in gledal mamo, kako dol po berjaču hiti po opravih, ali pa sem smuknil v eno od dveh spalnic, kar je bilo mnogo zabavneje kot vstopiti v kamerin, sobico za otroke!

Pod skalami smo imeli kokošnjak. Prav velika kurja farma to res ni bila, a jajček ali dva za občasni posladek otrokom je mama le pobrala!

Včasih smo kupili prašička, ki se je tudi stisnil tja notri pod š kale. Toda pujsek je bil le prehodni gost kokošnjaka, mama ga je kmalu preselila v depandanso, š talco na vrtu zunaj hiše.

Najbolj skrivnosten del hiše je bilo podstrešje. Nanj so vodile lesene stopnice, po katerih sem se tako rad vzpenjal. Čeprav mi je srček od nelagodja utripal nekje v grlu. Danes vem, da je bila podstreha zelo svetla, saj je imela veliko oken in forčelo, a Ivanček je vedel, da je na podstrešju tudi tisto, česar odrasli ne vidijo, zato se je malo bal.

Pritličje je bilo razdeljeno na hišo in kamro. Tu je potekal velik del družinskega življenja, še posebno v nmrzlih dneh, ko je burja rezala v lica in nezaščitene roke. Takrat je ogenj z ognjišču izpod široke nape in spenjajočega črnega dimnika grel ves prostor. Skozi okno, obrnjeno na vaško cesto, iz katere je rasla naša hiša, se je medla svetloba lomila na gorečih klenicah, položenih na vzglavnik. Iz črnega stropa nad ognjiščem je visela veriga s kotličkom, obešenim na kavlju, v njem je brbotala mineštra, včasih polenta... In zidana peč... Stala je tik ob ognjišču: v njej je mati redko pekla kruh, še redkeje pinco... Materin kruh in njena pinca sta bila praznik za naše brbončice!

Tik ob hiši je stala kamra z dvema zamreženima oknoma, enim na berjač in drugim na vaško cesto, v njej dolga miza in številni stoli za vse člane naše velike družine. Nad mizo je visela petrolejka, s petrolejkami pa smo osvetljevali tudi vse ostale bivalne prostore. Zaradi velike nevarnosti požara smo si v hlevu, seniku ali kleti svetili s fajarjem, dobro zaprtim in zaščitnim svetilom. V kamri smo imeli še vintlo za mešanje kruha, omaro in harmonij, iz katerega je najstarejši brat Milko izvabljal nebeške zvoke, ki so nežno plavali pod strop in mimogrede oplazili še Ivančkovo dušo.

Oče je pravil, da je nekoč del hiše pogorel, pa so dogradili novega, kjer je bila vinska klet. Na enem koncu je stala preša za grozdje, prostor za čebre, plavnike, brente in brentače. Tu so se shranjevale posode za trgat ev. Na drugem so stali vinski sodi, postavljeni na tramovih. Obi

prostora je ločila lesena stena, popisana s podatki o trgovah in količini pridelanega vina za več let nazaj. Odlična trajna evidenca, ki je ne more uničiti brisanje trdega diska...

V kotu ob hlevu je stala utica – naše stranišče na štrbunk. Pri strani je imelo majhno odprtino brez zaščitnega stekla, da si lahko notri pogledal, ali je zaseden prostor, ko tudi cesar gre h nogam.

Prosek 213 – prtun (vhod v hišo) levo, vhod na vrt desno

MAMA IN TATA

Bil sem sedmi otrok v družini. Pred menoj so umrli trije. Hladne zime so prizadele novorojenčke, jim prinesle pljučnico in z njo smrt. In če je bolezen nekako »od boga dana« in jo starši morda vzamejo kot neizogibno, je smrt štiriletné sestrice Marice, ki se je utopila na domačem

Moja družina leta 1925 – od leve: mama, ki pestuje mene, Milko, Boris, Vlasta, Karlo, tata

vrtnu, gotovo obležala na dušah mojih staršev kot večna, nezaceljena rana.

Starša sta bila kmeta. Da bi prehranila številno družino zgolj s svojimi rokami, se je bilo treba trdo boriti. Z dežjem, soncem, vetrom in zemljo. Vsak dan, znova in znova, brez praznikov in počitka.

Oče je delal na njivi in v vinogradu, mama je vse, kar sta lahko iztrgala skopi kraški zemlji, nesla prodat v Trst. Trideset let je, dan za dnem, nosila v jerbasu na glavi najlepše pridelke naše njive z roba vasi. In tistih nekaj jajc, ki jih je pobrala v domačem kokošnjaku, pa mleko, gosto in mastno, da se je na njem delala za prst debela smetana... vse, prav vse, kar je bilo dobrega, je nesla prodat v Trst.

Mamin delavnik se je pričenojal zgodaj zjutraj, še preden se je delal dan. Vstala je, pomolzla štiri krave, pripravila ječmenovo kavo, vzela kanglo in vanjo vlila mleko... nato je sinoči pripravljeno zelenjavo in rože naložila na visok kup v jerbas... Tisti jerbas se mi je zdel kot gora velik in moral je biti zelo težak, saj sta ga oče in brat vsakokrat s težavo dvignila tja gor, na svitek vrh mamine glave. Tako oprtana je mama pešačila do Barkovelj, se tam povzpela na tramvaj in tržaški gospodi odpeljala sveže pridelke. Dostavljala jih je od vrat do vrat bogatim in manj bogatim Tržčanom, svojim stalnim odjemalcem.

Ta svoj križev pot je mama opravljala v soncu in dežju. In kadar je burja kazala svoj najgrši obraz, so si žene mlekarice pomagale, se prijemale za roke ali tiščale druga k drugi, da jih ni burja prevrnila s tovorom vred. Le v posebno ledenih, viharinih zimah, sta ji na pomoč priskočila oče in Milko, da so lahko vsi mamini odjemalci dobili vsak dan mleko. Sovražil sem mrzle zime, ko se je mama vračala z glavo, pokrito z ledom in snegom. Nikoli se ni pritožila, nikoli zastokala... nikoli ni rekla ničesar.

Ko je prišla, smo se otroci ozirali proti praznim kantam za mleko, iz katerih je vedno kaj potegnili. Razveselila nas je s kakšnim cenanim priboljškom, ki ga je lahko z omejenimi finančnimi sredstvi privoščila svojim najdražjim. Sama je pojedla postano kosilo, za kratek hip obsejala za mizo in že je odhitela v vinograd in na njivo nabrat, kar bo jutri nesla v Trst.

Mama ni nikoli pozabila naših godov. Tistega, ki je imel god, je mama obdarovala s prav posebnim darilom – »kremšnito«. Čeprav je bila dan ali dva stara in zato primerno cenejša, smo jo komaj čakali. Tako je ob nekem godu, ko je dobila svojo »kremšnito«, mala sestra Anica sedla na hišni prag, se s komolčkoma naslonila na privzdignjena kolena in z obema rokama držala zlato »kremšnito«. Lizala jo je prav počasi, počasi, najprej sladki beli prah s pokrova, nato pokrov in potem še bolj počasi slastno kremo, pri tem pa je ves čas izpod vek oprezala, ali jo vidi jo

sosestovi otroci. Hotela je, da jo vidi vsa vas, njo in njeno »kremšnito« in mislila je, da ji bodo vsi zavidali to razkošje okusov tako, kot je celo leto, do svojega goda, ona zavidala njim.

Kot vse mame na svetu, ki si zaslužijo ta žlahtni naziv, je tudi moja skrbela za nas še potem, ko smo odrasli in nas je usoda razmetala po različnih deželah. Včasih je v neizmerni materinski ljubezni storila tudi kaj tako ganljivega a hkrati popolnoma nesmiselnega... med vojno mi je uspela dostaviti pismo in v njem 50 lir, tistih težko prisluženih lir od mleka in zelenjave... dolgo jih nisem zapravil, saj v partizanih niso imeli trgovine...pa tudi – v tistih dneh mi je več pomenilo imeti pri sebi te težko prislužene lire, ki se jih je še držala sled maminih prstov, kot kupiti zanje vsa premoženja tega sveta!

Mamo je skrbelo očetovo zdravje. Desetletja je trpel za vnetjem in razjedo želodca. Nenadno nočno bolečino, ko se mu je predrl želodec in je potreboval takojšnjo kirurško pomoč, smo doživeli kot boleč sunek v srce... zavedli smo se, da gre zares, da oče lahko umre. A takrat še ni prišel njegov čas. Prišel je precej pozneje, ko sta mama in tata, izmučena od dela, skrbi za družino in bolezni, dogorela kot sveča. Tiho, eden za drugim ... v dobrem letu sta nas zapustila oba.

PRVI SPOMIN

Kako daleč seže človeški spomin? Prve slike iz mojega so kot blede, oddaljene meglice na horizontu, bolj slutiš jih kot vidiš, in segajo v čas, ko sem bil star tri leta. Spal sem z očetom in mamo v njuni spalnici. Po rojstvu sestre Anice sem dobil svojo železno otroško posteljico, imenovano kučeta in ko sem se ponoči zbudil, sem iz kota sobe slišal njuno enakomerno dihanje, tako pomirjujoče, da sem se v trdi temi sobe počutil varno.

Spalnice niso bile ogrevane in v zimskem času, ko je burja brila še pose-

Mama in tata 1942

bej ledeno, je urin v bokalu pod posteljo zmrznil. Mama je zjutraj odnesla bokal z rumenimi kosi ledu in jih stresla v stranišče na štrbunk.

Starša sta vstajala zgodaj, s prvim svitom, jaz pa sem ostajal v svoji postelji in molet noseč izpod odeje v ledeno jutro. Včasih sem dolgo buden ležal in se zabaval z opazovanjem, kako se mačka igra z miško. Miška je tekala po škripajočih deskah spalnice, mačka jo je negibno opazovala in nenadoma šavsnila proti njej... ujela jo je in držala s tačkami, jo za hip spustila, pa spet ujela... Miška je brezglavo tekala enkrat na to in drugič na drugo stran, a mačka je kot moder strateg vsakokrat spregledala njen namen in ji preprečila pobeg. Igra mačke z mišjo je trajala tako dolgo, dokler se zver ni naveličala in si namesto igre privoščila svoj jutranji mesni obrok.

Pogosto me je zeblo... Takrat sem iskal toploto v sosednji sobi, ki je bila toplejša, saj je bila pod njo kuhinja. V njej sta spala nona in nono ter najstarejši brat Milko. Kot najstarejša družinska člana sta bila deležna posebnega privilegija – ni jima bilo treba navsezgodaj zapustiti toplega ležišča! In kaj je bilo lepšega, kot če sem bosonog pretekel tistih nekaj metrov skozi ledeni zrak, planil v toplo posteljo med njiju in se grel, grel, grel...

Današnji starši si delajo velike preglavice s tem, kako obleči svoje potomce. Moji starši teh skrbi niso imeli. Pravzaprav jih ni imela mama – oblačenje, previjanje, hranjenje otrok, to še zdaleč ni bila domena takratnih očetov, pravih alfa samcev! Mame so morale biti iznajdljive in praktične, saj so otroke »gor spravljale« tako mimogrede, hkrati z opravljanjem vseh hišnih in poljskih del. Pojma niso imeli o tem, koliko časa dojenček doživlja sebe in mamo kot eno osebo, niso poznali oralne in analne faze v psihološkem razvoju otroka in sanjalo se jim ni, da lahko z napačno vzgojo otroku nakopljejo Ojdipov kompleks, pa smo vseeno zrasli, ljubljani in čuvani!

Tako kot vsi malčki tistega časa sem bil tudi jaz oblečen v krilce. Dečki in deklice smo skakljali naokoli v spodnjih hlačkah, preklanih v

mednožju, in vse kar je moralo, je sproti odteklo nazaj k materi naravi, mi pa smo ostali suhi, četudi mame niso poznale Pampers plenice!

IVANČEK PIROMAN

Otroci smo se radi igrali na seniku. Dišeče posušene trave, naložene v debelih plasteh, so bile naravnost sanjski poligon za zganjanje vseh vrst vragolij. Včasih smo smeli na seniku prespati, kar je bilo posebno razburljivo doživetje. Na vasi pa se igra kmalu spremeni v delo in starši so nas že v rosnih letih vključili v poljska opravila – tlačili smo pripe-ljano seno in tako po svojih šibkih močeh prispevali k hišnemu gospo-darstvu.

Bilo je vroče poltje, čas spravila posušene trave na senik. Odrasli so svoje delo že skoraj dokončali in vzeli so si čas za popoldanski počitek. S starejšim bratom Borisom sva ostala na seniku, se valjala po senu in se pogovarjala. Imel sem štiri ali pet let in škatlica vžigalic, ki sem jo nekje staknil, se mi je zdela pravi zaklad! Oče je bil kadilec, škatlica mu je verjetno padla iz žepa. Odpiral in zapiral sem jo, gledal vžigalice, eno po eno jemal ven in spravljal nazaj ter se domislil: lahko naredim enak ogenj, kot ga naredi mama vsak dan, ko kuha na ognjišču. Vem, da se ne sme, a jaz bom zakuril en čisto majčken ognjček... Skušnjava je bila prevelika za petletnega otroka!

Z okorno ročico sem položil glavico vžigalice na brusilni papir škatlice in potegnil. Seno je v hipu zajel plamen in se nenadzorovano razširil po prostoru. Zgroženo sem gledal ognjene zublje, Boris je začel kričati in klicati očeta. V hipu se je predramil iz popoldanskega dremeža, stekel po stopnicah na senik in s širokim kosom platna zadušil ogenj. Čepel sem skrit v kupu sena, grešnik grešni, in še dihati si nisem upal, da me ne bi izsledili. Kako me bodo kaznovali, mi je rojilo po glavici. Oče me je klical in kopal po senu, da bi me našel ... končno sem le zlezel iz

skrivališča in čakal zaslužen kazni. A kazni ni bilo. Oče me je ljubeče stisnil k sebi, srečen, da se je vse dobro končalo. Duhal sem vonj tobaka in sena, z glavo zakopano v njegovi srajci, bil pa sem premajhen, da bi lahko začutil vso tisto gromozansko ljubezen, ki jo v takšnih trenutkih starši čutijo do svojega otroka!

Prva izkušnja z ognjem je bila naravnost strašljiva, a kljub temu ni uničila čarobne privlačnosti ognjenih zubljev. Ko sem čez nekaj let postal pastir, sem z enakim navdušenjem in pričakovanjem mističnega kuril pastirske ognje, v njih pekel krompir in koruzne šture. Opazoval sem ognjene zublje in nisem bil sam. Ljubzen do ognja je ostala.

PAVLA

Pisalo se je leto 1929 in naša družina je štela že enajst članov. Mama ni več zmogla vsega, zato je k hiši prišla pomočnica Pavla, priletno dekle, ki ji ni bilo dano ustvariti lastne družine, ampak je morala skrbeti za tujo. Doma je bila iz Škrbina na Krasu. S Pavlo sta prišli v našo vas služiti tudi Marija in Angela, njeni dve sestri. Rojstva na domovih, prepogosto ob prisotnosti padarskih babic, so imela večkrat za novorojence usodne posledice. Tako sta bili sestrici Pavla in Marija namesto blagoslova rojenic in sojenic ob rojstvu deležni izpaha kolkov, kar jima je določilo nadaljnje življenje.

Šepajoče dekle je v tistih časih težko dobilo ženina, zato je Pavla, namesto da bi skrbela za svojo družino, služila v naši. Marija je služila pri kmetih na Kontovclu, lepotica Angela pa si je lahko privoščila služenje v gostilni Lux na Proseku, kmalu omrežila gostilničarjevega sina in se poročila. Njuni potomci imajo še danes gostilno na vrtu starega gostilniškega posestva. Čez leta se je zgodba dobro iztekla tudi za Pavlo in Marijo. V vasi sta našli plemenita mlada moža, ki sta znala videti vse dobro, kar se je skrivalo v njiju, in sta ju omožila.

Pavla z Ivančkom in Anico (1930)

V enajstčlanski družini se je točno vedelo, kaj kdo dela. Ostarela in onemogla nona in nono sta bila bolj šibka pomoč, a tudi onadva nista držala križem rok. Nona je kaj postorila v kuhinji, nono pa je silno rad nadzoroval delo na kmetiji. Oče in brat Milko sta opravljala težka dela na njivi in skrbela za vinograd. Sestra Vlasta je bila premlada, da bi dobila kakšno resnejšo nalogo, brat Karlo je že služboval na Kontovelu kot brivec, midva z bratom Borisom pa sva bila komaj dorasla za pastirska opravila. Pavla je prišla v družino kot zelo dobrodošla pomoč. Pomagala je pri hišnih opravilih, z rojstvom Anice je postala še otroška negovalka in varuška.

Pavla je bila delovna. Obravnavali smo jo skoraj kot družinskega člana. Z nami je delila vse, tudi naše skromne stanovanjske razmere. Ponoči je bila hiša videti kot prehodni dom za begunce: v eni sobi smo spali oče in mama, novorojenka Anica in jaz, v drugi sobi na eni postelji Vlasta in Pavla, na drugi Boris in Karlo, v tretji nono in nona ter Milko. Kakšni časi in kakšne socialne razmere so bile takrat, da je lahko revež najel še večjega reveža od sebe za svojega slugo!

Pavla me je imela zelo rada. Ob nedeljah, ko je bila prosta vseh obveznosti, je rada obiskovala kino in gledala neme filme z italijanskimi podnapisi. Takrat me je vzela s seboj. Sede v njenem naročju sem zamaknjeno zrl v premikajoče slike na platnu, saj sem bil premajhen, da bi znal brati podnapise. Neme slike so dopolnjevali zvoki melodij, zaigrani v živo na klavirju pod kinematografskim platnom. Med pianisti je bil tudi brat Milko, talentiran organist in pevovodja v cerkvenem zboru.

Charlie Chaplin, Tarzan z opico Cito... koliko smeha so izvabili iz Ivančka in koliko navdiha so mi dali za nove vragolije! Na paši smo plezali in vreščali kot Tarzan in z nožkom, zataknjenim za pasom, smo se zdeli sami sebi kot njegovi dvojniki!

Čez čas je film oživel in pianisti niso več s svojim igranjem polnili neme praznine v temačnih kinodvoranah. Zvočni film je bil sinhroniziran v

italijanskem jeziku, kar nas kljub nacionalni zavednosti ni motilo, da ne bi z občudovanjem gledali in poslušali Mc Donalda in pevke, ki sta veslala po jezeru, zaljubljeno zrla drug v drugega in prepevala Lehartovo Veselo vdovo. V nabiti dvorani smo z napol odprtimi usti strmeli v platno in se čudili sliki in zvoku, čudu moderne tehnike!

ŠOLA GORI

»Ivanček«, me je oče na rahlo stresel za ramo nekega jutra, ko sem komaj šestleten še trdno spal, »pridi, boš videl kako gori.«

Še krmežljav sem razburjeno skočil iz postelje in mu bosonog sledil. Povzpela sva se na podstreho, od koder je skozi forčelo pogled drsel nad strehami proseških hiš. Na vrhu vasi, tam kjer je stala proseška šola, so ognjeni zublji švigali visoko v nebo. Nepremično sem zrl v velikansko ognjeno baklo in čutil nepopisno radost.

»Oooo, šole ni več, ne bo mi treba hoditi v italijansko šolo,« je kričalo v meni od veselja!

Bil je čas naraščajočega fašističnega terorja, nacionalnega zatiranja in prepovedi vseh dejavnosti Slovencev, od gospodarskih do kulturnih. Gentillijev zakon je že leta 1927 skušal opraviti z nevarnostjo, da bi se slovenski jezik in z njim nacionalna zavest Slovencev ohranila – prepovedal je uporabo slovenščine v šolah in cerkvah ter državnih ustanovah po celi Primorski. Slovenci smo postali še bolj preganjani, kar nas ni razbilo, ampak prav nasprotno, še bolj nas je povežalo.

Ko so živali ogrožene, jim samoohranitveni nagon narekuje, da se zberejo v veliko čredo, se stisnejo tesno druga k drugi in v sredino kroga spravijo vse svoje mladiče, ter tako ohranijo svoj zarod. Skupaj so močnejše in lažje se uprejo nevarnosti, ki jih življenjsko ogroža. Primorski Slovenci smo ravnali podobno, večji kot je bil fašistični teror, bolj smo se povezovali med seboj, naša skupnost je postajala še bolj trdna

in naši potomci so bili v domovih, med sorodniki in prijatelji deležni le slovenske besede. Biti zaveden Slovenec je del samozavedanja, ki smo ga pili z materinim mlekom in ni se rodil Gentilli, ne Mussolini, ne kdorkoli drug, ki bi nam lahko vzel nacionalni ponos!

V nemilost so padali slovenski duhovniki, učitelje, ki so bili zibelka nacionalnega zavedanja, pa so italijanske oblasti bodisi pregnale na jug Italije, kjer ni bilo niti najmanjših pogojev, da bi lahko ohranjali slovenski jezik, ali pa so jih prisilili v beg v Jugoslavijo.

Slovenci smo postajali vedno bolj ogroženi. Ogrožen je bil naš jezik, kultura, gospodarstvo... naše življenje. Samo vprašanje časa je bilo, kdaj bo institucionalizirani fašistični teror porodil upor.

Vodilno vlogo pri uporju je prevzela organizacija TIGR (kratica za ime-na Trst, Istra, Gorica in Reka). Delovala je na slovenskem in hrvaškem etničnem ozemlju, ki je bilo po Rapalski pogodbi priključeno k Italiji. TIGR je na zatiranje odgovoril s požigi fašističnih ustanov in italijanskih šol na Primorskem. Našo vaško šolo so prvič požgali leta 1929 in nato ponovno leta 1930; istočasno so podtaknili požar še pod fašistično ricreatorio, v kateri so skušali preko oblik rekreacijske dejavnosti na subtilen način raznarodovati slovensko šolsko mladino.

Na požig šole so se oblasti odzvale z masovnimi aretacijami slovenskih intelektualcev, gospodarstvenikov, malih trgovcev. Aretirali so tudi mojega očeta, preprostega kmeta, ki je bil zaveden Slovenec, a z nasilnimi dejanji ni imel nobene zveze. Fašistična policija ga je vklenila, on pa je mirno stal sredi berjača in gledal, kako preiskujejo vse kotičke naše domače hiše. Našli niso ničesar. Potem je cden izmed njih zmagoslavno prinesel iz kleti umazano rdečo cunjo, kar naj bi bil dokaz, da je oče imel pri sebi rdečo komunistično zastavo in dovolj velik razlog za aretacijo.

Aretacijam je sledil znani proces Posebnega sodišča za varnost, ki je prihajalo naravnost iz Rima. Milost in argumenti tu niso imeli kaj dosti iskati! Rezultat sodb so bile desetine obsojenih, med njimi na smrt Bi-

Ivanček ob vstopu v šolo (1930)

dovec, Miloš, Marušič in Valenčič. Vsi so bili ustreljeni na Bazoviški gmajni 6. septembra 1930. Nisem razumel dosti, a bolela me je očetova žalost, ko mi je pripovedoval o smrti primorskih junakov in nagonsko sem čutil, kako pomembni so, ko mi je oče rekel, da so oni simbol upornišva Primorcev proti potujčevanju in zatiranju.

Oče je odsedel svoje v zaporu Coroneo, mesec, morda nekaj več. Še po odpustu iz zapora so mu določili leto dni nadzora, kar je pomenilo dnevno javljanje na karabinjerski postaji v vasi. Zahtevali so, da si naredi nov osebni dokument z novo fotografijo. Fotografja na Proseku nismo imeli in oče je po oprasku moral v Trst. Čudovita priložnost, da se mu pridružim!

Ko danes vzamem v roke drobno fotografijo, mojo prvo v življenju, mi iz spomina vstane praznje oblečeni Ivanček, ki se z drobno ročico v očetovi zaščitniški dlani prvič odpravlja v mesto. Kako razburljivo je bilo in koliko pomembnih stvari se je zgodilo tistega dne! Dobil sem svojo prvo fotografijo v življenju, oče me je peljal v tržaško пристanišče in mi pokazal vse tiste velike ladje in kar je najbolj imenitno, s turistično motorno ladjo sva se odpeljala do Miramara! Potem sva prehodila še 550 stopnic iz parka Miramar do Proseka. Ves čas je oče s seboj nosil veliko lubenico, ki jo je kupil na tržnici Ponterosso.

Fotografijo hranim še danes. Rahlo obleдела črno bela podoba Ivančka je spomin na moj prvi izlet v Trst, na prvo plovbo po Jadranskem morju in na očeta, ki je ves tisti nepozabni dan namenil samo meni.

TEMA

Kot otrok sem se bal teme. Posebno strašna je bila na podstrešju. Čeprav je to bil moj priljubljen prostor za igro, skrivanje, brskanje po umarah in iskanje skrivnostnih starih predmetov, ki so bili last odraslih in so nam otrokom burili domišljijo ter težili radovednost, me potem, ko se je

sterniki, ni bilo več mogoče spraviti nanj! Še tako zanimivi predmeti, kot so buzične jaslice, nonotova pisalna miza s priborom za šnofanje tobaka in vse drugo, kar me je podnevi neustavljivo privlačilo, je s prvo temo postalo nezanimivo.

Spal sem v otroški postelji. Nekoč me je sredi noči prebudil neznan ropot. Na široko sem odprl oči; povsod okoli mene je bila tema. Nisem si upal premakniti, srce mi je utripalo kot ujeta ptica v dlani. Strah me je bilo, saj je ropot prihajal iz predsobe.

Predsoba je zvečer razsvetljevala oljna leščerba lumin, ki je imela čedno okroglo porcelanasto pokrivalo, porisano z okraski. S kovinskim ogradjem je bilo pritrjeno na posodico z gorilnim oljem, kjer je na plutovinastem nosilcu plaval stenski. Lumin je tudi ponoči oddajal medlo svetlobo, osvetljeval dostop do vseh treh spalnic in omogočal varnejšo pot do cilja, ko je koga od domačih zbudil »klic narave«.

Slišal sem, kako v predsobi nekaj žvenketa... prisluhnil sem ... nekdo je prekladal kovance. Kako me je bilo strah! Trajalo je celo večnost!

»Mama, mama«, zakričim, »tat je... v sobi je tat...«.

Kdo drug bi lahko pregnal tatu, ki nas je okradel in zdaj v predsobi prešteva kovance, kot mama. Mama je v otroških očeh center univerzuma, vsemogočna...

Mama je prišla, me vzela v naročje in s pomirjevalnimi besedami znova zazibala v spanec. Moji strahovi so izginili, mama pa se je verjetno z nasmeškom odpravila do lumina in pritrdila njegovo pokrivalo tako, da ni več žvenketalo v temi.

PRVA VOŽNJA Z AVTOM

Tako kot povsod na vasi, tudi pri Čibčevih mladost ni bila povsem brezskrbna. Vsi člani družine, tudi otroci, ne glede na to, kako mladi smo bili, smo morali ves čas delati. Zgodaj spomladi smo šli v Grljanski

vinograd, položen po pobočju nad morjem Adrijanskim. Izpod priprtih vek smo zrli v migetajoč srebrn odsev sonca na morski gladini in duhali prihajajoče poletje. Trenutki sanjarjenja so bili mnogo prijetnejši od pobiranja rožja, kot smo pravili vejam obrezane trte. Ko smo pobrali vse in prišli do konca ragade, smo za kratek čas počili. Gledal sem ladje, barke in bargoce v daljavi in poslušal oddaljeno enakomerno brnenje motorjev na poti od Trsta do Križa in nazaj.

»Le kaj tako težkega prevažajo, da vozijo tako zelo počasi«, mi ni dalo miru.

»Tatek, kaj vozijo te barke in brgoci po morju, da jim je tako težko,« sem vprašal očeta, on pa mi je resno odgovoril:

»Veš Ivanček, te ladje vozijo listje iz Trsta v Šaleš,« in se komaj opazno hudomušno namuznil. Bil je to eden izmed običajnih očetovih enigmatičnih odgovorov, s katerimi me je prisilil, da napnem možgančke! Kdo bi si bil mislil, da se mi bo priložnost obiskati sosednjo vas Šaleš, »kamor barke vozijo listje«, ponudila že v naslednjih dneh!

Karlo Milčev, vaški mesar, je bil edini lastnik osebnega avtomobila v naši vasi. Tistega dne je povabil očeta, naj se mu pridruži na poti v Šaleš. Namenil se je obiskati Janeza, ki je imel kravo za zakol, hotel pa je kupiti še eno dobro mlekarico. Voznik in dva moška sta že sedela v avtu, ko se jim je na zadnjem sedežu pridružil oče.

Na kržadi, cestnem križišču sredi vasi, se je avto ustavil in stari Kante je z ročno črpalko vlił bencin v tank. Žalosten sem stal ob strani in si močno želel, da bi me oče vzel s seboj. Nič ni kazalo, da mi bo gorečo željo izpolnil. Avto je speljal in odpeljal proti koncu vasi. Le kaj da moč malemu fantu, da teče in teče in se ne ustavi... da teče tako hitro, da prehiti avtomobil... a uspelo mi je in pred gostilno Kavalin sem ves zadihan, z mešanico žalosti in upanja v očeh, še enkrat poskusil.

Očetu sem se gotovo zasmilil, pogledal je voznika in brez besed sta soglašala, da vztrajni Ivanček sme na pot. Dvignil me je in me posadil na zloženo platneno streho nad zadnjim avtomobilskim sedežem. Avto

je potegnil, začutil sem veter v laseh in zalil me je val blaženosti... Moja prva vožnja z avtom!

Pri Janezu v Šalešu so se odrasli pogajali za krave, jaz pa sem hodil gor in dol po dvorišču in tuhtal,

»Le kje je vse tisto listje, ki ga barke sem vozijo?«

Potem sem le prišel do spoznanja, da v Šaleš pri Zgoniku ni potrebno voziti listja iz Trsta, saj ga imajo sami dovolj. Pa tudi morja ni, da bi barke lahko priplule sem gor na Kras!

Tako me je moj tatek učil misliti!

KOKLJA

V času mojih otroških dni so bile družine zelo povezane. Najboljši prijatelj, s katerim sem preživel marsikatero urico v igri in snovanju lumparij, je bil Lojzi Kapun, moj bratranec. Igrala sva se na našem berjaču ali na berjaču njegove mame, moje tete Bete. Opazovala sva, kaj delajo odrasli in včasih poskusila početi to tudi midva.

Zgodaj jeseni je bilo in letina grozdja je bila obilna. Vrelo je v kadeh in plavnikih in pozneje končalo v prešah. Može so poznavalsko postopali okoli kadi in ocenjevali kakovost motnega grozdnega soka, ki je tekel izpod preše. Mlaskali so, miže in s privzdignjeno brado okušali sok ter zadovoljno kimali:

»Dobro bo!«.

Gledala sva jih. Kar so počeli, je bilo videti zelo enostavno in zamikalo naju je, da bi to počela tudi midva. Kaj pa je takšnega v tem, da poskusiš motno rumeno tekočino, ki priteče iz preše? Kdo ve, ali je res tako dobra, kot pravijo odrasli!

Stopila sva do muoserja, kamor se je iz preše stekal mošt, namočila vanj najprej prste, potem ročice... polizala sva...mmmmm, dobrooo... pa spet ročice v mošt, pa v usta...res je sladko in dobro! Postalo nama je

vroče v ušesa, postala sva zelo vesela, razigrana, polna domislje!

»Kokošnjak!« sva se spomnila, »tam se vedno kaj dogaja!« Malce opotekaje sva stekla do kokošnjaka, kjer je koklja čepela na jajcih.

»Uboga koklja, naj se gre malo sprehodit in kaj pojest, midva bova pa ta čas grela jajca.« sva se odločila.

Kura ni bila čisto nič navdušena. Kokodajsala je in frfotala s krili, se zaganjala proti nama in ni in ni hotela zapustiti svojih bodočih otrok. Prepričevanje kure je kar nekaj časa trajalo, potem sva zmagala in se usedla namesto nje na jajca.

Čepenje na jajcih je mnogo manj zabavno, kot sva si mislila, pa še vroče je tam v kokošnjaku pod stopnicami, zato sva vstala in potlačena jajca prepustila razburjeni koklji.

Ko sva skakala po berjaču, sta mama in oče osuplo strmela v najini zadnji plati, umazani od jajčnih rumenjakov in klopotcev. Dan je bil tako razburljiv in poln doživetij, končal pa se je bolj klavmo. V posteljo sva morala brez večerje. Kazen mora biti, to je res, a midva sva bila tako veselo vinsko razpoložena in nad svojim podvigom tako navdušena, da te vzgojne kazni niti čutila nisva!

PETELIN

Jesen je bila suha in topla, narava radodarna s svojimi plodovi. Bendima je trajala že ves teden. Klet je bila polna grozdja in mošta. Na berjaču so ležali kupi tropin, na veliko veselje krav, ki so hlastale po njih in se z rožnatimi, mesnatimi jeziki oblizovale okoli gobca, tja do širokih nosnic.

Z Lojzitom sva se potikala naokoli in se dolgočasila. Po dogodivščini s kokljo nama je bil dostop do mošta strogo prepovedan, pa sva tuhtala, kaj naj delava, da bo zabavno! Pogled nama je obtičal na petelinu, ki je ponosno stopal po berjaču, dvoril svojemu kokošjemu haremu in stopi-

cljal okoli mlade bele putke.

»Dajva mu piti mošt.« se je spomnil eden od naju in v hipu navdušil še drugega.

Petelina nisva mogla prijeti in mu potisniti kljuna v mošt, zato sva tuhtala, kako uresničiti to odlično zamisel. Pa sva se domislila, da lahko v sladki mošt namočiva bele bige. Teh se petelin zagotovo ne bo mogel dolgo braniti!

Pomakala sva koščke bige v zavreti mošt in jih metala petelinu... kljuval je in kljuval po slastnih zalogajih, dokler ga ni začelo zanašati. Čepela sva in se smejala ubogi ptici, ki ji je alkoholni afrodiziak dvignil željo, a ji je hkrati naredil silno majav korak. Ogledoval si je svoje putke, se gugal in izbiral, kateri bi namenil svojo naklonjenost. Izbral si je belo putko. V pričakovanju je počepnila in čakala svojega majavega junaka. Fant je naredil še krog ali dva okoli putke, našel pravi položaj za naskok, se odrinil in namesto na putki pristal na svoji zadnji plati. Smejala sva se in uživala v novih in novih neuspešnih petelinjih poskusih skočiti na kuro. »Ha, ha, spet je padel na rit,« sva vpila drug čez drugega in z iztegnjenim prstom kazala na petelina, vsakokrat, ko je zgrešil tarčo.

Trajalo je nekaj časa, da je ptica dojela, da tokrat nič ne bo. Kot poražen bojevnik iz izgubljene bitke se je sključena in s počasnim petelinjim korakom umaknila na zgornjo polico v kokošnjak in trdno zaspala do naslednjega jutra.

Ko je zjutraj sonce vstopilo na naš berjač in so kokoške zapustile svoj dom izpod stopnic, je petelin nadaljeval tam, kjer je včeraj onemoglo odnehal. S še večjim zanosom je dvoril beli putki in ko ji je prinesel debelo glisto, ki sta si jo medsebojno razdelila in pojedla, je bila putka spet pripravljena, da počepne. Kralj naših kokoši tokrat ni izneveril njenih pričakovanj.

OSNOVNOŠOLEC

Brezskrbna rosna leta mojega otroštva so se počasi iztekala. Dopolnil sem šest let in prišel je čas za vpis v šolo. Jeseni leta 1930 šola še ni bila obnovljena po požigu Tigrovcev, zato smo s poukom pričeli v zapuščeni vojašnici na Devinsčini. Začasne učilnice so bile več kot skromne in začetek šolanja zelo neprijeten.

2. razred osnovne šole

Pouk je potekal v italijanskem jeziku in učitelji niso znali niti ene same slovenske besede! Kakšna psihična travma za prvošolčke, ki smo doma poslušali le slovenski jezik! Nekatere otroke je to tako strlo, da so se šoli izogibali kolikor se je le dalo, kljub ukazu oblasti o obvezni prisotnosti pri pouku.

V prvem razredu smo razumeli komaj kakšno italijansko besedo. V

zvezke smo dolgo le risali, pisali črte in šele mnogo pozneje črke.

Konec jeseni smo se preselili v obnovljeno šolo na Proseku. Moj prvi razred je bil v pritličju in ni mi bil preveč všeč, saj je smrdel po premazu za les. V eni leseni šolski klopi smo sedeli štirje prvošolčki, svoje borne torbice smo odlagali na polico pod klopio. Vsak je imel svoj črn timer, da smo lahko pisali s peresnikom. Učitelj je pisal z belo kreda po črni tabli, pritrjeni na steno. Nad tablo je bilo razpelo, poleg pa slika, s katere je grdo gledal debeloglavi plešasti Duce. Brado je rinil naprej in nekam gor v zrak, da je bil malo podoben hudobnemu psu boksarju in smo prestrašeni prvošolčki raje gledali stran, kot da bi se naš pogled srečal z njegovim. V mrzlih dneh je razred grela Lutzova peč v kotu sobe, ena vrata iz učilnice pa so vodila do razrednega stranišča na štrbunk z ozkim oknom.

Ozko straniščno okno nas v prvem razredu ni navdihnilo s kakšno posebej ustvarjalno zamisljo, a v poznejših letnikih, ko so kaznovanja zaradi nemira in razigranosti postala pogostejša, se je to ozko okence izkazalo kot pot v svobodo! Pogumni in spretni sošolci so namreč svojo šolsko kazen skrajšali tako, da so skozenj zlezli do žleba, se po njem spustili navzdol in stekli v svobodo...

V mojem razredu smo bili sami fantje, saj so bile takrat deklice v šoli ločene od fantov. Učitelj nas je učil, vzgajal in skrbel za našo higieno. Dnevno je stopal od klopi do klopi, vsakemu posebej pregledal roke in pokukal v uhlje. Malce umazane roke so bile deležne rahlega švrka palice, močno umazane pa poštenega udarca.

Ušivost je bila nekaj čisto običajnega, nalogo »razuševanja« potomec pa so učitelji zaupali staršem. Zvečer, ob svetlobi petrolejke, je oče razgrnil časopis na mizo, nagnil sem se nadenj in povetil glavo, da je lahko z gostim glavnikom izčesaval uši. Ko je uš ali gnida padla na časopis, je zadela eno izmed črk in moral sem jo na glas prebrati. Morda se imam ušivosti zahvaliti, da sem se odlično naučil vseh črk in sem prvi razred opravil z zelo dobrim uspehom!

V drugem razredu je bilo že težje. Moral sem se učiti in pisati domače naloge. Prvih pet let me je učil učitelj Mario Arbanassi, starejši mož suhljate postave. Vsak dan se je od ulice Motecucco 6 v Trstu s tramvajem pripeljal do Barkovelj, nato šel pet kilometrov peš v hrib, da je prispel do proseške šole. In po končanem pouku je naredil isto pot nazaj domov... Precej naporna pot za starega gospoda!

Učitelj Arbanassi nas je imel v razredu štiriindvajset, z vseh koncev, od Proseka, Kontovela, Gabrovice do Briščik. Z vsemi je bil prijazen, mene pa je imel posebej rad, kar se vidi tudi na fotografiji drugega razreda, saj stojim tik ob njem! Prvi razred je bil še »otročji«, v drugem pa smo že dobili domače naloge. Loteval sem se jih sključen nad okensko polico nad berjačem in počasi ter skrbno pisal, risal, reševal računske naloge in počel vse, kar je naročil učitelj.

Pet let sem se pridno učil in potem, na predlog šole, prejel denarno nagrado Dante Alighieri, ki so jo podeljevali najboljšemu učencu primestnih šol. Bil sem ponosen nase, saj sem hodil po stopinjah starejšega brata Borisa, ki je dobil enako nagrado tri leta pred menoj!

Kdor je končal osnovno šolo je bil v tistih časih že precej izobražen, zato je ob zaključku šolanja moral biti usposobljen za opravljanje konkretnega dela. V naslednjih treh letih sem se poklicno usmeril v kmetijstvo. Kot osnovne predmete smo poslušali italijanski jezik, zemljepis, zgodovino, matematiko in risanje, kot predmete, ki nam bodo dali uporabna znanja pa še biologijo in agrikulturo. Na slednjih dveh je bil zelo velik poudarek, kot dodatek k teoretičnemu delu teh dveh predmetov pa smo intenzivno delali na šolskem vrtu.

Sadili smo krompir, več vrst žita in zelenjave. Učil nas je agronom, doma iz Buj. Praktične dejavnosti so potekale tudi v kokošnjaku. Stal je kar na šolskem vrtu in je gostil dvajset belih kur nesnic pasme Livornesi. Kokoši so bile obročkane s številko. Iz zaprtega nesnega prostora smo dnevno pobirali jajca in jih statistično obdelovali, to znanje pa sem uporabil tudi na domačih kokoših, kjer sem zabeležil odlične rezultate:

deset kokoši je dnevno zneslo tudi po 11 do 12 jajc, kar je letno nesnost v povprečju dvignilo na 250 jajc...

Leta 1936 so šolo obnovili. Zgradili so prizidek za kopališče s tuši. Od tedaj dalje smo se enkrat tedensko morali kopati. Razredi so bili že mešani, na našo veliko žalost pa se to ni upoštevalo pri kopanju – tam smo fantje ostali ločeni od deklet...

V obnovljeni šoli smo imeli novo opremo: v klopih sva sedela le še po dva učenca, dobili smo zobno ambulanto za preventivne in ne samo za kurativne posege. Vse je bilo lepše kot prej, le učitelj ne. Namesto prijaznega gospoda Arbanassija smo dobili hudobno debeluško, zagrizeno fašistko, ki nas je pogosto kaznovala. Sošolka Vida je morala več ur klečati sredi razreda samo zaradi nekaj izgovorjenih slovenskih besed. Učiteljica je stanovala v Miramaru in nekega dne smo jo hoteli počakati na poti v šolo ter jo kamenjati, a smo si premislili.

Ljudje, ki jih srečamo na poti skozi življenje, puščajo različne sledi. Spomin na nekatere izvabi smehljaj in veselje, da nam jih je bilo dano srečati. Spomin na mojo razredničarko pa je spomin na žensko, ki nas je, otroke, zaradi igre v slovenskem jeziku, zaprla v temno sobo in pustila brez hrane do poznega popoldneva...

ŠOLSKI IZLET V KOPER

V času mojega otroštva nismo hodili na počitnice, nismo potovali, nismo hodili na izlete, vsaj družinske ne ... življenje je bilo eno samo trdo delo in ne veselica! Prav zaradi tega je bil šolski izlet posebno doživetje, nekaj, kar si z velikim nemirom pričakoval in potem o njem še dolgo razmišljal in se ga spominjal.

Konec šolskega leta smo šli na izlet v Koper. Z ladjo! Dekleta so spekla peccivo, da smo imeli na parniku Vittorio Pisani kaj za pod zob. Ko je ladja zarežala prve valove, me ni zagrabila romantika, ampak sem

vso svojo pozornost namenil kurjaču, ki je pridno kuril peč, da je ladja lahko hitro rezala valove od Trsta do Kopra.

V Kopru smo si morali najprej ogledati spomenik junaku italijanske mornarice Nazario Sauru, ki je menda že po končani vojni potopil avstrijsko križarko Viribus Unitis v Bakarskem zalivu, šele potem smo smeli pojesti malico in na vrtu gostilne kaj popiti.

Ne glede na to, kako slaven je bil ta Nazario, ni on tisti, ki mi je naredil izlet nepozaben. To je bilo kopanje v San Nicolo (danes turistični kamp Ankaran), igra na mivki, skakanje v vodo s trampolina in slastni piškoti mojih sošolk.

Sladice so nam postregle na belem prtu na obali. Fant v mojih letih bi pojedel celo škatlo, če bi mu bila na voljo, pa sem se domislil, kaj je treba ukreniti, da lahko pojem več piškotov kot ostali.

»Guardate, guardate,« sem vpil »il vapore si affonda!«

Pričakoval sem, da se bodo vsi ozrli k morju in s pogledom iskali potapljačo ladjo, a so me spregledali in se mi iz srca nasmejali, ne da bi oči odmaknili od belega prta s piškoti!

Domov smo se vračali po temi. Spremljala sta nas profesor zgodovine in profesorica italijanščine gospa Fogarjeva. Bila je slovenskega rodu, daljna sorodnica škofa Fogarja v Trstu. Ko smo prišli do vrha Kontove-la, mi je dala poljubček v slovo, kar sem občutil kot poseben poklon in najlepši možni zaključek izleta.

POPOTNIKI IN REVEŽI

Moja starša sta bila dobra človeka. Če sta le mogla, sta ponudila roko tistim, ki so imeli manj od njiju. Naša hiša je bila zatočišče popotnikov, beračev in vaških revežev. V njej so našli zaklonišče pred nevihto in trudno glavo so lahko za noč ali dve položili na seno.

S ceste do berjača je vodila obokana lopa, primerna zaščita pred burjo

in mrazom pozimi ter soncem poleti. V našo hišo so prihajali potujoči obrtniki, brusači z brusom na nožni pogon.

»Brusimo nože, škarje, srpe in kose,« so vpili.

Krošnjarji so ponujali drobni pribor, sukance vseh barv in gumbe vseh velikosti, loncevezi so menjali in popravljali pregorele mreže na lončenih posodah, z bakrenimi neti krpali luknje na bakrenih loncih ... z jesenskim dežjem so prišli Cigani in popravljali dežnike ter šivali strgane torbe... spomladi Furlanke...

Furlanke so prihajale iz več kot sto kilometrov oddaljenih krajev severne Benečije, zavite v velike črne šale. Vso pot so prehodile v skupinah po tri. S seboj so porivale velike cize. Ena je bila vprežena spredaj med oje, drugi dve sta izmenično od zadaj porivali težak voz z velikimi kolesi. Bil je kupoma naložen z doma izdelanimi lesenimi pripomočki za gospodinjstvo.

Podnevi so hodile po vasi, od hiše do hiše in skušale prodati, kar so od daleč pripeljale. Ob mraku so si, utrujene od dneva in napornega porivanja cize skozi vas, pod našo lopo skuhale polento in za priboljšek iz cule potegnile košček domačega sira. Mama jim je od časa do časa dala toplega mleka, one pa njej v zameno leseno kuhalnico, imenovano polentar.

Vsi naključni gostje naše hiše, popotniki, berači in najeti delavci, so prespali na seniku. Najraje so se zavlekli v listje nad živinskim hlevom, ker je bilo tam najtopleje.

Grenka je bila skorja kruha, ki so jo ti svojevrstni nomadi služili s prodajo od hiše do hiše, pa ne samo za Slovence, ampak tudi za preproste Italijane. Fašistično oblast so vedno bolj zanimale osvajalne vojne in denar je odtekal za oboroževanje in armado. Čutili smo, da je revščina vedno večja, a malokdo je slutil, da se nam počasi in neopazno, kot lega mrak na zemljo, približuje vojna.

CIRKUS

Kmečki ljudje nismo hodili v gledališča, ne na koncerte, ne na vrtno zabavo in prireditve, namenjene imenitnim meščanskim ljudem, smo pa zato imeli svoja mala veselja, ki so nas osrečevala vsaj tako močno, kot je njihovo mondeno življenje osrečevalo njih. Mislim celo, da smo se znali bolj iskreno veseliti in da so bila naša srca po kakem veselem dogodku poskočna in razigrana veliko bolj, kot so lahko bila njihova, preveč razvajana in vajena vsega dobrega.

Enkrat na leto je v našo vas prišel cirkus! Imenoval se je Zavatta. Imel je dva voza, dva konja in malo opico! Danes bi mu težko rekli »cirkus«, a kljub temu je bil to najlepši, najbolj razburljiv in najbolj nepozaben cirkus moje mladosti!

Vstopnina je bila nizka, le nekaj centimov, vendar tudi tega zneska marsikdo med nami ni premogel. Za revče in njihove otroke je vedno obstajala možnost brezplačnega vstopa. Imenovala se je »smuk na skrivaj pod šotorskim platnom«.

Zabaval nas je klovn, zvezda stalnica vseh cirkusov, pa spretni jahalci in akrobati z dih jemajočimi vajani na trapezu.

Ringelšpil je bil vedno sestavni del cirkusa, postavljali pa so ga tudi ob pomembnih praznikih, kakršen je Sv. Martin. Na njem se je vrtelo staro in mlado in marsikatera ljubezen se je začela na ringelšpilu, ko je pozno v noč ob svetlobi karbidovke še odzvanjala muzika iz lajne in so se košarice z varovalno kovinsko verigo vrtele v krogu nad vasjo.

Hkrati s cirkusom so v vas prišli Cigani. Revno kljuse je vlekel voz s platneno streho, njihovi temni obrazi pa so se nam zdeli nevarni tudi tedaj, ko so nam namenjali prijazne bleščeče bele nasmhe. Odrasli so nas vedno strašili, da nas bodo vzeli Cigani, če ne bomo pridni. Šele ko sem malo zrasel in začel razmišljati, sem lepega dne spregledal njihovo potegavščino! Le zakaj bi Cigani jemali poredne otroke, če pa imajo poln voz svojih lastnih?!

ORGLE

Če bi se bil moj brat Milko rodil bogatim staršem, bi gotovo imel uspešno glasbeno kariero, tako tenkočuten posluh je imel in tako zelo nadarjen glasbenik je bil! Kot mlad fant je skrbel za cerkvene orgle, jih loščil in brisal prah z njih. Medtem ko je s krpo drsel po klaviaturi, se ni mogel upreti skušnjavi; odložil jo je, sedel za klaviaturo in sprva okorno, čez čas pa vedno bolj spretno, izvabljal iz orgel mile zvoke, v slavo Bogu in veselje ljudem.

Samouki talent je opazil tudi župnik in mu dovolil igrati. In ko so minila leta, je Milko postal uradni cerkveni orglar. Eden najboljših daleč naokoli! Nikoli mu ni bilo težko vaditi in preigravati skladbe, namenjene maši ali kakim verskim slovesnostim. Igranje na orgle je bil njegov pobeg iz trdega kmečkega dela v svet čiste lepote!

V tistih časih so orgle lepo zvenele, če so bili mehi dobro napihnjeni. In kje bi naš Milko lahko dobil boljša napihovalca mehov kot sva bila midva z Borisom?! Na njegov ukaz sva po uro in več vlekla dva meha tako odgovorno in vztrajno, da so orgle dobile dovolj zraka za vsak njegov fortissimo pri Aleluji in Te Deum. Kadar sva omagała in sta meha pričela popuščati, naju je Milko ostro po strani pogledal in spet sva vlekla, da je bilo kaj!

Starša nista mogla uživati v prelepem sinovem igranju na cerkvene orgle. Mama je vse dneve preživljala na poti v Trst in nazaj domov, da je lahko s prodajo pridelkov prinesla kako liro, nam otrokom pa težko pričakovani priboljšek. Ko je prišla, si je na kratko odpočila in nadaljevala do pozno v noč z gospodinjskimi deli in kmečkimi opravili. Bili smo verni, a trdo delo za vsakdanji kruh ni puščalo preveč prostora za obiskovanje cerkve. V času suše je mama pogosto sklenila roke v molitev in slišal sem jo mrmrati:

»Oh, ljubi Bog, daj nam dežja za nas in otroke...«

Gledali smo v nebo in še za kakšno procesijo smo šli, da bi se nas le

Bog usmilit. Procesija je počasi obhodila vse posušene njive naše vasi, a Bog je to le redko kdaj opazil...

Moški niso hodili v cerkev. Oče je le ob Božiču poslušal polnočno mašo, potem ko je do njenega pričetka počakal s prijatelji v sosednji gostilni. Priložnosti, da bi slišal angelsko igranje svojega sina Milka, je zamudil!

TRGATEV

Moč domače ekonomije je temeljila na pridelavi dobrega vina in dodatno še na mleku, ki ga je mama uspela pomolsti od bolj lačnih kot sitih krav. Pridelava vina je bila očetova domena, medtem ko je mama trideset let nosila mleko v kantah na prodaj k meščanskim družinam v Trst. Kakšno liro je dobila še s prodajo cvetja ter doma pridelane zelenjave in tu se je vir zaslužkov končal.

Dobra vinska letina je bila blagoslov za družino. Pomenila je, da ne bo težav s plačilom vedno višjih davkov in drugih obveznosti, pa še kaj bo ostalo... Ob dobri letini je bila bendima velik praznik, ki je trajal tudi cel teden!

Naši vinogradi so ležali na pobočjih ob morju. Od doma so bili oddaljeni uro hoda. Voznih poti do vinogradov ni bilo in vsa dela v vinogradu, od okopavanja do obiranja grozdja, smo opravljali ročno. Pozimi smo fantje in nosači ves mesec ali še dlje nosili gnoj v koših na hrbtih in ga skrbno polagali okoli trsov.

Zgodaj spomladi je bilo treba trto obrezati, ves čas odstranjevati plevel okoli trsov, da jim ni odžiral hrane... oče je hodil po vinogradu in v roke nežno jemal zemetke bodočih grozdov ter ocenjeval, kakšna letina se obeta. Jagode so se debelile in če je Bog dal ravno prav sonca in vode, je bila jesen čas obilja in slavlja!

Pri trgatvi smo sodelovali vsi družinski člani ne glede na starost, saj se

je za vsakega našlo opravilo, ki mu je bil kos. Denarja je bilo pri hiši ravno toliko, da je oče lahko najel pet do šest močnih fantov, nosačev, ki so zmogli nesti tudi do štirideset kil težke brente uro hoda do doma. Komaj kdaj se je zgodilo, da je oče najel človeka z volovsko vprego in čebri za prevoz grozdja od Miramara preko Barkovelj in nato po ovinkastem makadamu gor v hrib do Proseka.

Za najete nosače in družino je skrbela mama. Ves teden, kolikor je trajala bendima, je kuhala okusno hrano in nam jo v jerbasu nosila v vinograd. Ni je boljše hrane od koščka svežega belega kruha in pršuta v senci vinograda, pa cukete v omaki in koščka sira...

Ko je sonce začelo padati v morje, smo se odpravili domov. Mama nas je čakala z večerjo in dovolj je bilo za vseh petnajst obiralcev. Še beseda ali dve o letini in vinu, nato spanec do ranega jutra, ko se je zgodba nadaljevala!

Koline, zimski praznik, ko smo domačega prašiča spremenili v klobase in krače ter se sladkali s tržaško jedjo mulci, narejeno s pinjoli in mletimi mandlji, so bile pomemben praznik, toda tako velik kot bendima niso bile! In čeprav je še teden dni po trgatvi ostalo v kleti polno dela, nas je vedno znova navdala s posebno radostjo. Na nek način smo jo nadaljevali ob Svetem Martinu, ko se mošt v vino spremeni in se je pričela počasna, mukotrpna prodaja vina domačim gostilnam, ki so vedno bile neredne plačnice...

NONO VALENTIN SE POSLOVI

Moj nono je bil že zelo star, ko sem se rodil, zato so spomini nanj redki in bledi. Ko sem malo zrasel me je v mrzlih nočeh, kadar vroča opeka v postelji ni mogla dovolj hitro pogreti mojih premraženih nožic, vzela medse in nono ter mi s široko, težko dlanjo čisto na rahlo pobožal lase. Pri njemu je bilo toplo in varno.

Nono je bil skrben gospodar. Živel je dolgo in temu primerno je povečal svoje premoženje. Za tiste čase je bil izobražen, načitan in imel je izjemno lepo, kaligrafsko dodelano pisavo, kar mu je prineslo status vaškega predstavnika v sodnih in dednih zadevah. Tako se je vsak dan vozil z vlakom v Trst in urejal te papirnate zadeve, ki pa so z leti obrodile veliko sadov v obliki zemlje, vinogradov... Ko smo po mnogih letih čistili podstrešje, so kupi nonotovih papirjev živo pričali, da je bila vsa tržaška zemlja tja do morja last slovenskih kmetov s Proseka in ribičev s Kontovela.

Pripravim oči in ga vidim, kako z utrujenim korakom stopa skozi vinograd in čez polje. Tudi ko ni bil več pri močeh, da bi delal na posestvu, je svojo skrb namenjal letini in pridelkom. Zgodaj jeseni, ko so se dnevi že močno skrajšali in so se prvi ruji pričeli rdeče barvati, nam je s sprehodov nosil zrelo sadje, grozdje, fige, slive... tudi kako zrelo hruško je znal najti. Vse skupaj je vtaknil v rokav srajce ali jopice in s kosom vrvice ali vrbovo šibo bjeko zvezal, da je lažje prinesel domov.

Jeseni 1931 je šel v vinograd v Bonafado, pod železniško postajo Miramar. Minil je dan, zvečerilo se je, a njega še ni bilo domov. Ko so se na nebu prižgale zvezde, so se starejši možje odpravili iskat nonota. Našli so ga poškodovanega sredi vinograda. Železničarji so jim svetili pot z baklami, da so ga lahko na nosilih prinesli domov. Od poškodbe ob padcu v vinogradu si nono ni nikoli opomogel. Bolehal je še nekaj časa in nato leta 1932 umrl.

Tčzko sem razumel vse, kar se je potem dogajalo z nonotom. Ležal je doma na parah in ponoči so ga varovali. Ženske so pele nabožne pesmi, malo so jokali, vmes so klepetali in si pripovedovali šale. Mama je varujočim krajšala dolgo noč s toplo malico, ječmenovo kavo in supami. Soba je bila polna dišečega cvetja z domačih vrtov. Cvetje je bilo položeno tudi na nonotovo krsto. Vse to je trajalo dva dni, meni pa se je zdela večnost. Potem venci, pogrebna povorka in maša v cerkvi, petje v latinščini in vojaška godba... in konec. Nono je odšel.

PASTIR

Ko sem bil star osem let, mi je Boris predal pastirsko štafetno palico. On je bil dijak klasične gimnazije, jaz pa sem začel voditi na pašo naše štiri krave. Od prvih dni maja do Sv. Martina sem tekal za kravami, opravljal druga pastirska dela in si – kadar je kaj časa ostalo – izmišljal raznorazne neumnosti za kratek čas. Med šolo sem svoje pastirske obveznosti opravljal le v popoldanskem času in ob nedeljah, v času počitnic pa je bil moj pastirski urnik napornejši: od šeste ure zjutraj do desete dopoldan in od četrte ure popoldan do poznega mraka. Premor med deseto uro dopoldne in četrto popoldne smo ob sončnih dneh izkoristili za skok v morje na divjih plažah Grižana in Miramara.

Nasiti kravo na Krasu ni bila lahka naloga! Trave je bilo malo, pa še tiste živali ni mogla pomuliti, ne da bi si ranila gobca ob ostrih skalah. Pastir si zato ni mogel privoščiti poležavanja v senci, ampak je ves čas pomagal živali, da pride do hrane. Žel je travo med kraškimi skalami, smukal zelene veje rešelike in pobiral vse, kar je zelenega in užitnega našel na poti.

Kadar nisem imel opraviti z nabiranjem hrane za krave, sem pobiral suhe veje po tleh in pripravljaj kurjavo za mamim štedilnik. Nabiranje divjega cvetja, klasja trav, ciklam, praproti in zelenega trnja, ki ga je potem mama prodala tržaški gospodi, je bila moja najtežja pastirska naloga.

Na začetku pomladi, ko se je paša začela in še ni bilo preveč dela z nabiranjem živalske krme ali z iskanjem divjih cvetlic, mi je oče dal revijo Novi rod in določil, katero poglavje moram prebrati. Zvečer sem moral prebrano snov ponoviti v čim lepšem slovenskem jeziku in s pravilno knjižno izgovorjavo, tako drugačno od naše vaške pogovorne slovenščine!

Pozno jeseni sem nabiral ciklamne čebulice in mah za novoletne jaslice. Teta Marija, mamina sestra, me je nekoč vzela s seboj v skalnat predel

v Fernetiče, skoraj dvanajst kilometrov stran od domače hiše. Skale so bile velike in gladke, pokrite z mahom, ki ga je bilo enostavno odstraniti s podlage. Kmalu ga je bila vreča polna in oprtal sem si jo čez ramo. Pot do doma je bil zame pravi križev pot! Vreča je bila težka, zunaj mraz in burja, da so mi roke primrznile in se mi je zanohtalo. Ni prav dosti pomagala tetina dobra volja, ko je poleg svoje vreče na glavi del poti pomagala nositi še mojo! Domov sem prišel premražen in popolnoma izčrpan.

Če odštejemo trenutke obupa zaradi velikih telesnih naporov, mi je to nabiralništvo bilo kar v veselje, saj sem imel z mamom sklenjen dogovor, da polovica izkupička od prodaje v mestu pripade meni. Zbiral in čuval sem vsako liro, potem pa sem si ob Sv. Martinu na vaškem sejmu kupil nekaj prav posebnega! Čevlje! Bili so to lepi zimski čevlji, podobni smučarskim, z zarezo za smučarsko okovje. Res da so mi bili preveliki, ampak lepi so pa bili! In kupil sem si jih sam, s svojo pridnostjo!

Kadar sem pasel krave v bližini vinogradov, sem se zamotil z iskanjem pozabljenih grozdnih jagod med gostim listjem trte. »V družbi se še pop oženi,« pravi srbski pregovor in tako sem v družbi tudi sam počel še več neumnosti, kot bi jih sicer. Rabutanje krompirja, koruznih storžev in repe je bila dnevna popestritev malice, ki smo jo prinesli od doma. Običajno je bil to krajec kruha, napolnjen s sadjem, najpogosteje figami in včasih s sorboli, okusnimi divjimi sadeži, polnimi tanina, ki je povzročil močno zaprtje in težave, ki temu sledijo...

Najlepše je bilo pastirsko druženje sredi vaške gmajne. Koliko veselja smo imeli z breanjem žoge! Ni bila usnjena, narejena je bila iz starih eunj, ampak okrogla je pa le bila! In kako zagrizeni smo bili, ko sta si nasproti stali dve ekipi, sestavljeni iz štirih do petih igralcev... Takrat so bili važni goli našega moštva, na živino smo čisto pozabili! In krave so izkoristile svojih srečnih pet minut ter si privoščile pridelke z nezavarovane sosedove njive. Obupan sem jih vlekel s prepovedanega območja, one pa se niso kaj prida upirale, kot bi vedele, da so grešile in jih bom

zdaj jaz dobil, ko se pokažem pred očetovo obličje! Me bo oče s palico, ali mama z roko? Kakorkoli, dobil jih bom po zadnji plati, to je kot pribito! Ob neki taki priliki sem si zavaroval zadnjo plat s pokrovom od velike konzerve... A kaj bi to, udarce nekako preneseš, toda kazen, ko sem moral sosedu odnesti vrečko suhega fižola ali kaj podobnega kot odškodnino za povzročeno škodo in se opravičiti – to je bila zame najhujša možna kazen!

Pastirčki smo bili mladi fantje, a revščina našim staršem ni dovolila, da bi nas zavijali v vato in se bali za naše zdravje in življenje. Pošiljali so nas na pašo v gmajno, polno modrasov, gadov, črnice in drugih kač. Zelo sem se jih bal. Če je kdo med nami zagledal kačo, se je čez gmajno razlegel vik in krik, prileteli smo vkup in s kamni pokončali nevarno žival. Nekoč je na paši modras pičil sošolko. Tekli smo domov in le hitri pomoči v tržaški bolnišnici gre zasluga za njeno okrevanje!

V gmajni so se skrivale še večje nevarnosti, kot so bile kače. Ostanki zapuščenih italijanskih skladišč streliva in eksplozivna sredstva! Vsaka takšna najdba nas je navdušila, saj smo lahko prižigali smodnik in metali metke v ogenj, da je pokalo in so koščki leteli visoko v zrak!

Ob koncu osemletnega šolanja se je zaključila moja pastirska kariera. Pastirsko štafetno palico sem predal mlajši sestri, devetletni Anici.

PRIHOLJŠKI

Skrb, da zagotovita čim več pridelka in prehranita družino, je vodila očeta in mamo, da iz revne kmečke zemlje iztisneta čim več. Kljub trudu je bil pridelek v prvi vrsti odvisen od matere narave, od dežja in sonca, od suše in toče... in obojega je bilo vedno preveč.

Oče je pravočasno pripravil zemljo za setev, v poznem poletju smo potem želi ječmen, pobirali zelenjavo in krompir ter redko kdaj želi žito. Morda je bila kraljica naših pridelkov repa! Če je bilo dovolj

dežja in kadar jo je obsijala luna, je bila še posebno debela in okusna. Vložili smo jo v velike sode, plasti za plastjo, pokrili s tropinami terana in refoška, da je med kisanjem pridobila žlahten okus. Mineštre z repo iz tropin so še danes na Tržaškem, tako v domačih kuhinjah kot tudi v gostilnah, prav posebna specialiteta!

A s tem še ni bilo konec vlaganja repe za ozimnico. Preostali del je oče narihal in zložil v deber, potem smo otroci, bosí ali obuti v prevelike, stare čevlje, tacali po njej in jo tlačili, da se bo lahko čim bolj kisala. Poleg repe smo kisali še zelje in da bi bila zima čim bolj varna, je oče na ilovnata tla pod vinske sode zložil še nekaj stotov krompirja.

V vinski kleti so viseli kosi mršavega prašiča, dimljeni in posušeni, pa pršut in rebrca, slanina in panceta in venci klobas. Mama je na podstrešju shranila fižol, potem, ko smo ga otroci iz suhih srajčk izluščili na plan. Tudi nekaj strokov graha se je našlo in to je bilo pravzaprav vse. Slišati je veliko, a številna družina je morala zelo pazljivo ravnati s hrano, da je lahko sita prestala ledeno zimo.

Gospodinje so morale biti spretné in izkušene, da so iz precej enoličnih živil pripravljale različne in okusne obroke. Na ognjišču jih je pripravljala nona Mina, potem dekla Pavla... ko smo dobili štedilnik, se je kuhe že lotevala sestra Vlasta. In leta 1938, ko je snahi Justí predala mlekarske naloge, je kuhanje postala glavna domena moje mame.

Danes berem knjigo »Je več dnevou ku klobas«, avtorice Vesne Guštin Martelanc in se spominjam, kaj smo jedli mi, da smo zrasli, končali šole in zdravi stopili na svoje življenjske poti.

Zajtrk - vselej ječmenova kava z malo mleka. Ječmen smo pražili v breštolini, okrogli posodi z dolgim ročem, ki smo jo vrteli nad ognjem, dokler ni ječmen porumenel. Nato smo ga otroci namleli v malem ročnem mlinčku, včasih za dan, včasih za več dni. Z ječmenovo kavo smo pospravili ostanke polente od prejšnjega večera ali kak košček kruha. Namazov, masla, marmelade - tega nismo poznali.

In kosilo? En dan mineštra z zeljem, drugi dan mineštra z repo, občasno,

morda enkrat tedensko ječmenova ali sirkova mineštra, poleti pogosto »pašta« ali riž s fižolom... nedeljsko kosilo je seveda bilo posebno, bolj praznije... Ob nedeljah smo vedno jedli »župo« z rezanci, zvezdicami ali rižem, tenstan krompir v kozici in košček govedine.

Poleti so muhe na poti iz »štale« skozi kuhinjo pristajale na robovih krožnikov, mi pa smo jih brez milosti s žlico metali iz mineštre in nemoteno nadaljevali...

Včasih je v mineštro »stopil pujsek« in tisti mali, prekajeni košček svinjskega mesa je iz revne in slabo zabeljene mineštre pričaral pravi gurmanski užitek!

Kmet preko dneva ne je veliko, sicer ne bi mogel delati, zato pa so večerje močnejše in bolj pestre. Na naši mizi je polenta pogosto nadomeščala zaklenjen kruh, poleti in pozimi so bile na njej cvrte ribe, običajno sardele ali sardoni, redkeje škombri, posuti s koromačem z domačega vrta, ki ga je mati posušila in v prah zdrobila z batnim tolkalom. Radi smo imeli »štokviž«, kot smo pravili polenovki, pa rižoto iz školjk, testenine... Poleti še radič, špinaca, ohrovt, motovilec z vrta; šele ko se je Milko vrnil iz internacije, smo spoznali paradižnik, ki ga je Milko pričel gojiti.

Ob Božiču in Velikem četrtku je bil jedilnik drugačen; takrat smo jedli ribe pasere – liste!

Sladkali smo se le ob pustnih torkih in ob večjih cerkvenih praznikih. Mama je ocvrla pohane šnite, naredila presenc, spekla pinco in domači beli hlebec kruha, običajna jutranja ječmenova kava pa je bila ob takšnih dneh obogatena z nekaj zrni prave kave. Ob velikonočnem prazniku se je na mizi našla celo svinjska žolca!

Očetu in Milku, ki sta delala na polju ali v vinogradu, smo kosila nosili v košarah; mineštro v vrčku, pa kak kos kruha in vse pokrito s prtičem. Hrano smo jima nosili tudi do uro hoda daleč in pogosto je prišla na cilj bolj hladna kakor topla.

Žejo smo gasili s hladno vodo »s špine«. Stala je v škafu na polici, ob

njem pa zajemalka, krčul, s katero smo zajemali vodo in jo pili prav vsi družinski člani. Seveda je odraslim pripadal tudi kozarec ali dva vina, medtem ko smo bili otroci včasih deležni rahle vinske pijače, imenovane pitjot ali žunta, narejene iz v drugo vretje danih in nato prešanih tropin z dodatkom vode.

Kokošjih jajc običajno nismo bili deležni, saj jih je mama prodajala tržaški gospodi.

Spominjam se kolin. Vaški mesar je skrbel, da na svoj sodni dan prašič ni bil prestrašen in da je s čim manj bolečin in krikov spustil svojo svinjsko dušo. Oče je spretno lovil odtekajočo kri in jo mešal, da se ni strdila, kasneje pa so iz nje naredili mulce, tržaško specialiteto, zmešano iz čisto neverjetnih sestavin: prašičji krvi dodanih naribanih jabolk in orehov, pinjol in rozin...vse skupaj je bilo stlačeno v debelo črevo, zavezano na obeh krajih in v peči dobro zapečeno. Očitno je bila to specialiteta za gurmane, saj so jo jedli odrasli, nam otrokom pa nekako ni šla v slast. Kot nagrado za dober zakol je gospodinja mesarju postregla ocvrta prašičja jetrca, posuta z domačim koromačem, prašiču v spomin in mesarju v zdravje!

Na domačem vrtu so zrasle vse začimbe, od peteršilja, majarona, čebule in česna do koromača, le po sol in poper je bilo treba v trgovino.

Na našem posestvu ni bilo dovolj sadja, zato je bilo sadje predmet mojih želja ves čas »pastirovanja«! Nekaj malega hrušk in grozdja je mama skrbno varovala na podstrešju. V ta namen je uporabljala staro, zarjavelo obešenko in jo dvakrat zaklenila. Z Borisom sva iskala primeren ključ ali vitrih, da bi se zarjavela grdoba vdala, a nama nekako ni uspevalo.

»Mora biti še kakšna pot do hrušk,« sva premišljevala, »le forčela je ves čas odprta, zato bi lahko šla po strehi do nje in skozi okno do hrušk,« sva se v hipu domislila.

Po navadi pri svojem početju nisva imela težav: splezala sva na okno hleva, od tod na streho stranišča, nato na streho nad hlevom in končno na

streho hiše...kakih deset metrov po strehi do forče je šlo počasneje... nato skok skozi okno na podstrežje in že je bilo sadje v najinih žepih! Kakšen napor za pest hrušk in grozdja! Najini predrzni pohodi so se vedno dobro končali kljub nevarnosti, da bi nama lahko spodrsnilo. Enkrat se je to celo zgodilo, ko sem padel z roba strehe a me je brat ujel in obvaroval hujšega. Seveda ta mali spodrsljaj ni ustavil najinih nečednih pohodov. Lahko bi rekel: požrešnost je bila močnejša od nevarnosti! Naša običajna prehrana je bila precej enolična – mineštre, najpogosteje iz domačega zelja in repe, majhen košček kruha – in to je vse! Redki praznični dnevi so bili zato še posebej nepozabni, saj se je takrat mineštri pridružil še košček klobase. Posebne klobase so izdelovali za Pustni dan in na praznik šem smo otroci dobili klobaso, ki je imela dva konca! Navadno je mama med vse družinske člane razdelila en par klobas, kar je pomenilo, da je vsak otrok dobil en sam kolobarček! Če bi ga bil dal v usta, bi ga pogoltnil in v trenutku bi se končalo vse lepo, zato sem tisti mali košček lizal in lizal, dokler nista iz njega izginili še zadnja kapljica soka in maščobe!

Kako hudo mora biti materi, ki je prisiljena zaklepati hrano pred otroki! A revščina in pomanjkanje človeka prisilita v marsikaj. V naši veliki družini je mama postala pravi virtuozi skrivanja priboljškov pred otroki, ki smo postali oblak kobilic, kadar je pred nas postavila kaj dobrega! Velikonočne potice, pince in ostale priboljške je morala zakleniti v omaro v kleti, da so lahko počakali na slavnostni dan, kateremu so bili namenjeni. Pridružil se ji je še oče, ki je k potici pritaknil še pleče domačega prašiča in obrnil ključ v vratih omare. Mama je potem dobrote delila po majhnih koščkih tako varčno in spretno, da smo se po malem sladkali cel teden, vse do Male noči. Včasih nama je z Borisom uspelo odpreti omaro in takrat sva si odrezala košček več.

Še zdaj se vidim, kako se skupaj z Borisom stegujem tja pod strop v predsobi kamerina, kjer visi nekaj parov prekajenih klobas... Pred spanjem sva si jih na skrivaj privoščila in jih nato skrita pod odejo počasi

lizala, da se je gurmanski užitek raztegnil čim dlje v čas... in vedno sva košček prihranila »za jutri«. Tiste oblizane in obgrizene koščke slastne suhe klobase sva skrila pod žimnico, kakor da jih ne bi mama zjutraj med pospravljanjem postelje našla... Naša ljuba mama! Nikoli se ni prav pošteno zjezila na naju zaradi zamaščenih žimnic, vedno sva bila deležna le opomina in blage kazni, kot je bilo blago njeno srce.

Bil sem majhen in takrat nisem mogel niti slutiti, da si bom nekoč lahko privoščil celo potico, celo pinco in ne samo klobaso z dvema koncema, ampak kar cel par klobas... pa tudi če bi to takrat vedel, gotovo ne bi verjel, da nobena pinca in nobena klobasa v mojem celem življenju ne bo imela tako angelskega okusa kot ga je imela tista mamina, ki sva jo z Borisom na skrivaj jemala ...!

OBHAJILO

Pri devetih sem bil goden, da prejmem drugi zakrament, obhajilo. Spričo pomembnosti tega dejanja se me je počasi lotevala trema in zelo vestno sem obiskoval ure v župnišču, kjer so nas seznanjali z vsebino svetega pisma in nam govorili o tem, kakšen človek mora biti pravi kristjan. Imel sem srečo, saj je bil naš domači župnik zaveden Slovenec, ki nas je učil verouka v materinem jeziku. Njega smo poslušali popoldan, po šoli, medtem ko smo dopoldan isto snov poslušali v italijanščini.

Domači župnik nam je popestril suhoparne ure s predvajanjem filma z bogoslovno vsebino. Film je bil posnet na ozkem traku in brez zvoka, mi pa smo ga gledali z odprtimi usti in bil nam je v veliko veselje! Nasploh se mi je takrat zdelo, da se s tem našim župnikom dogaja veliko zanimivega, včasih tudi skrivnostnega! Prepričan sem celo bil, da sem ob njem doživel čudež! Zgodilo se je na dan procesije Svetega Rešnjega Telesa. Vaščani so okrasili pot, po kateri se je pomikala procesija, vsi štirje oltarji polni cvetja, po tleh salvija. Bila je nedelja, jaz

pa sem jih že imel osem in bil dorasel nalogam cerkvenega strežnika. V procesiji sem nosil kadilnico in skrbel, da je bila dobro založena z gorečim ogljem.

Pri prvem oltarju je cerkveni zbor pel, na župnikov znak sem pomolil kadilnico, da je vanjo vsul kadilo in je lepo zadišalo okoli oltarja... Pri drugem oltarju sem ponovil enako, odprl sem kadilnico, a nekaj je bilo hudo narobe... Župnik je presenečeno zrl v prazno kadilnico, kjer ni bilo ne oglja, ne posodice in ves zaripel zakričal name:

»Kje si izgubil oglje in posodico, nesrečnik,« ter me poslal nazaj k prvemu oltarju, naj poiščem oglje in posodico.

Osramočen sem se oziral naokoli in po tleh iskal izgubljeno žareče oglje in posodico, a popolnoma neuspešno! Ni mi preostalo drugega, kot da se s sklonjeno glavo in čisto prepaden vrnem k procesiji, ki se je že močno približala tretjemu oltarju. Proceduro je treba upoštevati in četudi sem v roki držal kadilnico brez žarečega oglja, sem jo ob tretjem oltarju s stegnjeno roko pomolil proti župniku, da vanjo vrže kadilo. Takrat se je zgodil moj prvi in edini božji čudež – ko sem odprl prazno kadilnico, je v njej žarelo oglje! Še danes ne vem, kaj se je zgodilo, a od takrat dalje – za vsak slučaj – se o čudežih ne pogovarjam!

Naslednje leto po tem skrivnostnem dogodku sem se torej pripravljaj za obhajilo. Pred obhajilom smo morali k spovedi. Rekli so, da moramo priznati vse grehe in pri sebi sem tuhtal, kaj če so moji pohodi na hruške in mamino pinco tako hud greh, da mi ne bodo dali odveze... Bil sem čisto trd od strahu, ko sem stopil v zaprto spovednico pred svojega spovednika. Njegov obraz je bil zakrit z mrežasto zaveso in zdelo se je nekako nepošteno, da on mene vidi, jaz pa njega ne... Ali ubogaš starše, ali si kdaj mučil kakšno žival, mačko ali psa...in v tem stilu dalje, je spraševal ter mi na koncu za pokoro naložil tri Očenaše in tri Zdrave Marije. Zdelo se mi je, da sem jo dobro odnesel, čez čas pa sem ugotovil, da je pokora bila za vse grehe in vedno enaka: tri Očenaše in tri Zdrave Marije!

Svečani dan se je že močno približal in mama me je odpeljala v Trst. Šla sva po novo obleko, kot se spodobi. Obleka s kratkimi hlačami, bela srajčka, bele nogavice in novi čevlji!

Na dan svetega obhajila je bila cerkev okrašena s cvetjem in zastavami. S kora so odmevale orgle in pesem. Cerkev je bila polna domačih, vse je bilo svečano in čutil sem, kako pomemben del ceremoniala sem! Samo še zaključno dejanje ... Duhovnik nam je delil hostije. Ko sem prišel na vrsto sem odprl usta in – prepozno stegnil jezik. Hostija se mi je prilepila na spodnjo ustnico in s strašno muko sem jo spravil v usta, ne da bi se je dotaknil z zobmi, kar je seveda hudo prepovedano. Res sem si oddahnil, ko mi je uspelo! Sledilo je veselo druženje v župnišću in sladkarije!

BIRMA

Moje malo življenje je teklo po ustaljenem redu: šola, poletne počitnice, pastirsko delo... in leto je bilo naokoli. Bližala se je jesen.

»Na Proscku bo birmanje,« se je slišalo med vaščani.

Birmanje je bil pomemben dogodek, saj ga je vas doživljala po nekajletnem premoru. Imel sem deset let in čas je bil za tretji zakrament.

»Kdo bo moj boter?«

Vprašanje je bilo veliko pomembnejše, kot se zdi, saj boter obdaruje birmanca z darilom! In ve se, kakšno mora biti birmansko darilo! Točno takšno sem pričakoval in se neizmerno veselil! Ura!

7. oktober 1934, datum mojega birmanja. Nisem se zavedal, da takšni svečani dogodki s seboj ne nosijo le veselja ampak tudi skrbi. Mama in oče sta s težavo plačevala davke in hranila številno družino, zato v družinskem proračunu ni bilo prostora za dodatne izdatke, ki jih prinese birma. Speljati sta jo morala skromno in brez dodatnih stroškov, zato sta se odločila, da bo moj boter kar brat Milko.

Dan pred velikim praznikom mi je mama dala birmansko darilo: vodene

Birma (1934)

barvice! Razveselil sem se jih, saj sem rad risal in v šoli so moje risbice večkrat pohvalili, toda kje je ura? Oba z Borisom sva tuhtala, kako bo na dan birme, ko bo vsak birmanec nosil botrovo darilo... fantje so od botrov dobili uro, običajno žepno, redkeje ročno, deklice so dobile zlate verižice... in jaz... kako naj nesem s seboj vodene barvice?

Pripravljen sem bil za birmanje. Imel sem vse: novo obleko s kratkimi hlačami, še vedno lepo ohranjene nedeljske čevlje z obhajila ... le ure nisem imel. Z Borisom sva bila neuničljiv tandem! Ideje so se nama vsipale kot žito iz kašče! Tudi tokrat naju domišljija ni pustila na cedilu: sama bova naredila žepno uro!

Šla sva v vinsko klet, vzela najbolj okroglo repo in zarezala vanjo! Obroček repe je moral imeti velikost žepne ure, nato sem vanj z barvicami narisal številčnico in kazalce. K spovedi sem šel pomirjen, saj bom tudi jaz imel uro!

Cerkev je bila okrašena, maševala sta dva župnika, ob oltarju je stal svečan stol za tržaškega škof Fogarja. Bila je to zadnja slovenska birma na Proseku. Ker sem bil glavni strežnik mi je bila dodeljena posebna čast, da smem med mašo držati škofovo pozlačeno palico!

Vrsta birmancev z botri na eni strani in vrsta birmank z botri na drugi strani cerkvene ladje, potem spreved škofa v spremstvu župnika, rahel udarec po licu in besede pax domini ob zaključku svečanosti. S kora se je oglasil svečani Te deum in zaključil ceremonial.

Dobro kosilo in fotografranje z botrom, sprehod po vasi... in birmanci so si pričeli razkazovati birmanska darila, ure.

»Kje je tvoja ura,« so me spraševali in kukali proti žepu suknjiča, če je morebiti ne skrivam v njem.

»Moja je tako dragocena, da mi je mama ne dovoli nositi naokrog,« sem se zlagal, ne da bi trznil z eno samo obrazno mišico, »lahko bi jo izgubil.«

Le kakšna je ta Ivančkova birmanska ura, da je še na dan birme ne sme nositi, so se spraševali. Je zlata, srebrna...?

»Moja ura je iz posebne kovine,« sem počasi že sam začel verjeti v izmišljeno zgodbo, »imenuje se metal rapa«. Otroci niso vedeli, da je »rapa« italijansko ime za repo, zato jim je moj odgovor potešil radovednost. Ko smo naslednji dan birmanci obiskovali sorodnike in sosedo ter jih obdarovali z lectovimi kolački, mojih skrbi glede ure ni bilo več!

Leto ali dve pozneje, ko si je naše gospodinjstvo finančno nekoliko opomoglo – morda je le mama uspela prihraniti nekaj trdo prisluženega iztržka od prodaje cvetlic in mleka v Trstu, tega še danes ne vem – mi je mama podarila zlato verižico z vgraviranim datumom birme. Kako jo je moralo tiščati v prsih ves ta čas, ko njen Ivanček ni imel primernega birmanskega darila, mojo zlato mamo! Bil sem vesel... ampak tako goreče pričakovane ure od botra pa le nisem dobil...

ARETACIJA BRATA MILKA

Pozno jeseni so se brat Milko in njegov pevski kvintet usedli na kolesa in odpeljali v vas Gaberje na Vipavskem. Tam so skriti v zakotnem skednju, za svojo dušo in v veliko veselje peščice domačinov, prepevali slovenske pesmi, kar je bilo z zakonom prepovedano in kaznivo. Koncert je uspel in po uradnem delu so kakšno zapeli še skupaj z domačini. Vsi so bili videti zavedni Slovenci, srečni, da lahko pojejo v materinem jeziku. Običajno pa v življenju stvari niso vedno takšne, kot se zdijo... med njimi je bil ovaduh, ki je Milka in njegove pevce naznanil na kvesturo.

Minila sta dan ali dva, k hiši so prišli karabinjerji in aretirali Milka. Nekaj mesecev je preživel v zaporu, čakajoč na sojenje.

Brez Milka si nismo mogli predstavljati kmetovanja, saj je on opravljal najtežja dela in bil skoraj glavni hranilec družine. A oblastem to ni bilo nič mar. Na varno so morali pospraviti tega zavednega Slovenca, ki se ni pokoraval njihovim zakonom!

Po nekaj mesecih smo dočakali sodni proces. Milko in trije njegovi pevci so dobili po dve leti zapor, eden pa je dobil kazen petih let konfinacije v južni Italiji. Kazen so prestajali v revnih mestecih v bližini Potenze, Milko pa v kraju Montemurro.

Preden je brat odšel na prestajanje kazni, si je mama uspela pridobiti dovoljenje za poslovilni obisk sina. Šel sem z njo in zelo tesno mi je bilo pri srcu, ko sva vstopila v zloglasne zapore Coroneo, ki so se proslavili zlasti po preganjanjih Slovencev. Pridružil se nama je še brat bodoče Milkove neveste, Justine Sedmak iz Križa.

Vstopila sva v malo sobico, kjer sva se ob prisotnosti ječarja poslovila od Milka. Le kratek objem in hiter poljub za slovo od brata... za celi dve leti... Brezskrbna leta mojega otroštva so se v tej mali, neprezračeni sobici nenadoma pretrgala, kot se pretrga preveč obtežena nit. Mislim, da sem takrat vstopil v življenje.

SMRT BRATA KARLA

Imel sem brata Karla. Bil je najšibkejši med nami, saj mu je usoda namenila bolešno telo in malce umetniško dušo. Starša sta mu že v rani mladosti namenjala veliko pozornosti in nege, nenavadno veliko za ljudi s podeželja. Kupila sta mu miniaturno opremo za cerkvene maše in Karlo se je z velikim veseljem igral župnika, mlajši pa smo mu asistirali kot cerkveni strežniki. Ko je odrasel, so ga pritegnili fotografija, kamera Box 6x6 in podstrešje tete Bete, kjer je lahko razvijal fotografije, saj je teta Beta imela elektriko! Ko je odrasel in je šlo zares, se je pri bratrancu Matičku na Kontovelu izučil za brivca. Delal je dobro in veliko; včasih sem mu moral odnesti večerjo, da je lahko strigel in bril pozno v noč.

Milko je pred časom pričel graditi korito za vodo, a ga ni dokončal. Nekega dne, ko so cvetoča mandljeva drevesa na njivi že nazna-

njala prihajajočo pomlad, naju je z bratom Karlom zvabilo, da sva šla dokončat začetno delo. Topli žarki zgodnjega spomladanskega sonca so dajali varljiv občutek, da je z zimo konec. Slekla sva jopici, zavihala rokave in se lotila dela. Pihljaj je hladen vetrič, ki nama je med delom dobro del, a je žal bil usoden za občutljivega Karla.

Karlo je bil srčni bolnik, šibak in občutljiv. Mrzli veter tistega dne mu je prinesel najprej prehlad, nato vnetje pljuč ... Zdravnik je le še odkimal z glavo. Karlo je zapustil ta svet. Imel je dvajset let.

Žalost je napolnila hišo in naša srca. Z nami jo je delila cela vas in Karlo je imel velik pogreb. In žalostno je bilo, tako zelo žalostno, kot je vedno, ko odhajajo mladi.

Nekaj dni po Karlovi smrti smo izvedeli, da je Milko dobil dovoljenje za kratek obisk družine. Doma ga je čakala velika žalost. Spominjam se ga, kako stoji ob svežem Karlovem grobu in joka.

NAGRADA

Zaključil sem prvih pet razredov osnovne šole in kot najboljšega učenca vseh šol iz okolice Trsta so me predlagali za nagrado Dante Alighieri. Ponosno sem korakal proti Opčinam, kjer je bila svečana podelitev, in tudi tokrat me je spremljal brat Boris. Pred tremi leti je on prejel to prestižno nagrado in poleg še 300 lir.

Nagrada je bila zame in mojo družino ne le stvar ponosa, ampak tudi nepričakovan vir finančnih sredstev, ki so še kako prav prišla družini! Milko je še vedno v južni Italiji prestajal svojo kazen konfinacije, s tem pa je bilo naše posestvo ob glavno delovno moč in finančni učinek gospodarjenja je bil temu primeren! Zanimiva je bila fašistična oblast: imela nas je pod nadzorom kot zavedno slovensko družino, brata Milka so imeli v svojih evidencah zapisanega kot napol kriminalca in ga kazensko preganjali zaradi antifašizma in slovenstva, meni pa so, kljub

vsemu, pošteno priznali, da sem najboljši in mi podelili nagrado! Od druge svetovne vojne nas je ločilo še dobrih pet let. Bilo je leto 1935, Italija je vodila osvajalno vojno v Abesiniji. Vojska je oktobra zasedla Adis Abebo in izgnala njihovega mršavega cesarja. Mrzllica vojne vihref se je počasi zalezla v vse pore družbe, tudi med otroke. V šoli smo prepevali pesmi osvajalnih vojaških pohodov, ki so dajale pogum vojakom, ko so »osvobajali sužnje izpod oblasti Haile Selasija«... Uprizarjali smo gledališke igre in igrali italijanske junake, ki rešujejo zamorke iz suženjstva. Teatralno smo z velikim mečem sekali verige z gležnjev črnih suženj... Tako so nam oblasti že v šoli prale možgane in nas vzgajale v prepričanju, kako pravilni so osvajalni pohodi »naše« vojske po svetu!

Država je sprejela nove zakone, ki so od ljudi terjali varčevanje, živila so bila racionirana in ljudje so dobivali točno odmerjene količine. Kot da to ne bi bilo dovolj, je država kmalu po mednarodnih sankcijah razpisala tako imenovano »posojilo« državljanov lastni državi: vsak zavezen državljan ji je moral podariti svoj zlati poročni prstan v zameno za plehnatega! Mama ni bila izjema, tudi ona bi morala pred oltarjem v cerkvi zamenjati svoj zlati poročni prstan za blagoslovljenega plehnatega... Čeprav nismo imeli dovolj sredstev za brezskrbno življenje, je mama pobrala zadnje lire, odšla k zlatarju in kupila zlato rinko. Njo je potem pred oltarjem zamenjala za blagoslovljeno plehnato, svoj poročni prstan pa je ohranila skrit na dnu predala! Ni se hotela ločiti od prstana, ki je bil že del družinske tradicije in jo je zdaj združeval z očetom v sveti obljubi, ki mu jo je dala pred Bogom na poročni dan.

VIOLONČELO

Šolanje se je bližalo koncu in v zadnjem letniku sta mi Lučko Husu in bratranec Lojzi, moja najboljša prijatelja, povedala, da sta se vpisala

h glasbenemu uku pri stricu Francu. Stric je igral kontrabas v vaškem orkestru.

»Če bosta onadva igrala inštrument, ga bom tudi sam«, sem se odločil. A nastal je problem, kateri inštrument naj igram? Društvo je imelo na voljo le en prost inštrument, tričetrtinski violončelo! Bil je ogromen in okoren! Segal je do vrha moje glave in skoraj čez. S težavo sem ga prenašal od doma do strica Franca in nazaj. V deževnih dneh sem si pomagal s črnim brivskim plaščem pokojnega brata Karla in vanj zavijal moj violončelo, da se ni zmočil. Potem se me je usmiliti dirigent

Ivan violončelist (1942)

in mi lastnoročno izdelal vrečo iz blaga. Imela je zadrgo in vanjo sem lahko pospravljal inštrument in lok, pa še za kolofonijo je naredil mali žepek!

Pričeli smo z vajami, večer za večerom *solfeggio*, spoznavanje not, preigravanje lestvic ... in vse, kar sodi zraven, da mi trije novinci postanemo pravi glasbeniki. Za začetek smo vedeli le to, da bo Lučko igral violo, Lojzi violino in jaz violončelo!

Po koncu osnovne šole so me čakale nove življenjske odločitve. Pred tem pa še počitnice, ki so v tistih časih pomenile le to, da ni bilo treba v šolo – in nič več! Vstajali smo enako zatana kot prej, pravzaprav še prej, saj smo krave peljali na pašo v zgodnjih jutranjih urah. Pasel sem jih in študiral glasbeno teorijo, da sem potem lahko hitreje napredoval pri inštrumentu.

Glasbeno šolo je vodil nadarjeni učitelj Ivan Rebula, kapelnik vaške godbe. Naš mali vaški orkester z novinci vred je vodil tako uspešno, da smo kmalu nastopali na vaških prireditvah. Če že nismo imeli koncerta, smo bili pa spremstvo kaki veseloigri s petjem...

Kadar smo nastopali v šolski dvorani, smo se pred nastopom razporedili v vrsto pod odrom. Vsak je imel svoje notno stojalo, osvetljeno z zasenčeno električno lučjo. Pod taktirko dirigenta smo na začetku vedno najprej zaigrali državno himno, šele potem so lahko prišle na vrsto klasične skladbe in priljubljene plesne popevke.

Tudi potem, ko smo bili že vsi v službah, smo enako goreče vadili vsak večer, do pozno v noč, običajno do polnoči. Ljubezen do glasbe nas je grela in v zapuščeni sobi brez oken in peči nismo čutili ne pomanjkanja zraka, ne vročine in ne mraza. Bili smo utrujeni, a zelo ponosni, da smo člani proseškega orkestra!

Na Proseku se je med ostalimi kamnitimi hišami stiskala tudi zapuščena društvena hiša, odličen prostor za naše glasbene vaje. Pozimi, ko je ledena burja dodobra prevetrila zapuščeno hišo in so se vaščani pred njo umikali v zavetje peči, sem z otrdelimi prsti pritiskal na ledene, napete strune violončela...

Potem je prišla vojna in zaključila ta lepi košček moje mladosti. Učitelja in starejše člane orkestra so mobilizirali v italijansko vojsko in nazadnje

smo skupaj izvajljali mīle zvoke iz naših glasbil jeseni 1942. Potem pa so naše muze utihnile.

Ko sem čez mnogo let dobil prvega sina, sem mu z navdušenjem potisnil v roke moj stari violončelo. Otrok je pridno vadil in se mučil, a več kot ljubezen do glasbe mu violončelo ni prinesel. Noben izmed naju ni postal glasbenik. Danes oba hodiva na koncerte, kjer pravi mojstri strežejo muzam, stari violončelo pa stoji, naslonjen na knjižno polico, v sinovi sobi in me vsakokrat spomni na to, kako srečen je lahko človek, če svojim sanjam ne postavlja omejitev!

MILKO SE VRNE IZ INTERNACIJE

Leta 1936 se je Milko vrnil iz internacije. Čeprav Karla ni bilo več med nami, je bratova vrnitev bila dobro znamenje, da je družina spet skupaj. Kmalu po vrnitvi je prevzel delo pevovodje in organista v Križu ter seveda s še večjo navdušenostjo kot prej dvoril pevki Justini.

Priden in zelo delaven je bil ta moj brat Milko! Doma se je trudil izboljšati kmetovanje, še posebej sta ga navduševala vrtnarjenje in vzgoja cvetja. Sam sem mu pomagal tako, da sem opravljal manj zahtevna dela: pobiral sem kamenje z njive, zalival rože, nosil kosilo in malico delavcem v vinograd. Najini naporji so rodili obilne sadove! Družina si je s kmetijstvom in vzgojo cvetja opomogla in v naša življenja je posijal kot travnata bilka tanek, a za nas tako zelo obetaven, žarek blagostanja! Že ko sem bil čisto majhen fantek, je oče na pomlad najel delavce za okopavanje vinograda, poleti pa kosce. Sezonski delavci so prihajali v naše kraje iz severne Istre, tam nekje v okolici Buj in Umaga so bili doma. Včasih so prišli tudi kopači iz slovenske Istre. Vsi so govorili nam nerazumljiv jezik, neko mešanico hrvaškega, italijanskega in slovenskega jezika.

Kosci so prihajali iz zgornjega Posočja, Benečije in zlasti iz Režije.

Slednji so bili otrokom še posebno zanimivi, saj njihove »rezjanščine« ni razumel niti oče! No, morda je tu in tam razumel le kakšno besedo, a jezik ljudi iz Rezije je bil tudi za očeta velika neznanka, s svojim skrivnostnim izvorom pa je ostal neznanka vse do današnjih dni celo za jezikoslovce!

Mama in oče sta dobro skrbela za delavce. Dobili so pet obrokov na dan. Bili so revni, za malico le kos kruha in ječmenova kava, a vina je bilo v izobilju skozi ves dan, za gašenje žeje in za moč! Spali so na seniku ali listju, pokriti z rjuho, redkeje z odejo, včasih samo z vrečo iz jute. Za delo so dobili 6 do 8 lir na dan.

Julija je bil praznik Svete Ane. Takrat je šel pevski zbor na božjo pot iz Križa na Sv. Barbano – otok cvetja sredi gradeške lagune. Kakšno veselje in pričakovanje smo občutili bratranec Pepi, njegov nečak Ivan Ukmar in jaz, ko nas je Milko vzel s seboj! Ob prepevanju nabožnih pesmi in po celonočnem veslanju smo z dvema ribiškima čolnoma v bonaci in mimem morju pristali. Barbana je bila že polna romarjev in prežl nas je občutek svečanega vzdušja.

Cerkvene svečanosti, petje, maše... skromno kosilo in popoldanski sprehod po otoku, kjer si več kot ogledovanja čolnov nismo mogli privoščiti, nato težko pričakovani spanec...

Noč smo prespali v sobi s skupnimi ležišči. Še preden mi je uspelo zatisniti oči, sem začutil pritisk v mehurju. Kako me je tiščalo! Kam... v medlo osvetljeni sobi, brez stranišča... v kotu sobe je iz zidu štrlela široka cev, na vrhu nekoliko razširjena v tulec...

»To bo to,« sem si dejal in vsebino mehurja odtočil v cev.

Zjutraj je hišni reditelj rohnel in se razburjal nad nemarnežem, ki je za neprimeren namen uporabil široko ladijsko cev, ki je bila nekakšno komunikacijsko sredstvo za pošiljanje sporočil iz spalnice v kuhinjo, ki je bila pod njo. Molčal sem in niti z očmi nisem trenil, ko je s pogledom iskal krivca, da se ja ne bi izdal!

Popoldan so ribiči razpeli jadra in rahla tramontana je zibajočo barko

varno ponesla čez Tržaški zaliv do pristana v Križu. Pozno popoldne smo bili že na Proseku in na božjo pot ter potovanje z barko in našim pevskim zborom mi je ostal lep spomin.

NONA MINA ODIDE K NONOTU VALENTINU

Že nekaj let je minilo, kar se je nona Mina onemogla in utrujena od življenja ulegla na svojo posteljo v mali sobici. Odrasla sestra Vlasta in teta Beta sta jo z ljubeznijo in potrpežljivostjo negovali, a vse je bilo zaman. Nona je vedno bolj bolehal, vedno manj ji je bilo mar ljudi, zemeljskih težav in radosti, njena prehrana je bila skoraj izključno ječmenova kava s kruhom in morda kdaj lonček mleka. Nekega jutra v začetku leta 1938 je lonček ostal nedotaknjen. Nona je zapustila ta svet in se pridružila nonotu Valentinu.

Od none smo se poslovili doma. Pričakovali smo, da se bodo slovesa lahko udeležili tudi njeni sinovi Ivan, Pepi, Franc in Karlo, ki so po pobegu iz Italije službovali v Sloveniji, a fašističnim oblastem smrt slovenske matere ni bila prav dosti mar, zato fantom niso izdali dovoljenja, s katerim bi lahko nekaznovano prišli na pogreb. Od matere so se lahko poslovili le hčerka Beta s svojo družino in sinova Štef ter Rudi.

Nonina smrt je sprostila naše utesnjene spalnice in dala Milku priložnost, da pripelje domov nevesto, Boris in jaz pa sva se preselila v »ujčevo hišo«, ki sem jo pred tem skupaj z Milkom prepleskal in za silo uredil zapuščene prostore. Ne le notranjost, tudi zunanost okoli hiše smo uredili – ogradili in povečali smo vrt.

Ko je bilo vse nared, sva se preselila. Soba je bila lepo popleskana, opremljena z veliko posteljo za dva, mizo za učenje in dvema stoloma. Voda, stranišče in luč so bili luksuz, o katerem sva lahko le sanjala! Imela sva le majhno peč z dimno cevjo, speljano skozi dotrajano oken-

sko steklo. Peč je svoje poslanstvo zelo slabo opravljala, saj naju je pozimi kljub kurjenju zeblo.

Pogled na dvorišče bi človeku dal misliti, da je stara hiša na svoj skrivnostni način v najinih moških srcih ganila nekaj toplega, »domačijskega«. Polička na ostanku zidu porušenega hleva na dvorišču je bila namreč polna ličnih malih lončkov s kaktusi, ki sva jih prinesla iz miramarškega parka. A tak vtis bi bil čisto napačen, saj so kaktusi bili najina priljubljena tarča za strelske vaje. Z izposojeno zračno puško sva urila strelske spretnosti, da so koščki razstreljenih kaktusov frčali po zraku daleč naokoli... Morda je bila to nezavedna priprava na bližajočo se vojno, kdo ve! Čez čas sva si priskrbela čisto pravo orožje: pištolo na boben z ducatom nabojev. Skrila sva jo v razpoko lesenega poda in pozneje sem jo odnesel s seboj v partizane.

Milko je nonino sobo popleskal in pripravil za svojo nevesto. Pred poroko so pripeljali nevestino doto: lepo novo spalnico - omare, omarico z ogledalom, dve nočni omarici in veliko posteljo.

Dan poroke: 30. april 1938 leta! Vaški konjenik nas je praznje oblečene peljal z okrašenim vozom v nevestino vas Križ. Sedel sem med tatkom in bratom in čutil sem nemir, kot da gre za mojo poroko in ne za bratovo! A vse je potekalo tako, kot mora: cerkvena poroka in nato beli konfeti, ki so še vedno prinesli srečo in zdravje v novi zakon!

Nevestina mati je s pomočjo sorodnic in sosed pripravila obilno in okusno kosilo, popoldan pa smo nevesto Justino Sedmak odpeljali k nam na Prosek. Veselje svatov s Proseka in Križa se je nadaljevalo na našem domu vse do jutra. Tokrat se je izkazala naša mama, ki ji je pri kuhi in strežbi pomagala sestrčna Ivanka, spretna kuharica in slašničarka. Odlična večerja in nato šarklji, pince, presenc, suhi flancati, piškoti...

Z Borisom kar nisva mogla nehati jesti! Takšna priložnost se pač ne pojavi prav pogosto! Le kaj bi človek ukrenil, da bi si lahko privoščil še več dobrot, kot jih zmore ubogi želodec?! Pa sva se domislila, kako si zagotoviti zalogo za nekaj naslednjih dni. Vzela sva platneno vrečko

in jo na skrivaj polnila. Kadarkoli je mama prišla naokoli, je z zaskrbljenim pogledom ugotovila, da je skleda na mizi prazna ter jo ponovno napolnila. Ko je bila vrečka polna, sva jo kot dva velika hrčka prav potuhnjeno odnesla v najino novo bivališče. Kaj za nekaj dni! Zaloge dobrot sva si priskrbeli za cel teden! Potem pa sva si vsak večer, preden sva zaspala, privoščila kaj iz vrečke... slabo za zobe, a božansko za dušo!

NEČAK MILI

Konfeti so učinkovali! Zakon brata Milka in Justine je bil blagoslovljen in srečen, saj se jima je še isto leto rodil prvorojenec.

Tistega 12. oktobra 1938 leta, ko je mali pokukal na svet, ne vedoč, v kaj se podaja, me je Boris povabil na izlet s kolesi. Imel sem štirinajst let in z Borisom ob sebi sem se počutil tako odraslega. Najprej sva se ustavila na Opčinah pri teti, ki je bila gostilničarka. Imela sva jo rada, a tudi malica, ki nama jo je dala, ni bila čisto nepomembna podrobnost, zaradi katere sva se ustavila v njeni gostilni... Potem sva kolesarila naprej, do Dutovelj ... vmes popravila pokvarjeno zračnico... nadaljevala s kolesarjenjem in okoli poldneva prispela v Komen.

Kot dva prava, odrasla turista sva v Komnu poiskala gostilno in prisedla k mizi v gostilniški senci. Moj prvi gostilniški meni! Juha, pražen krompir in govedina ter pokalica za pogasiti žejo! Kakšno razkošje! Užival sem in zdelo se mi je, da si česa prijetnejšega na svetu ni mogoče privoščiti!

Teden dni po porodu so novorojenčka krstili. Nadeli so mu ime Milko, po očetu. Da bi malega ločili od velikega, smo ga klicali Mili. Po običaju je mama zvečer za botra in bližnje sorodnike pripravila večerjo. In veliko sladkih dobrot, se razume! Z Borisom sva spet tuhtala, kako bi ponovila poročno akcijo s platneno vrečko, ki se je bila tako dobro

obnesla. Recept sva imela, preizkusila sva ga, zakaj torej ne bi ponovila vsega tudi tokrat?! In spet je uspelo. S polno vrečko sva se odplazila v najino novo domovanje.

Ko sva se naslednji večer odpravljala spat in hotela vzeti vrečko s priboljški, naju je čakalo neprijetno presenečenje. Ni bila na mestu, kjer sva jo pustila. Iskala sva in iskala, kar pravzaprav ni moglo trajati v nedogled, saj je bila soba bolj prazna kot polna, a vrečke ni bilo nikjer. Milko je odkril najino lumparijo in odnesel vrečko s pecivom domov! Brat kot brat – sree mu ni dalo, da bi naju kaznoval, pa nama je še isti dan po kosilu vrnil »zajeti plen«. A dobrote nama niso več tako zelo tekle, saj sva razumela bratovo sporočilo: ni lepo, da odrasla fanta, stara štirinajst in sedemnajst let, odtegujeta priboljške ostalim družinskim članom!

PRVA ZAPOSILITEV

Ko je jesen odvrгла še zadnje liste z dreves, je moja velika želja po nadaljevanju šolanja dokončno splavala po vodi. Po tistem sem upal, da bom tako kot Boris, lahko študiral, a v družini ni bilo dovolj sredstev za obo, zato sta se oče in mati odločila, da se zaposlim. Komaj štirinajstleten sem moral sam sebi odgovoriti na pomembna življenjska vprašanja, kaj me veseli, kakšna naj bo moja nadaljnja življenjska pot...

Justina me je spremljala na občinski urad, kjer je bilo treba urediti vse potrebno, da lahko dobim osebno izkaznico. Moja prva fotografija za osebni dokument... potem sem dobil osebno izkaznico in se z njo prijavil na uradu sindikata, ki je skrbel za iskalce zaposlitve. Čakal sem na razpis za vajenca in nekaj mesecev pridno hodil na urad. Končno so me sprejeli kot vajenca za električarja v tržaško ladjedelnico Sv. Marka CRDA. Po opravljenem zdravniškem pregledu so mi 3. aprila 1939 dali dve delavski obleki in pridružil sem se delavcem v električni delavnici.

S tem dnem se je moje otroštvo končalo.

Vajeniško dobo sem opravljal pod nadzorom mojstra, ki je montiral električno centralo za topništvo na križarki Vittorio Veneto. Jeklena križarka z devetimi topovi 380 mm in desetmetrskimi cevmi ter dvanajstimi manjšimi topovi, zaščitenimi z debelimi jeklenimi kupolami, mi je vzbujala veliko strahospoštovanje. Mali pastirček z mirnega Krasa sem se čez noč znašel sredi hrupa vojne ladje, kar je bil zame hud šok. Ko sem nekega dne zagledal poškodovanega delavca, vsega krvavega, kako nepremično leži na nosilih, bolničarji pa ga s hitrim korakom nesejo v rešilni voz, me je prizor tako pretresel, da me starši dva dni niso mogli prisiliti, da bi šel nazaj na delo. Šele blage matnine besede in ljubeče nagovarjanje me je tretji dan spravilo od doma.

Ivan ob vstopu v službo (1939)

Mama mi je vsako jutro pripravila malico in nekaj za kosilo. Običajno je bil to okisan fižol z jajcem ali makaroni, polenta... včasih golaž. JEDI SI NISMO MOGLI POGRETI, zato mi je mama vedno pripravila kaj, kar se je dalo pojesti hladno. Delali smo od sedme ure zjutraj do pete popoldan. Pot do ladjedelnice je bila dolga kakih pet kilometrov in da bi pravočasno prišel na delo, sem vstajal ob peti uri zjutraj, potem peš do tramvaja, prestop na drugega in še kratka pot do ladjedelnice. Ob sobotah smo delali le do ene ure popoldan in ostalo je še dovolj časa za pomoč očetu pri delu v vinogradu ali na njivi.

Čeprav je bilo delo naporno, me je poklic električarja pričenjal veseliti. Ščasoma je tudi moj zaslužek postal pomemben del družinskega proračuna, pa smo jeseni leta 1939 lahko napeljali elektriko v vse prostore v hiši. Kakšno razkošje je bilo, ko smo lahko skromno žarnico na stropu sobe prižgali z enim samim pritiskom na gumb! Petrolejke so takoj odšle na smetišče zgodovine – z izjemo tistih v Ujčevi hiši. Z Borisom sva jih uporabljala še ves čas do odhoda k vojakom.

Konec januarja 1941 je v ladjedelnici zmanjkalo dela in odpustili so me. Spet sem stal v dolgi vrsti čakajočih v posredovalnici za delo ter po nekaj mesecih dobil službo v podjetju SVEM. Naslednje tri mesece sem delal sredi mesta, v delavnici nasproti zloglasnega zapora Coroneo. Vsak pogled nanj me je znova in znova spomnil na dan, ko sem obiskal zapornika in obsojenca Milka, svojega dragega brata!

Delo v podjetju SVEM je bilo umazano in nevarno. Popravljaj sem akumulatorje vseh vrst, jih obnavljal, menjal svinčene plošče in jih polnil z žvepleno kislino. Uporabljati sem moral tudi acetilenski plamen in se ponesrečil, ko sem nekega dne pri zapiranju akumulatorja povzročil eksplozijo plina, ki mi je brizgnila žvepleno kislino v obraz in oči. Le mojstru gre zahvala, da nisem oslepel, saj je bil v hipu ob meni in mi z močnim curkom vode dolgo izpiral oči in obraz. Še dolgo po tem dogodku nisem mogel verjeti, da sem jo odnesel brez posledic. Kako sem sovražil to delo!

Konec septembra sem v dogovoru z mojstrom iz ladjedelnice odpovedal delo v podjetju SVEM in se zaposlil v njegovi električni delavnici. Spet le dva meseca dela in zaradi pomanjkanja naročil sem bil na cesti. In spet sem stal v dolgi vrsti čakajočih v posredovalnici... V mesecih, ko nisem bil zaposlen, sem delal doma na kmetiji in skupaj z Milkom opravljal enostavnejša dela pri urejanju parkov obmorskih vil.

Tokrat mi je sreča bila mila, saj sem delo dobil že čez štirinajst dni! Spet v električni delavnici! Z veseljem sem popravljал elektromotorje in električne napeljave na ladjah, k praktičnim znanjem, ki sem jih dobival od mojstrov, pa sem dodal še tehnično znanje, ki sem ga pridobival v večerni šoli Alesandro Volta.

Pouk sem obiskoval od šeste do desete ure zvečer, po pouku z vlakom do Miramara, pa petsto stopnic v hrib peš do doma... Mama me je vedno čakala s pogreto večerjo. Od utrujenosti sem včasih komaj spravil hrano vase, po večerji pa vedno v hipu omagal in zaspal, tam v osamljeni Ujčevi hiši, do ranega jutra, ko me je oče zbudil v nov delovni dan. Rad sem opravljal delo električarja in veselil sem se večernega uka, ne glede na to, kako naporno je bilo. A kaj ko vse lepo hitro mine! Aprila 1943 so me prisilno mobilizirali v vojno mornarico in z delom je bilo konec!

ARETACIJA OČETA IN DVEH BRATOV

Prve dni septembra 1940 je sredi noči k nam vdrla politična policija z orožniki in aretirala bolnega očeta in brata Milka. Zaprli so ju v tržaški zapor Coroneo. Boris je takrat delal v Foljanu; aretirali so ga še isti dan. Sam sem bil premlad za zapor.

Aretacije so potekale med slovenskim prebivalstvom po vsej Primorski, saj so oblasti odkrile združenja zavednih Slovencev in razkrile veliko članov organizacije TIGR. V zapor so poslali vse zavedne Slovence,

brez izjeme, intelektualce, male trgovce, študente in revne kmete. Na posebnem »drugem procesu« so jeseni 1941 izrekli več hudih kazni, od nekaj let zavora do 30 let strogega zavora. Pet junakov so naslednji dan ustrelili na strelišču na Občinah.

Oče in Milko sta bila zaprta v isto zaporško celico. Življenjski pogoji v zaporu so bili hudi, zlasti za očeta, ki je bil želodčni bolnik. Zaprta sta ostala do Božiča, Boris pa je ostal v zaporu do februarja. Takoj ob izpustitvi je dobil vpoklic v italijansko vojsko.

V času njihove odsotnosti je na moja mlada pleča padlo še več dela. Nekoliko so mi ga olajšali dobri sosede in sorodniki, ki so v času odsotnosti očeta in bratov pomagali pri spravljanju kmečkih pridelkov in ob trgatvi. Božič, ko sta se iz zavora vrnila oče in Milko, je bil eden najsrečnejših v življenju naše družine!

OSVAJALNE VOJNE

Fašistične italijanske oblasti so imele vedno večje apetite po tujih ozemljih in osvajalnim vojnám ni bilo videti konca. Že vojna epizoda z Abe-sinijo je dodobra obubožala državo in prinesla mednarodne sankcije, ki smo jih posledično čutili vsi prebivalci v obliki racioniranja živil, pomanjkanja kruha in živeža nasploh.

Sledila je vojna v Albaniji, nato 10. junija 1939 vojna proti Franciji in osvojitve njenega ozemeljskega dela Savoje. Ob naši hiši so se valile dolge vojaške kolone proti jugoslovanski meji in vedeli smo, da to pomeni širitev agresije na še eno državo!

Ob razpadu kraljevine Jugoslavije smo bili Primorci zelo žalostni. Vsa leta smo jo šteli za svojo oporo in rešiteljico, bila je naša domovina, ki so ji iz objema iztrgali Primorsko in nas z njo vred. Italijanske oblasti so s svojim poniževanjem in sovraštvom do vsega slovenskega samo še krepile to čustvo.

MOBILIZACIJA

Vest o protifašističnem uporu v Sloveniji in o organiziranju oboroženega upora na Primorskem nas je dosegla jeseni 1941. Naslovi v časopisu »Jutro« in »Slovenec« so vest le še potrdili. Na vseh javnih mestih in po gostilnah na Primorskem je visel razglas s fotografijo Karla Masla. Oblasti so ponujale 50.000 lir nagrade tistemu, ki »upornika in nevarnega bandita« pripelje živega ali mrtvega. Spoznali smo, da je prišel čas upora in oboroženega boja za osvoboditev primorskega naroda!

Pomladi 1942 smo navezali stik z organizacijo OF na Tržaškem. Vodil jo je Kovačič, ki je pozneje postal žrtev akcije v Trstu. OF je delovala v »trojkah«. Organizacija »trojk« s Proseka je bila povezana s »trojkami« s Kontovela in iz Križa. Mladi smo bili trdno odločeni, da se pridružimo partizanski četi, ki je delovala na Krasu.

Italijanske oblasti so se bale, da bo velik del Slovencev odšel v partizane, zato so že februarja 1942 pričele s prisilno mobilizacijo na Goriškem, 9. marca 1943 ponoči pa so tudi na Tržaškem prisilno mobilizirali moške, letnike 1924, 1925, 1926 in tudi starejše. Stražniki so nas grobo priganjali; s seboj smo smeli vzeti le najnujnejša oblačila in osebne stvari. Slovenske mobilizirance so vključili v posebne vojaške enote imenovane battaglioni speciali. Več deset tisoč mož iz Primorske in Istre so namestili v izolirane kasarne, locirane predvsem v srednji Italiji v mestu Aquila in jih držali tam brez orožja! Ob kapitulaciji Italije se jih je večina priključila partizanskim enotam IX. korpusa, nekateri so odšli na jug Italije in se vključili v Prekomorske brigade, ki so kasneje sodelovale pri osvobajanju Jugoslavije in Trsta.

Večina mobilizirancev je bila že na začetku dodeljena pehoti, skupina na Tržaškem in Goriškem pa je bila dodeljena mornarici. Tudi mene, ki sem bil zaposlen v ladjedelnici, so 1. maja 1943 razporedili v vojno mornarico. Skupaj s približno sto Slovenci so me poslali v mornariško kasarno v Benetke. Le nekaj dni je trajalo in nas Slovence so izolirali na

samotni otok San Pietro in Volta sredi beneške lagune.

Tam pravzaprav nismo imeli kaj početi, kopali smo se in se sprehajali po mivkasti plaži... le enkrat tedensko smo smeli obiskati Benetke. Goriški fantje iz naše skupine so poznali partizanske pesmi in brez strahu so jih prepevali na sprehodih po plaži! Nevarnosti ni bilo, saj Italijani niso razumeli našega jezika in še sanjalo se jim ni, o čem pojemo. Sam sem partizanske pesmi slišal prvič, a so mi kmalu zlezele v uho in

Ivan - mobiliziranec v italijansko mornarico (1943)

pridružil sem se »zboru«, ki si je dajal korajžo in ohranjal nacionalni ponos z »Nabrusimo kose«, »Kovači smo« in ostalimi partizanskimi! V času vegetiranja sredi beneške lagune me je obiskala sestra Vlasta. Kako zelo sem se je razveselil! Prinesla mi je novice o družini, njim pa je potem poročala, kako je z menoj. Nato je po dobrem mesecu dni prišel trenutek razporeditve mornarjev po vojnih ladjah v različna italijanska пристanišča. Dobil sem ukaz za vkrcanje na križarko Cesare Battisti, zasidrani v vojni luki Pula.

Z vlakom sem se peljal proti Pulju, mimo doma! Z vso mladostno odločnostjo sem sklenil, da ne bom služil tujcu in fašizmu, zato sem tuhtal, kako bi prekinil potovanje v Pulj.

»Najbolje, da izstopim z vlaka eno postajo pred Trstom na postaji Gr-ljan in se z opremo vred skrijem v domačem vinogradu, ko pade noč pa se na skrivaj oglasim na Proseku pri sestrični Dragi. Ona mi bo dala napotke glede odhoda v partizane,« sem razmišljal.

Načrt je uspel! Medtem, ko sem skrit čepel v kamniti hiški sredi vinograda, sem zaslišal ljube domače glasove – sestra Vlasta in snaha Justina sta prišli žet travo v vinograd! S seboj sta pripeljali petletnega Milija. Otrok je tekal naokoli po vinogradu in odkrival skrite kotičke, ko je nenadoma stopil v kamnito hiško, me zagledal in zavpil:

»Mama, mama, glej! Tukaj je stric Ivan!« Tako je moj mali nečak v hipu zrušil načrt o tajnem odhodu v partizane...

O mraku smo se skupaj odpravili domov. Srečanje z očetom in mamo je bilo ganljivo, a obisk družine je s seboj prinesel tudi nekaj grenkobe, saj je druga svetovna vojna našo družino že razbila. Manjkala sta dva brata, mobilizirani Milko, ki je bil v Aquili in Boris, ki so ga poslali na Kreto. Privoščil sem si torej dva dneva ukradenega dopusta in se v tem času s sestrično Drago dogovoril o novih podrobnostih glede pobega iz mornarice in odhoda v partizane.

V Pulj sem prispel z dvodnevno zamudo, se prijavil na mornariški komandi in se vkrcal na križarko Cesare Battisti. Na njej je bilo več kot

tisoč mornarjev in častnikov! Dva dni sem opravljal dodeljeno delo vzdrževalca akumulatorjev, potem pa...

Bil je 10. junij, spominski dan italijanske mornarice, ko so fašistične oblasti proslavljale svoje tako imenovane »vojne zmage«. Mornarji smo se svečano oblekli in napolnili palubo, poslušali govore, poslušali admiralove klice k zmagi mornarice - ki je, resnici na ljubo, v zadnjih letih doživela mnogo več porazov kakor zmag, a to zdaj ni bilo pomembno... Sledilo je bogato kosilo z obilico dobrega vina, kakor se spodobi za pošteno nazdravljanje k uspehom nepremagljivih...

Nisem še pogoltnil zadnjega grižljaja slavnostnega obeda, ko sem iz zvočnikov zaslišal odločni ukaz:

»Cibic Giovanni naj se takoj oglasi pri admiralu!«

Oficir našega oddelka je pristopil in me v spremstvu dveh vojakov odpeljal k admiralu. Bil sem močno presenečen in ni mi bilo prijetno, saj se mi še sanjalo ni, kaj me čaka. Admiral me je z ostrim glasom, ki ne prenese obotavljanja ali ugovora, spraševal, če so bili moji starši v zaporu, če so sovražniki Italije, če nasprotujejo zmagovitemu pohodu italijanske vojske... številna vprašanja sem zaradi strahu pozabil hip zatem, ko sem približno zadovoljivo nanje odgovoril...

»Immediatamente sbarcare!« je zarjul admiral in že sem v strogem spremstvu praznil svojo omarico. Potem so me vkrcali na motorni čoln in odpeljali do železniške postaje, me lastnoročno posedli v kupe in ves čas stražili do odhoda vlaka nazaj v Benetke.

Sedel sem v praznem kupeju vlaka in tuhtal, kako nevaren moram biti in kako hudo ogrožam vojno križarko, da me je admiral tako na hitro, kot vrečo gnilega krompirja, odvrget na motorni čoln in poslal čim dlje... Admiral pa je podrobno poznal nacionalno opredeljenost in »protidržavno« dejavnost naše družine, saj so vaški orožniki in politična policija ob velikodušni pomoči izdajalcev in ovaduhov pripravili negativno mnenje o družini Cibic in ga dva dni pred mojim prihodom dostavili admiralu, le da jaz o tem nisem vedel ničesar! Takrat

sem, še nezrel fant, v svoji mladostni norosti mislil, da se je admiral ustrašil mojega žepnega nožiča, ki je imel na eni strani rezilo, na drugi pa sveder za odpiranje steklenic.

»Gotovo je mislil, da bom s tem zvrtil luknjo v dno križarke in jo popil,« sem se muzal in razmišljal...

Na poti nazaj v Benetke sem spet tuhtal, kako zapustiti osovraženo italijansko vojsko in se pridružiti partizanom.

»Izstopil bom eno postajo pred Istrsko železniško postajo Trsta, na postaji Sv. Ana in z vso opremo odšel k sestrični Karli, ki je stanovala tam v bližini«, sem sklenil in tako tudi storil.

Karla me je bila vesela, mi postregla in mi zvečer pripravila dišečo belo posteljo, na katero sem bil že čisto pozabil! Zjutraj pa z vso opremo spet pot pod noge in naprej proti domu.

Čeprav sem nosil mornariško uniformo, ni bilo nikomur mar zame - ne na poti, ne na tramvaju. Prišel sem domov. Znova veselje ob snidenju in trije dnevi »dopusta«, ki sem jih izkoristil, da sem se s sestrično Drago dogovoril o vseh geslih, s katerimi me bo obveščala glede moje poti v partizane ter o tem, kako mi bo poslala civilno obleko v Benetke.

Spet sem bil v mornariški bazi v Benetkah. Spoznal sem dva Slovence, enega iz bližine Postojne in Lozeja iz Komna. Slednji je imel v Benetkah tesne stike s Slovenci, zaposlenimi na državni pošti in tudi mene je spoznal z njimi. Družina poštnega uradnika Prinčiča, ki je imel dve odrasli šolarki, me je pristrčno sprejela in ob prostih izhodih sem jih obiskoval. Imel sem priložnost videti njihovo revno življenje, posledico državnega racioniranja živil. Delal sem v kasarniški kuhinji, kar se je izkazalo kot odlična priložnost, da pomagam družini Prinčič. Iz kotla za solato, ki smo jo pripravljali za tisoč in več mornarjev, sem dnevno polnil steklenico z oljem in jim ga nosil.

V pogovoru z Lozejem sem izvedel, da je že dobro organiziran upornik in zvest pristaš OF. Dogovorila sva se, da mi bo pomagal zbežati k partizanom. Pogosto je odhajal v Tržič (Montefalcone) k znancem, pri katerih

se je pred leti izučil za krojača. Prosil sem ga, naj mi priskrbi civilno obleko; s pomočjo sestrične, zaposlene v ladjedelnici v Tržiču, in dobre antifašistične organiziranosti tamkajšnjih delavcev, sem jo kmalu imel! Poslala jo je sestrična Dragica s Proseka.

Konec julija sem dobil odločbo o premestitvi na vojno ladjo v južno italijansko vojno bazo Taranto. Novico sem zaupal Lozeju in skupaj sva tuhtala, kaj storiti.

Spomnil sem se, da v pisarni, kjer razporejajo momarje na vojaške ladje, dela Italijan, sošolec brata Borisa, doma iz Miramara. Fant je pet let obiskoval šolo na Proseku in imel sem močno upanje, da mi bo pomagal in spremenil mojo napotitev iz Taranta v Trst. Žal je bilo upanje zaman!

Zadnja možnost, ki mi je še ostala, je bila pomoč družine Prinčič. 27. julija, ko sem se moral odpraviti na »prekomando«, sem jih obiskal in prosil, naj shranijo mojo opremo, medtem ko bom preoblečen v civilno obleko ušel k partizanom. Čas fašizma je bil preveč krut, da bi si družina z otroki kaj takega upala, zato je tudi tokrat moj načrt splaval po vodi. Prespal sem na peronu beneške železniške postaje in zgodaj zjutraj me je vojaška policija, po opravljenem legitimiranju, napotila na vlak za Taranto. V stotinki sekunde je moj pogled registriral vlak s tablico Trieste in v naslednji stotinki sem se odločil... skok z enega vlaka na drugega je bil usoden za moje nadaljnje življenje!

NA POTI K PARTIZANOM

Mobilizacije, ustrahovanja, požigi slovenskih hiš in ubijanje talcev ter partizanov niso mogli zaustaviti upora na Primorskem. Dobil je moč in postajal je vedno bolj masoven! Tisto nedeljo, 28. julija 1943, sem se v napol praznem vlaku peljal v Trst. Bilo nas je nekaj vojakov in mornarjev. Na vsaki postaji smo se premaknili iz enega vagona v drugega, ter

se tako izognili vojaški kontroli. Uspešno sem prispel do postaje Monfalcone in od tod do javke v ulici Nazionale, kjer me je čakal zaupnik. Mesta nisem poznal in da bi našel ulico sem moral večkrat povprašati mimoidoče za pot. Nihče ni ničesar posumil. Končno sem prispel do male hiše z vrtom in odprtimi vrati, ki so vodila v klet. Vstopil sem skozi njeno, odložil prtljago in se napotil gor v kuhinjo. S seboj sem imel le Lozejeve dobre želje ter pozdrave za gospodarja in družino. Pričakovali so me in prijetno mi je bilo, ko sem začutil, da sem dobrodošel!

Nekoliko kasneje sta se nam pridružila dva Italijana, antifašista. Po pogovoru z menoj sta se prepričala, da je moj namen o prebegu k partizanom zelo resen ter me premestila k zavedni družini v mestu Ronchi, kjer sem prespal. Zjutraj sem nadaljeval s potjo in zvečer prespal pri slovenskem kmetu na obrobju mesta. Tam naj bi počakal partizanskega kurirja z nalogo pripeljati me do partizanske karavle.

Dva dni sem čakal skrit v kmečki lopi. Čas sem koristno porabil, da sem z mornariške uniforme potrgal vse oznake... enako sem storil z vso opremo, obleko in čevlji. S tem sem poskrbel, da bi v primeru zajetja moja identiteta bila izbrisana, kar je pomenilo, da tudi, če bom izdan, moja družina ne bo doživela sankcij.

Zadnji dan julija sem dobil kolo in se v spremstvu Italijana odpeljal po cesti do Ronchi, čez Doberdob in križišče Devetaki v hrib do vasi Sv. Martin – San Martino del Carso. Vozila sva se skozi vasi in mimo njih, po kraški gmajni, vzdolž redkega grmovja ter prikolesarila do zahtodne partizanske kurirske postaje – karavle. V njej je bilo pet, morda šest partizanov ter komandir, študent iz Ljubljane. Ta dan sem bil edini novinec, v naslednjih dneh se mi jih je pridružilo še nekaj. Ooo, kako vesel sem bil, da mi je po nekaj neuspešnih poskusih končno le uspelo priti do partizanov! To je bil zame srečen dan! Pomenil je novo pot v mojem življenju! In ko so mi vaška dekleta podarila partizansko triglavko s slovensko trobojnico, sem postal pravi partizan - borec za osvoboditev zasužnjene Primorske!

Naslednjega dne so mi z vozom pripeljali še mojo mornariško opremo. Skrili so jo v vreče z ogljem, da so odgnali morebitni sum nepoklicanih... Obdržal sem le mali nahrbtnik in nekaj osebnih predmetov, vso obleko in čevlje pa sem razdelil med tovariše.

V karavli so sprejemali novince, prostovoljce za partizanske borbene enote. Te so že uspešno delovale po celi Primorski. Dva dni sem miroval, tretji dan pa začel s celodnevним opazovanjem Doberdobskega nižavja vse do Redipulja. Spremljali smo morebitno prisotnost okupatorja na tem področju.

Zvečer smo v svoji bližini zaslišali italijansko govorico in uzrli skupino vojakov, ki je po terenu iskala partizane. Doživel sem prvo hajko in nočni umik skozi gosto grmičevje in gozd do ceste v smeri Gorice. Naša skupina se je zatekla v prazen senik kmečke hiše v Dolenjem Gaberju. A varni smo bili le nekaj ur...

Skozi okence senika smo zagledali italijanske vojake... bilo jih je vse polno na dvorišču ... govorili so s kmetom, a zaradi oddaljenosti nismo mogli razložiti, o čem. Skrajno napeti smo čakali razplet dogodkov, saj nismo vedeli, ali smo izdani, ali so nas Italijani odkrili, ali pa gre zgolj za neprijetno naključje, da smo se, ne vedoč drug za drugega, našli tu. Preigravali smo varianto umika v gozd, kar bi bilo težko... obstajala pa je tudi čisto realna možnost, da nas zajamejo in ustrelijo. Pomislil sem na domače in posledice, ki bi jih trpeli v primeru, da nas Italijan odkrijejo, zato sem vse fotografije in pisma spravil med tramove senika. Mnogo let po vojni sem obiskal ta kraj in v zapuščenem seniku iskal svoje skrite spomine, a brez uspeha.

Čez čas so vojaki zapustili dvorišče, mi smo si oddahnili, prestrah kmet pa nam je rekel, da so ga vojaki opozorili, naj ponoči pusti svojega psa, saj z lajanjem odkriva premike italijanske vojske. To noč sem spoznal, da partizanstvo ni avantura, ampak posla življenje, polno nevarnosti, kjer ves čas smrt hodi tik ob tebi. So sledili še nočni pohod do obrežja reke Vipave in zatem

vice pri Komnu. Komandir karavle mi je ukazal, naj uničim svojo carta d'identita in si izberem ilegalno partizansko ime.

»Mirko bom«, sem se odločil in izbral ime bratranca. Za soborce sem potem ostal Mirko vse do današnjih dni!

Naslednje jutro smo v taboru v bližini vasi Podraga počakali kurirja. Čez dan smo se skrili v samotno goščo, lakoto pa potolažili z rezervo, ki mi jo je dala skrbna mati: konzervo sardin in škatlico toplega sira smo pravično razdelili med partizane – novince na deset enakih delov. Sledila je še ena noč, še en kurir in pot do tabora v Senožče, potem pa dan počitka v četi partizana Tarzana... Naslednjo noč nov pohod v zavetje Javornika...

Skupina novincev je bila z vsakim dnem večja. Zdaj je štela že preko dvajset prostovoljcev. Pridružili smo se večji četi partizanov, ki so prejšnjo noč na pobočju Javornika z ognji označili orientacijske točke letalom iz Derne v Libiji, ki so odvrгла nekaj zabožnikov z orožjem, opremo za miniranje, živili ter radijsko postajo z električnim generatorjem ter za povrh še pet padalcev...

Na Javorniku sem se prvič srečal s padalci. Vsi so bili Slovenci, mobilizirani v italijansko vojsko, na libijskem bojišču pa so jih zajeli Angleži. Kot prostovoljci so se javili, da se kot padalci priključijo partizanskemu gibanju. Dobil sem nalogo vrteti priročni dinamo, da je telegrafist padalec lahko poročal v Kairo o uspešnem pristanku. Vrtel sem in vrtel in zdelo se mi je, da je moja vloga pri misiji »padalci« zelo pomembna!

Po dveh »prostih« dnevih se je dolga partizanska kolona premaknila najprej do Trnovskega gozda, kjer smo se pridružili partizanskemu bataljonu Simona Gregorčiča s komandantom Albertom Jakopičem – Kajtimiro in komisarjem Dušanom Pirjevcem – Ahacom ter skupaj nadaljevali proti Nanosu.

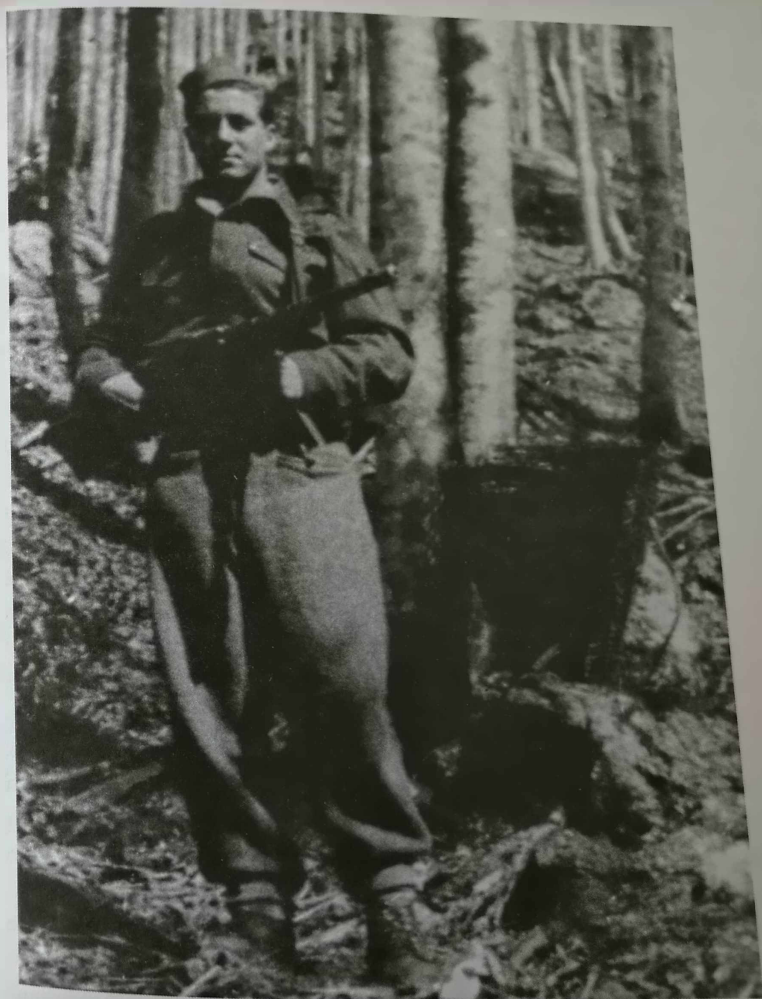
Že pred menoj so v bataljon Simona Gregorčiča prispeli nekateri moji sovaščani in ponovno snidenje z njimi je bilo veselo. Življenje v taboru

je bilo živahno, oskrba s hrano zadostna, saj smo zajeli dva vola za zakol, a z vodo so bile težave. Edini vodni vir se je nahajal na dnu ledeniške jame sredi Trnovskega gozda, nositi vodo tako daleč za dvesto ljudi pa ni bil mačji kašelj.

Potem pa sem doživel nekaj, kar me je v hipu postaralo za več let in mi začrtalo prvo gubo bolečine in groze na dušo! Moj nekdanji sošolec, sedaj tovariš v bataljonu Dorči Košuta je imel nalogo stražiti. Noč je bila črna in dolga, mirna, on mlad in brez podobnih izkušenj, pa je zaspal na straži. Naslednjega dne so mu pred zborom bataljona izrekli smrtno kazen. Vsa kri mi je v hipu odtekla iz možganov, glava je bila prazna, srce je nehalo biti in nisem mogel verjeti, da se dogaja, kar poslušam. Vsi smo molčali in vsak je zrl v neko svojo točko s cmokom v grlu.

V partizanih smo imeli visoka moralna načela in brezkompromisen red, a naši komandanti in komisarji so kljub vsemu bili le ljudje... znali so presoditi, kdaj je treba poiskati »mehkejšo varianto«. Dorči je bil mlad, neizkušen fant in takoj po izreku smrtne kazni so mu jo spremenili v precej zahtevno, a ne tako brezizhodno, kot je bila prva. Dobil je namreč nalogo, da mora v partizanski akciji z bombo napasti kolono italijanskih vojakov. Ko je bila ta zelo znana akcija v Idrijskih Razorih uspešno končana, se je Dorči z zadovoljstvom in zmagoslavjem na mladem obrazu vrnil v bataljon živ in z dvema puškama, zajetima od sovražnikov! Vsi smo se veselili z njim, verjetno še najbolj tisti, ki so mu zaradi spanja na straži morali izreči smrtno kazen.

Za vsako partizansko akcijo so se javljali prostovoljci. Jaz sem se javil, da grem v akcijo rušenja železniške proge. Skupini pet do šest borcev se je pridružil padalec, doma iz Bilj pri Gorici. Izučen miner je odlično poznal teren. Pot nas je vodila čez Čaven v Vipavsko dolino. Oskrbeli smo se z nekaj kilogrami dinamita in kemijskim vžigalnikom, vse skupaj sem nosil v svojem malem nahrbtniku. Dan smo prebili v Volčji Dragi. Nič neobičajnega, če ne bi bil priča ganljivemu srečanju med

Mirko v partizanih 1944 aprila

našim padalcem in njegovo ženo...Ženska že več let ni vedela ničesar o moževi usodi, potem pa možakarja nenadoma uzre na hišnem pragu! Kot film s srečnim koncem!

Skriti ob progi smo čakali, da pade noč in vojaška straža opravi svoj obhod, nakar smo položili mine pod tire in odšli čez reko Branico v noč. Nikoli nisem izvedel, ali je bilo miniranje uspešno ali ne.

KOMU ZVONI?

Preskrbovalna skupina bataljona Simona Gregorčiča je štela deset do dvanajst mož. Bil je topel septembrski večer, v zraku je dišalo po koncu poletja. Približevali smo se prvim hišam vasi Planina in poslušali zvonjenje vipavskih cerkva. Naproti so nam prihajali nasmejani obrazi vipavskih kmetov, žena in deklet.

»Komu zvoni?« je vprašal vodja naše skupine, ki tako kot mi, ni razumel, čemu nasmeh na licih ob tako mogočnem zvonjenju.

»Svoboda je, Italija je kapitulirala,« so v en glas vpili, mene pa je prešinilo, mar je mogoče, da smo svobodni... smo res Primorci dočakali ta težko pričakovani dan, ko se bomo rešili italijanskega tlačenja našega dostojanstva in brisanja vsega slovenskega z obličja zemlje? Je res vsega hudega konec in ne bo več potrebno prelivati partizanske krvi?

Zajela nas je nepopisna radost in vse tiste vreče krompirja, fižola in moke, ki smo jih nosili, so nenadoma postale čisto lahke! Pospešili smo korak mimo letališča v Ajdovščini, od koder so na nas streljali izgubljeni in prestrašeni italijanski vojaki. Mi pa naprej, proti Kozjim stenam nad Golaki.

Komandant bataljona je v kratkem nagovoru potrdil resničnost vesele novice o kapitulaciji Italije in že smo s hitrim korakom odšli preko Čavna v Vipavsko dolino na Vogrsko. Srečali smo kolono bežečih italijanskih vojakov, ki nam ni hotela izročiti orožja.

Zvečer smo prispeli na Vogrsko. Postalo je središče partizanske vojske. Povsod je bilo polno partizanov, kot v čebeljem panju... kupi zajetega orožja.. formiranje čet in bataljonov iz vrst novih prostovoljcev, partizanov iz Vipavske doline, Krasa, Tržaškega in italijanske Furlanije.

Dva dni je vrvelo, nato je naša skupina dobila ukaz, naj se odpravi z dvema avtomobiloma in se pripravi za prevzem komande na vojaškem letališču v Mirnu pri Gorici. Ko smo prispeli, so nas pred oficirskim domom čakali vojaško razporejeni italijanski oficirji, pogajalci. To je bilo moje prvo srečanje zmagovalca s poražencem. Veličasten občutek zmagooslavja, sreče in ponosa. Bil sem mlad, brez posebnih partizanskih izkušenj, a že sem v skupini pogajalcev! Nisem se še srečal s tisto pravo vojno vihro, ko v borbi padajo moji vrstniki in se kalijo junaški partizanski borci, a že stojim pred premaganim sovražnikom...

Poganja so bila več kot kratka, naše zahteve nedvoumne in odločne: sporočamo vam, da je Italija kapitulirala in vaša dolžnost je, da brez-pogojno predate orožje, letala in vso vojaško opremo partizanski vojski. Niso ugovarjali. Le vljudno in dostojanstveno so nam odgovorili, da komanda letališča še ni dobila navodil o predaji partizanski vojski. Misija ni uspela na način, kot smo to pričakovali... ostali smo praznih rok. Tik pred nočjo pa smo dobili sporočilo, da se vojska z letališča Miren umika proti Sovodnjem in Zagradcu in dobili ukaz, da moramo zajeti vso posadko. Izročiti nam morajo vso opremo in orožje, sami pa se smejo vrniti tja, od koder so prišli – peš seveda!

Odpravili smo se z dvema kamionoma, polnima partizanov in z mitraljezom nad kabino prvega. Pozno zvečer smo dohтели italijansko kolo-no nekoliko nižje od Sovodenj. Noč je bila spokojna, le šum Soče na naši desni in obrisi dreves in grmovja v siju lune. Dohiteli smo kolono, pravzaprav njihovi dve sanitetni vozili, polni ranjencev in bolnikov. Kratek rafal v zrak jim je dal vedeti, kako resni so naši nameni in kako nepreklicna je zahteva po predaji orožja. Odgovorili so nam s streljanjem iz pušk in avtomatskega orožja v zrak.

Streljanje v zrak je bilo znamenje, da so ljudje na obeh straneh siti brezumnih vojnih žrtev. Naš »plen« tega večera sta bili dve sanitetni vozili z ranjenci in bolniki ter sanitetnim osebjem vred, pa še vojaškega kirurga in kurata smo dobili za povrh! Vse smo jih pripeljali na Vojaško komando Vogrsko. Takrat sem prvič srečal dr. Antonia Ciccarellija, zdravnika, ki je pozneje prešel v partizanske vrste, ter njegove tri bolničarje, Festa, Martino in Constanco.

Italijani so kapitulirali, a Nemci takrat o čem podobnem niti v najbolj morastih sanjah niso razmišljali, zato smo s partizanskim vojskovanjem nadaljevali. V naslednjih dneh smo križarili po primorskih vaseh in prišli tudi do mojega Proseka, kjer smo razglasili mobilizacijo za nadaljevanje boja proti Nemcem. Kratek skok do doma in objel sem mamo. Po licih so ji tekle solze sreče, ker sem še živ. Zdaj je to vedela, vse dolge mesece pred tem najinim srečanjem ni imela nobenih sporočil, kaj se dogaja z menoj. V torbo mi je stisnila par hrušk in potice, kolikor jo je šlo vanjo. Dobrote sem potem delil z lačnimi bežečimi Italijani, ki smo jih izgubljene srečevali po samotnih poteh okoli Komna.

KRI

Besedi »vojna grozota« sem globoko in doživeto razumel šele ob pogledu na kamion, poln ranjenih partizanov. Ležali so drug ob drugem, nekateri so sedeli ali se naslanjali na soborce, eni so molče prenašali bolečino, drugi so tiho ječali, le redko se je zaslíšal glasen, boleč stok. Na tla kamiona so padale velike kaplje krvi in se v vijugastih črtah prav počasi zlivale v majhne lužice, ki so se čez čas razlezele po prašnih tleh in se kot puzzli sprijele v velike krvave madeže. Ob tistem pogledu sem si tako močno in iskreno zaželel, da zadnji spopad s fašistično drhaljo pride čim prej... in naj bo kratek... da nas čim manj pomre, da pride svoboda za vse in za večno...

Nato spet občutek zmagoslavja in moči, ko se na Vogrskem formira goriška fronta... ustanavljajo se nove čete in bataljoni in oboroženi odhajajo proti Gorici, da zaustavijo prodirajoče nemške kolone... Gorica je bila v mojih očeh veliko mesto, kjer se odloča naša usoda...

V sončnih dneh in toplih nočeh sem pozabil na vso tisto kri. Narava je, kot da bi vedela, da nam mora biti v pomoč bolj kot kadarkoli prej, obrodila bogate sadove in dozorelo grozdje nas je za hip popeljalo v sanje o boljšem jutri. Odločnost za boj s sovražnikom je bila velika in čisto gotovi smo bili, da bomo sovražnika neusmiljeno pregnali iz naše dežele.

In nato spet kri. 13. septembra 1943, ko se je naš bataljon pripravljal na odhod, je odjeknila močna eksplozija. Kot grom je usekalo v skupino kramljajočih partizanov in jih razneslo daleč naokrog. Samo kriki in kri... S končkom možganov sem dojel, da sem ves raztrgan ... Začutil sem močno, pekočo bolečino, ki mi je nekje od spodaj segala prav do srca. Pomislil sem:

»S takšno bolečino bom končal življenje...?«

Ležal sem na tleh. Nagonsko sem z dlanjo pritiskal na stegno in začudeno zrl v močan curek, ki je vrel iz rane in se mi ves topel in lepljiv razlival med prsti... kri mi je tekla po roki, nogi. Zavpil sem:

»Tovariši, pomagajte!« in neomajno verjel, da mi bodo res pomagali!

PRVI STIK S SANITETO

V tem veličastnem, a žalostno kratkem obdobju svobode, ki se je kot nebeška mana razlila po ljubi Primorski, sem postal ranjenec. Tovariši so slišali moj klic na pomoč in me skupaj z ostalimi ranjenci odnesli na kamion. Prepoln je potem s težavo lezel navkreber proti vasi tja do cerkve na Vogrskem. Noč se je že spustila nad Vipavsko dolino, ko smo prišli v Črniče. Takrat je tema zagrnila tudi mene.

Ko sem se zavedel, sem nad seboj zagledal resni obraz italijanskega zdravnika. Sredi neznane kmcčke sobe se je v soju petrolejke sklanjal nadme: »Questo e in grave condizioni,« (ta je v težkem stanju) je zaskrbljen govoril nekomu ter previdno vlekkel raztrgana oblačila z mojega krvavega telesa. Tako kot ostalim tovarišem mi je brez anestetikov čistil razmesarjene dele roke in noge in od prehude bolečine me je ponovno zagnila tema ter mi prinesla olajšanje, ko nisem čutil več ne telesa, ne duše.

Prvi jutranji žarki sonca so nasilno zlezli pod moje veke. Odprl sem oči in se zazrl v strop majhne sobe. Slišal sem tiho, enakomerno ječanje, prihajalo je čisto od blizu. Počasi sem obrnil glavo v stran in ob sebi zagledal ranjenega tovariša. Jule Gorjan je pravkar izgubil nogo. Amputirali so mu jo tik nad kolenom. Nisva govorila, a tudi potrebe ni bilo. Najina pogleda sta se srečala, polna bolečine in vdanosti v usodo. Zdaj sva bila odvisna od pomoči tovarišev.

Rane so nam previjali v pritličju hiše, kamor so vodile ozke stopnice, težavne za zdrave ljudi, kaj šele za bolnike, kakršni smo bili mi. Doktor Antonio si je ogledoval moj levi meziniec in zaskrbljeno zamrmral:

»Bisogna amputare,« potrebno je amputirati. Pri vseh bolečinah in mukah sem proseče zastokal: »Ne, prosim... meziniec nujno potrebujem, ker igram violončelo.« Kakšna misel v trenutku, ko mi je življenje viselo na nitki!

Ne vem, ali se mi je le zazdelo ali pa se je zdravnik res malce nasmehnil, a razumel me je in mi obljubil, da se bo potrudil, da bom še lahko igral! Potem sem dolgo zrl v njegov obraz in se spomnil vojaškega kirurga, ki sem ga zajel v vojaški saniteti med letalci z letališča Miren pri Gorici.

»Saj to je on,« me je prešinilo. Pridružil se je naši partizanski vojski! Svoji prvotni prošnji sem hitro dodal: »Dottore, faccia il proprio dovere,« doktor, opravite svojo dolžnost. In res jo je. Rešil mi je nogo, roko in celo meziniec. Moj rešitelj in jaz sva pozneje postala dobra tovariša.

UMIK V GOZDOVE

Boji na Goriški fronti so postajali vedno ostrejši. Število ranjencev se je iz bitke v bitko povečevalo in skupaj z naraščanjem njihovega števila je naraščala tudi nevarnost za nas. Zaskrbljenost je bilo mogoče zaznati z napetih in preutrujenih obrazov zdravnikov in bolničarjev. Že nekaj dni so nas uspešno zdravili in dobro oskrbovali, zdaj pa so prišli nosači in nas odnesli v vojaško sanitetno vozilo. Ko sem ga, ne tako dolgo tega, pomagal zajeti, nisem niti slutil, kako hitro ga bom potreboval.

Odpeljali so nas stran, v vas Vrtovin. V kamri kmečke hiše tik ob cesti sem bil spet skupaj z Juletom. V kramljanju in previjanju ran sva preživela nekaj dni. Skrbela me je globoka luknja na nogi, ki je bila podobna krvavo rdečemu vulkanskemu žrelu, polnem smrdečega gnolja. A Jule ni imel večje sreče, tudi njegova velika rana se je počasi in boleče celila. Čeprav je bilo najino življenje resno ogroženo, se nisva smilila sama sebi. Govorila sva o koncu vojne, o miru in najinem zdravljenju v pravi bolnici, o tem, da bo Jule v svobodni domovini dobil novo nogo ... in dnevi so počasi tekli.

Kmalu so nas iz prijazne kmečke hiše premaknili v osnovno šolo Lokovec pri Ajdovščini. V veliki, svetli učilnici so otroški živ-žav zamenjale bolniške postelje z desetimi ranjenci. Moj prvi »sosed« je bil znanec iz Bilj pri Gorici. Ležal je s prestreljenimi jetri in trebuhom. Gledal sem ga, kako nemočno leži in trpi in spomnil sem se najinega prvega srečanja, ko se je sredi avgusta spustil z neba nad Javornikom s svojimi štirimi padalskimi prijatelji. In spomnil sem se sreče na obrazih, ko sta ste po dolgih letih afriškega ujetništva srečala z ženo, jaz pa sem bil naključno poleg, tako odveč v tistem nežnem trenutku snidenja...

Za kosilo so nam postregli s češpljevimi njoki, eno mojih najljubših jedi... a zdaj, ko sem ležal ves vročičen in z bolečo rano, mi niso tek-nili. Zavrnil sem ponujeno hrano in zastokal:

»Juhe bi,« kot bi bil v hotelu in ne sredi vojne vihre!

Še dolgo potem so te moje besede vedno znova spravljal v dobro voljo moje tovariše. Sredi bojev v Kozjih stenah nad Golaki smo bili že peti dan brez hrane, pa pristopi k meni bolničarka Zmaga in hudomušno, kot to znajo le ženske, prišepne:

»No, Mirko, bi zdaj jedel češpljeve njoke?«

24. septembra 1943 so Nemci bombardirali Ajdovščino in nam tako dali vedeti, da so jim natančno poznane lokacije naših položajev. Eksplozije je bilo razločno slišati tudi v Lokovcu. Čakali smo, kaj bo. Se bomo spet morali umakniti? Res je bilo tako. Zjutraj so nam bolničarji prinesli obleke in nam pomagali zlesti vanje. Že od tedaj, ko sem bil ranjen, nisem imel na sebi oblačil, zato so imeli precej dela, da so me, vsega obvezanega in trdega od ležanja in bolečin, spravili v dolge zelene vojaške spodnjice ter mi navlekli srajco. Mojih lcpih vojaških čevljev, ki mi jih je ob zadnjem kratkem obisku na domu dala mama, ni bilo nikjer. Namesto njih so mi prinesli vojaške škornje, edino obuvalo, ki je bilo na razpolago.

A kako stlačiti razbolelo nogo v ozek škorenj? Tovariš je spretno odrezal zgornji del škornja in že sem imel na voljo elegantne, lahke čevlje. Takrat mi gotovo ne bi šlo na smeh, če bi bil vedel, da bodo ti odrezani čevlji ostali moje edino obuvalo, s katerim bom čez par mesecev gazil sneg in prečkal poledenele vode.

V sanitetnem avtu sem prostor delil z ranjenimi tovariši z Goriške fronte. Tam so bili Jule Gorjan, Danilo Danev, Majk in drugi, šest na zgornjem ležišču in pet spodaj na tleh.

Kolona vozil se je kot lena gosenica spenjala proti Predmeji in ko se je končno ustavila, so nas prenesli pod že postavljen vojaški šotor z železnimi vojaškimi posteljami. Bilo nas je dvajset do trideset ranjencev. Še naprej so nas negovali italijanski zdravnik in bolničarji, pomagalo pa jim je nekaj naših primorskih partizank. A počitek ni trajal prav dolgo. Nad našo novo bolnico je preletelo letalo – štorklja in vse bližje je bilo slišati streljanje. Postali smo vznemirjeni, saj nam je bilo

jasno, da je umik neizogiben. Leže na tleh sem iz žabje perspektive zrl v tekajoče noge ...korake ... poslušal polglasno govorjenje in glasne ukaze za čimprejšnji umik ranjencev v gozdove. Le slovenski gozdovi so lahko nudili dovolj varno zavetje svojim ranjenim sinovom! Samo v njih smo bili lahko tako dobro skriti, da bi preživel nemško ofenzivo. V sončnem popoldnevu ob koncu septembra se je naša kolona sanitetnih vozil z najtežjimi ranjenci premikala po kraški cesti proti Trnovskemu gozdu. Čim dlje v notranjost! Kdo ve, kako dolgo smo se vozili. Ko se je cesta končala in so vozila pričela poskakovati po gozdnih poteh, se nam je ustavil čas in pot do cilja se je zdel neskončno dolga. Končno smo se ustavili, a le toliko, da počakamo na noč. Začelo je deževati in hladna noč v Golaku je zlezla v naša vozila.

Spremljevalci so spali pod milim nebom, okoli vozil in pod njimi, a temu bi težko rekli spanec, saj jih je zeblo in ves čas so bili na preži. Jutro je prineslo novo negotovost. Streljanje je prihajalo vse bližje. Starejši, izkušeni tovariš Majko nam je namignil, da bi bilo dobro, če bi s titovk potrgali rdeče zvezde... Sam je bil lažje ranjen, imel je le prestreljeno ramo in je lahko hodil, zato se je kar hitro odločil in se bližajoči nevarnosti izognil tako, da nas je zapustil in odšel. Tako smo mislili.

Kasneje smo izvedeli, da je Majko padel blizu Vojskega, ko je hitel proti Čekovniku, da bi o bližajoči nemški nevarnosti opozoril bolnico pri Tratniku.

Streljanje je prihajalo vedno bližje. Naši tovariši, ki so nas spremljali, so se poskrili po okoliških grapah in grmovju. Ranjenci smo ostali v vozilih, bledih obrazov, polni strahu in negotovosti. Čas se je vlek kot pajkova nit. Ležali smo čisto pri miru; vsak najmanjši gib enega izmed nas bi povzročil bolečino tovarišu, ki je ležal tesno poleg. Krikov bolečine si v tej situaciji nismo mogli privoščiti.

Nas bodo odkrili in pobili? Nas bojo mučili? Kaj bo z našimi domačimi? Takšna in drugačna vprašanja in strahovi so nam švigali skozi misli. Streljanje je bilo slišati že čisto blizu nas. V dolgih minutah so mi za-

mrli vsi čuti, le sluh se mi je izostril do bolečine. Zdelo se mi je, da slišim vsak utrip srca tovariša ob meni in razprta krila ptice v krošnji nad nami in gluho tišino med posameznimi streli... Bil sem napet kot struna mojega violončela...

REŠITELJI

»Hitro, hitro!« so se od nekod zaslišali ukazi v slovenskem jeziku. Iz gozda se je prikazala skupina partizanov pod vodstvom tovariša Jereba in pričela skozi zadnja vrata sanitetnega vozila odnašati ranjence na nosilih. Tisti, ki smo lahko sami »hodili«, smo se plazili čez skale in globeli, čim dlje od tod... Za vse težke ranjence ni bilo dovolj nosil; nekatere so položili na odeje in jih vlekli čez ostre skale v zavetje. Posledice te hitre evakuacije so bile vidne kasneje: odrgnine kože in poškodovane mišice na hrbtu in križu, čisto do kosti...

Počasi, vsak po svoje, smo nadaljevali pot v notranjost Trnovskega gozda. Na začetku sem se plazil, kasneje sem našel debelo suho vejo in jo uporabil kot oporo pri hoji. Nebo nam ni bilo naklonjeno, dež je ves čas padal in padal... Čez vojaške spodnje hlače in srajco sem imel ogrnjeno debelo odejo; postala je težka od dežja. Vsa mokra je visela z mene, da sem bil podoben strašljivemu liku iz grozljivih filmov.

Kako neboljeni smo pravzaprav bili! Ničesar, razen načetih golih življenj nismo imeli. Moje edino bogastvo je bil majhen lonček, pripet na gumb spodnjih hlač. Z njim sem zajemal vodo iz blatnih kotanj in si gasil neznosno žejo, bridko spremljevalko ranjencev. Kolona se je počasi pomikala in soborec me je prosil, naj mu posodim lonček za požirek ali dva. Odpel sem gumb na spodnjicah in mu dal lonček.

»A vrni mi ga, ko se odžejaš,« sem rekel.

Medtem ko je zajemal vodo, sem ga za hip izgubil izpred oči in ko sem ga hotel znova poiskati s pogledom, ga ni bilo nikjer več. Naredil

sem še nekaj korakov in se oziral naokrog, a tovariša in lončka ni bilo. Izgubil sem svoje veliko bogastvo. Bilo mi je težko, da bi se zjokal od žalosti!

»Kako naj zdaj pridem do vode, ko se ne morem prepogniti?« sem tuhtal. Edina rešitev je bila premočena odeja, sesal sem jo in tako vlažil usta.

Pred nočjo smo prišli do skupine partizanov, ki je kljub dežju kurila ogenj. Premočen in na smrt utrujen sem se skušal vtihotapiti pod šotor, a me je z vseh strani zasul glasni protest, češ, ni prostora, šotor je že prepoln.

»Samo malo prostora, za ranjenega tovariša,« sem poskusil in takoj so mi odstopili prostor v šotoru! Bil sem zelo vesel, a veselje se je še povečalo, ko sem po govoru spoznal svojega sovaščana s Proseka, Franca Bezina!

Strašna je bila ta noč, ko sem ležal pokrit z moko odejo in poslušal nepretrgano vpitje ranjenega italijanskega partizana:

»Ammazatemi che finisco a soffrire,« je vpil in prosil zase milostni strel, ki bi ga rešil bolečin zaradi odtrgane noge.

Zjutraj sta nas dr. Peter in dr. Antonio skrila med skale v kotanjo pod gozdno cesto. Sedaj smo bili že bolnica z lastno sanitetno službo, zdravnikom, bolničarji in kirurškimi instrumenti, skriti v notranjosti Trnovskega gozda. Instrumente, ta najdragocenejši del, je ves čas nosil v nahrbtniku doktor Antonio. Hkrati je v rokah prenašal ranjenega otroka, ki mu je pri bombardiranju Ajdovščine odtrgalo del roke, da mu jo je moral amputirati v ramenskem sklepu.

Zaloga hrane v novem skrivališču je bila pičla; vsak ranjenec je dobil košček parmezana, ki sem ga stlačil v žepek srajce in ga skrbno čuval za najhujše čase! Imeli smo ovco in mulo. Ovca je končala v kotlu že prvi dan. Juha je bila odlična, meso ovce tudi, čeprav se je skuhalo v umazani vodi, zajeti iz obcestne luže. Pojedini so sledili dnevi posta, dežja in goste megle...poslušanje občasnega streljanja in poskus,

da bi locirali smer, od koder prihajajo strelj. Vsi ranjenci smo tiho in potrpežljivo prenašali vse, kar nas je doletelo. Ležal sem s sovaščanom, sedemnajstletnim Danilom. Imel je ranjen gleženj, ki se je slabo celil. Nogo je počasi zajemala napredujoča gangrena.

Oktober 1943. Zgodaj zjutraj so se meglice razpršile in sončen dan mi je razkril prelep pogled na oddaljeno hribovje, posuto z redkimi hišami, belimi biseri v soncu. Rekli so mi, da je to vas Čekovnik nasproti Trnovskega gozda. Eden izmed belih biserov je čez nekaj dni postal naš novi dom.

Ko je dr. Peter pripeljal skupino partizanov z nalogo, da nas prenesejo in odpeljejo iz skrivališča na varnejši kraj, je bil transport po vojaški cesti proti Zadlogu kot pot do pekla! Skupaj z Ludvikom Vižintinom so me posedli na mulo. Še danes ne vem, ali je bolj trpela shirana žival ali jaz, saj so se mi njena štrleča rebra boleče zajedala v rahle zarastline na komaj zaceljeni nogi. Kot v peklu so nas na poti spremljala trupla. Ob poti so ležali mrtvi partizani, nekaj trupel že mrliško napihnenih in v razpadajočem stanju. Grd obraz vojne.

Prvi počitek smo si privoščili v Zadlogu. In prvo hrano po petih dneh stradanja. Kako je dišal tisti mlečni riž... In dodelili so mi ga kar za polno vojaško porcijo, ki je bila še enkrat večja, kot so dobili zdravi borci. V lačni želodec sem metal sladko belo jed, hitro, žlico za žlico, da še pošteno požirati nisem utegnil... in mislil sem si, škoda, da dobim samo eno porcijo, tako rad bi še... Sestradano telo pa se je vdalo. Skrčeni želodec ni zmozel slediti lačnim očem in kot moji ranjeni tovariši, sem tudi sam omagal na polovici!

Takoj po prihodu so za hišo postavili previjališče. Dr. Antonio se je lotil previjanja ran. Dolgo sem zrl v svoje spodnjice, prepojene s smrdečim gnojem in sokrvico. Sveži raztrganini, ki sem jo dobil na ostrem mulinem hrbtu navkljub, je moja noga postajala vsak dan boljša in zmozel sem že počasno hojo.

V Zadlogu smo se počutili varne, naše zdravstveno stanje se je iz-

boljševalo, lačni nismo bili več. Mislili smo, da bo vsaj nekaj časa tako, a zmotno. To ni bila naša zadnja postaja.

Morali smo še globlje v gozdove. Prenesli so nas na vrh hriba nad Belo, na majhno ravnino, kjer so domačini kuhali oglje. Postavili so šotore in v vsakega spravili po dva ranjenca. Takoj po prihodu je Danilo Danev, zaradi svojih rosnih let imenovan Cukrček, ostal brez noge. Zaradi gangrene mu jo je doktor moral amputirati tik pod kolenom... izgubil je še prste druge noge, ki so mu pomrznili v hladnem in deževnem vremenu v Kozjih stenah...in njegov hrbet je bil poln globokih gnojnih ran, ki jih je dobil pri umiku iz sanitetnega vozila, ko so ga vleкли čez ostre skale.

Improvizirana bolnica s šotori je bila vsak dan bolje organizirana. To se je poznalo tudi pri prehrani. Konec oktobra je bil, dnevi krajši in noči dolge, mrzle. V šotorih je postalo neprijetno. Moje edino oblačilo so bile še vedno tiste dolge spodnje hlače in vojaška srajca.

Naši skrbniki, oba zdravnika, bolničarji in drugo osebje, so nas prenesli v revno hišo k Janezu v Tršanovše. S številno družino je živel v velikem pomanjkanju, a ranjencem ni odrekel strehe!

V Tršanovšah smo bili spet varni. Zaselek – še tako bi ga težko imenovali – je imel dve, tri hiše in bil bogu za hrbtom! Ležal je na pobočju Bele; do njega je vodil ozek kolovoz. Bili smo zelo hvaležni Janezu in zadovoljni. Na suhem, ob topli peči...že dolgo nam ni bilo tako dobro! V začetku novembra so padle prve snežinke. Če ne bi bili sredi vojne vi-hre, bi bilo romantično! Snežilo je, mi pa zbrani ob topli peči poslušamo tovariša Franja Rustjo – Čanči, načelnika divizije, mojega Prosečana, ko nam pripoveduje o oktobrski revoluciji...

Sredi novembra se je pričela novembrska ofenziva in ranjence je bilo treba razdeliti v dve skupini. Prva skupina je odšla 14. novembra v Čekovnik, na samotno kmetijo Tratnik, oddaljeno uro hoda daleč. Drugo skupino – bilo nas je sedem ranjencev in bolničar Martino – so evakuirali ne daleč od hiše, v prostorno pečino sredi previsne stene nad

cesto Bela – Krekovše. Pot je bila kratka a strma in snega je bilo do kolen.

V pečini je bilo prostora za dvajset do trideset ranjencev. Dr. Peter me je določil za vodjo skupine. S stropa pečine je ves čas kapljalo in ni bilo kotička, kamor bi se umaknil na suho. Stene so se v medli svetlobi mokro svetile, zunaj je snežilo in ledeno pihalo... to je bilo naše novo zatočišče!

Za našo varnost so bile najpomembnejše tišina v pečini in skrbno zakrite sledi prinašalcev hrane v snegu na poti do pečine. Od časa do časa smo pod nami slišali nerazločno govorjenje, po čemer smo sklepali, da smo blizu ceste.

Skriti v jami smo preživeli dober teden. Bolničar Martino nam je skrbno previjal rane, a kljub temu je naše okrevanje počasi napredovalo, saj so bile razmere vse prej kot primerne – hladno in zelo vlažno je bilo, in celo pod odejami smo bili mokri. A naši mladi organizmi so bili močni in pomembno je bilo le, da smo na varnem.

21. novembra so prišli tovariši s konji. Vlažno jamo smo zamenjali za toplo izbo pri Tratniku. Konji so težko vlekli sani po globokem snegu, a smo nazadnje le prispeli k starim znancem, ki so se nas iskreno razveselili. Zgodbam o doživetjih ni hotelo biti konca...

Selitev k Tratniku je bila že sedma selitev prve partizanske bolnice na Goriškem: Črničam so sledili Vrtovin, Lokovec, Predmeja, Zadlog, Tršanovše in nazadnje Čekovnik.

V topli hiši pri Tratniku je bilo polno ranjencev. Novi obrazi so prišli iz bolnice Idrija, vodil jih je Feliks Kosmač, in iz novembrske ofenzive. Število je že zdavnaj preseglo zmogljivosti te dobrosrčne kmečke hiše. Tisti, ki smo že toliko okrevali, da smo lahko hodili ali pa so bile naše rane vsaj delno zaceljene, smo zato prenočevali v prostornem kozolcu poleg hiše. Z nami je bilo tudi bolnišnično osebje. Oskrba je bila za nas prav razkošna: dvakrat dnevno smo dobili hrano, okusno in pripravljeno z veliko ljubeznijo. Ekonom in kuharica sta se pošteno odrezala! Po

svojih močeh smo jima skušali pomagati, a levji delež skrbi za prehrano ranjencev sta kljub vsemu nosila onadva. Meni je bilo posebno všeč, če sem lahko tolkel mleko v pinji in tako delal surovo maslo. Pri tem je ostalo precej sirotke, ki sem jo z veseljem pil. Bila je moj priboljšek in nagrada za dobro opravljeno delo hkrati!

PARTIZANSKA BOLNIŠNICA »PAVLA«

Bližal se je 6. december 1943, Miklavž! Obljubili so nam, da bomo vsi ranjenci obdarovani! Veselil sem se kot takrat, ko sem bil otrok in sem nestrpno čakal, kaj mi bo prinesel! Žal več od vznemirjenja ob pričakovanju Miklavža nisem doživel. Dr. Peter nas je na predvečer praznika zbral nekaj takih, ki smo imeli rane že dobro zaceljene in nam naročil, naj vzamemo svojo borno opremo in se v največji tajnosti pripravimo za odhod. Na sebi sem imel uniformo italijanskega vojaka in svoje »elegantne, lahke čevlje«, izrezane iz preozkih usnjenih škornjev. Videti so bili kot galoše, vse prej kot primerni za hojo po snegu. In še nogavic nisem imel... Noč smo bolj prebedeli kot prespali na senu v kozolcu, zaviti v grobe vojaške odeje.

»Miklavž nam je namesto darila prinesel odhod iz dobro urejene bolnice v neznano,« sem pomislil, »res nimam sreče...«

Zjutraj me je čakalo presenečenje! Miklavž le ni pozabil na nas. Dekleta iz okoliških vasi in zaselkov so nam pripravila darila in kuharica jih je navsezgodaj razdelila. Ko sem odprl svojega, so vame zrle prelepe nogavice, spletene iz grobe domače volne ter nekaj suhih hrušk in jabolčnih krljev. Ne vem, če me je še kakšno darilo v življenju osrečilo tako, kot so me te Miklavževe volnene nogavice!

Močnik in mleko za zajtrk, obilno, da smo se dodobra okrepčali, in smo obloženi s prtljago, sekirami in žagami lahko dolgo hodili v molččči koloni tja proti klavžam nad Idrijco. Šele med potjo so nam povedali,

da odhajamo graditi partizansko bolnišnico globoko v gozd, da bo dobro skrita pred sovražniki in bo varno okrevališče za ranjence.

Kakih deset nas je stopalo v koloni, med njimi polovica okrevaljočih ranjencev – Stanko Vadnal, Franc Leban, Ludvik Vižintin in jaz. Kraj za postavitev bolnišnice je določil vodja gradbene skupine, Pepi Kenda. Izbral ga je dobro uro hoda od Tratnika.

Za hribom nad klavžami smo našli sledi tabora Gregorčičevega bataljona. Nekoliko nižje, na mali ravnini, kjer so nekoč kuhali oglje, so v nebo štrleli ostanki sten zapuščene brunarice, polni snega. To je postal naš novi dom, spalnica in kuhinja v enem... naše zatočišče pred zimo.. No, vsaj čiste vode smo imeli dovolj, saj je malo nižje pod ostanki brunarice tekel bister potoček!

Partizanska bolnica Pavla - očkova postojanka v Bedrovi grapi
narisal Mentasti - marec 1945

Takoj po prihodu smo poprijeli za delo. Do noči smo morali očistiti notranjost podrte brunarice in si iz šotorskih kril narediti zasilno streho nad glavo. Iz smrekovih vej smo pripravili mehka ležišča, hrano pa smo imeli s seboj, fižol, moko in malo masti. Enolična hrana brez soli nam je kasneje povzročala velike prebavne težave... Zvečer je sredi brunarice že gorel ogenj, ki je potem neprekinjeno gorel vse do 27. junija 1944, ko je ušla bolničarka Cilka in smo zaradi nje morali zapustiti bolnico. Vse naslednje dni je delo potekalo neprekinjeno. Prišli so novi delavci in v bivalni brunarici smo naredili za njih pogrado ter majhen nadstrešek s kuhinjo pred njo. Imenovali so me za kuharja bolnice IX. korpusa, a ker se je izkazalo, da sem popolnoma neprimeren za to, so mi vsa kuharska pooblastila odvzeli takoj naslednji dan in namesto mene na to mesto postavili Ludvika Vižintina. Ludvik ni bil dosti boljši kuhar od mene in zamenjal ga je italijanski partizan Gulielmo, pravi mojster italijanske kuhinje. Njegove mojstrovine smo lahko le sanjali, saj je revež imel za svoje kuharske čarovnije na voljo samo fižol brez soli...

Prišla sta Franc Rupnik in Ludvik Gnezda in strokovno ojačala gradbeno ekipo. Pomagala sta glavnemu gradbeniku in tesarju pri izgradnji bolniške barake - brunarice, dolge več kot deset metrov in široke kake štiri metre. Iz debelih smrek so s posebno žago žagali deske: na visokem podstavku je stal delavec, ki je vlekel žago navzgor, spodaj pa dva, ki sta zarila žago v drevo in povlekla navzdol.

Ranjenci smo opravljali lažja dela, tlačili smo mah med špranje brun, nosili lažje deske ter okna in vrata z zapuščene gozdarske hiše v Krekovšah. Več tisoč škodl smo pritrdili na streho s pomočjo telefonske žice, ki smo jo pred tem razsekali na tri do pet centimetrov dolge dele. Škodle sta iz lubja dreves oblikovala Rupnik in Gnezda v oddaljeni grapi, kjer so ob potoku Idrijce še stali ostanki Idrijskega pragozda. Baraka je hitro rastla in nas polnila z velikim zadovoljstvom. Včasih smo čisto tiho, pridušeno, zapeli partizansko pesem, da nam je bilo toplo pri srcu. Dnevi so minevali hitro, dolge noči pa smo si krajšali

zbrani ob ognju sredi brunarice s pogovori in komentiranjem novic, ki nam jih je enkrat ali dvakrat tedensko prinesel Franc Rot – Žagar, edini človek, ki je imel dostop do nas. Že pred kapitulacijo Italije je spremljal dr. Petra, kasneje pa je postal partizanski zaupnik in obveščevalec.

Po dvaindvajsetih dneh napornega dela smo 28. decembra barako dokončali. Bila je naređ za sprejem ranjencev. Namenjen jim je bil spodnji del barake. Vzdolž cele dolžine so bila postavljena ležišča in nad njimi pogradi. Na sredini je stal nekoč bencinski sod, zdaj bolniška peč. Odlično je grela! Osebe je spalo na velikem podstrešju, ki je bilo hkrati bolnišnično skladišče in spalnica za osebe.

Prvi ranjenci, težji invalidi, večina z amputiranimi okončinami, so prispeli v novozgrajeno bolnišnico naslednji dan, 29. decembra 1943. Veselje ob ponovnem snidenju, ko smo bili spet skupaj stari znanci Jule, Danilo in drugi! Dr. Antonio in bolničarji so ostali pri Tratniku, vso zdravniško oskrbo pa je prevzel dr. Peter.

Stanko in jaz, zdaj že krepka rekonvalescenta, sva hitro stopila k ranjencem in jim nudila najino pomoč, skromno po medicinskem znanju, a zelo srčno in iskreno!

Pred nami je bilo Silvestrovo 1943. Kaj bo prineslo Novo leto? Edino darilo, ki si ga vsi želimo, svobodo? Minil je že skoraj mesec dni, kar smo nazadnje videli britvico in imeli možnost za temeljito umivanje... bili smo ušivi, zrasle so nam brade... Najstarejši član osebja, Janez, je dobil nalogo »razuševalca«. Ob potoku je postavil velik kotel, zakuril v njem, potem pa nad vročo paro dezinficiral naše ušive cunje. S Stankom sva mali tolmun, pokrit z ledeno skorjo, začasno spremenila v priročno kopalno kad in se v ledeno mrzli vodi skopala. Čisti in brez uši, celo obriti, saj smo dobili brivski pribor in vsi, razen Rafaela Hvala in Feliksa Kosmača, ubogali povelje:

»Obrijte se, sicer vas bodo še za četnike imeli...«

Novo leto smo pričakali čisti, umiti, obriti in brez uši! Mogoče pa kak priboljšek zaide v našo bolnico, smo si želeli, saj smo bili siti neslanega

fižola! Težki ranjenci niso mogli okrevati ob tako pusti hrani, čeprav so obilne driske zaradi uporabe zdravil prenehale in tudi pošiljka soli je opravila svoje pozitivno poslanstvo.

Na novega leta dan okoli poldneva smo zagledali premikajoče podobe na stezi od klavž k bolnici. Zaradi oddaljenosti nismo mogli razločno videti, kdo so. Vznemirjeni smo širili novico od ust do ust in vsi napeto zrl v isto smer. Zazdelo se nam je, da ima ena podoba na glavi rdeče pokrivalo z belimi pikami

»To ne more biti moški,« smo si oddahnili.

Bližajoče podobe so postajale vedno bolj jasne. Po stezi je prišel naš dr. Peter s spremljevalcem Žagarjem, z njima pa lepa črnolaska z očali in rdečo ruto z belimi pikami na glavi. Gledali smo njen vedri, nasmejani obraz in z očmi sledili njenemu odločnemu a lahkotnemu koraku po skalnatem pobočju in pozabili na svoje rane.

»Zdravo tovariši,« je rekla črnolasa lepotica in nam pospešila srčni utrip.

»Srečno Novo leto, tovariši,« nam je voščil dr. Peter, »naj bo to leto svobode. Leto, ko se bomo vsi vrnili v sončno Vipavsko dolino in na naš prelepi Kras. To,« je rekel in pokazal na črnolasko z rdečo ruto, »je dr. Pavla Jerina. Prevzela bo skrb za ranjene partizane.«

Dr. Pavla je bila pravi praznik za nas. Celo kuhar se je dodatno potrudil in pripravil odlično kosilo v čast novi zdravnici, ki je kmalu po prihodu postala NAŠA dr. Pavla. Njeno ime smo dali tudi bolnici. Bolnišnica SVPB Pavla. Konec decembra so v bolnišnico Pavla premestili vse ranjence in invalide z Goriške fronte, ki so bili nastanjeni pri kmetu Tračniku v Čekovniku.

RANJENCI

Slovensko partizansko gibanje je do januarja 1944 dobilo dve bolnišnici, obe zgrajeni v najstrožji konspiraciji. Tista nad Idrijskimi klavžami,

imenovana postojanka A, je bila namenjena sprejemu ranjencev iz južne Primorske, vodila jo je dr. Pavla Jerina. Bolnico v soteski Pasica v Novakih pri Cerknem je vodila dr. Franja Bojc, v njej so se zdravili ranjenci severne Primorske in Gorenjske.

V začetku januarja 1944 je bolnica »Pavla« sprejela nove ranjence. Vse operativne enote, od korpusa in divizije do brigade, so imele svoje sanitetne referente, ki so poznali javko, kamor so lahko pripeljali ranjence čim bližje bolnišnici. Bolnica »Pavla« je imela dve javki, sprva v Čekovniku pri Tratniku, kasneje pri Kolencu v Mrzli Rupi. V poletnem času se je javka nahajala v nadstrešku nad cesto Mrzla Rupa – Lazne. Za prenos ranjencev od javke do bolnišnice je skrbelo bolnišnično osebje. V ta namen smo uporabljali improvizirana nosila, izdelana iz šotorskega platna ter dveh kolov in imela so še »gurtno«, ki sta si jo nosača zataknila okoli vratu. Tako je bilo nošenje nekoliko olajšano, a tudi varneje je bilo, v primeru da bi kateri od obeh po nesreči izpustil nosila iz rok.

Zaradi večje varnosti in konspirativnosti smo ranjence prenašali od javke do bolnišnice v glavnem ponoči. Vsem smo zavezali oči in jih pred začetkom pohoda dva do trikrat zavrteli okoli lastne osi, da so izgubili občutek za orientacijo. Tak postopek je bil predpisan in obvezen. Nihče ni niti pomislil, da bi kaj v njem popravil, naredil po svoje ali izpustil. Vsi smo vedeli, da je v primeru sovražnikovega zajetja življenjsko pomembno vedeti čim manj, ker je potem tudi možnost nehoti izdati lokacijo ali imena nikakršna! Red in disciplina ter natančno izvrševanje ukazov so bili imperativi, ki so zagotavljali preživetje v teh nevarnih časih!

Skupaj z bolnišničnim osebjem sem tudi sam sodeloval pri prenosu ranjencev. Od javke pri Tratniku smo ranjence še pol ure nosili po cesti, nato po ozki stezi do Idrijce, tako ledene v zimskem času! Njeno dno je bilo v vseh letnih časih spolzko in nevarno za zdrs in padec, česar si z nosili v rokah nismo smeli privoščiti. Od klavž do bolnice je bilo

potrebno premagati precejšen klanec, zato dva nosača nista bila dovolj, ampak sta jima morala na pomoč priskočiti še dva; v zimskem času, ko je bilo ledeno, celo štirje pomočniki, da so navkreber vlekli nosače! Zimski čas je bil posebno težak, saj se je vsaka sled zarisala v snegu in veliko skrbi je bilo potrebno, da smo jo temeljito zabrisali. Prehod preko reke Idrijce je bil v ta namen zelo dobrodošel! Če je bilo suho, je od nas terjal brodenje do gležnjev, če pa je bilo vreme obilno s padavinami, je bilo treba z nosili v rokah brodit do kolen! Pozimi se je pot vlekla, trajala je uro do dve. Pomladi je bilo lažje, hitreje smo jo prehodili in lažje zakrili sledi v listju kot tiste v snegu.

Nošenje ranjencev od javke v Mrzli Rupì do centrale je trajalo mnogo dlje. Po cesti, skozi gozd in spet po cesti... kakih deset kilometrov hoda, nato še dva kilometra po ozki stezi. Danes si je težko predstavljati, kako težka je bila ta pot z nosili v zimì in snegu! Partizanski »maskerji«, ki so brisali sledi v snegu in tiste, ki jih puščajo človeške noge pri prehodu s steze na cesto v vsakem letnem času, so bili izvrstni! A drugega jim niti ni preostalo, saj bi napako lahko zagrešili le enkrat... Uporabljali so posebno sito za sejanje snega po sledih na tleh in po mladih smrekah, s katerih smo ga otresli, ko smo z nosili drsali ob njihove veje.

Ne le konspirativnost partizanov, tudi molk in zavednost kmetov sta prispevala levji delež k nemotenem delovanju partizanskih bolnišnic. Vsi so videli in vedeli, a vsi so Nemcem odgovarjali z odkimavanjem in: »Nič ne vem.«

Ranjenci so prihajali v zelo slabem stanju, izmučeni in prezeblí. Pot od bojišča do bolnice je v času ofenziv trajala tudi po tri dni ali celo več, kar je seveda pustilo žalostne posledice. Razdalja je bila glavna ovira za pravočasno kirurško pomoč in pogost vzrok za prerano smrt mladih partizanov. V vseh naših postojankah je umrlo triinpetdeset tovarišev. Pokopali smo jih na skrivnih mestih, k truplu položili stekleničko s podatki o pokojniku in jo zalili z voskom, da bi jih po končani vojni svojci lahko našli in se od njih dostojno poslovili na domačem pokopališču.

Ne morem pozabiti noči, ko so nam prinesli mladega ranjenca z močno krvavečo rano visoko na stegnu. Dr. Bogdan Brecelj, ki se je začasno nahajal v naši bolnici, je na mizi sredi barake, ob skromni svetlobi v loj namočenega gorečega koščka gaze, skušal najti krvavečo žilo in zaustaviti krvavitev. Brez narkoze, brez protibolečinskih sredstev je ranjenec trpel bolečine, ko so zdravnikovi prsti šarili po živi rani, v obupnem naporu najti žilo in zaustaviti krvavitev. Ni uspel. Partizan je izkrvavel in umrl. Bila je to ena najtežjih noči za osebe in za vse ranjence, ki so opazovali zdravnikove napore narediti nemogoče; noč, ko se tudi zdravnik, vajen vsega hudega, za trenutek zlomi.

BOLNIČAR BOM!

Konec januarja so me izbrali, da grem na bolničarski tečaj na Vrše pri Čepovanu. Naš prijazni učitelj dr. Bogdan Brecelj še slutil ni, da bo že čez nekaj let ustanovil Medicinsko fakulteto v svobodni domovini in nekaj let za tem postal predstojnik sodobne slovenske ortopedije... takrat je vedel le to, da nas mora čim boljje usposobiti za poklic bolničarja, saj bo tako veliko pripomogel k partizanskemu zdravstvu.

Za temeljito in dolgotrajno spoznavanje skrivnosti medicine ni bilo časa, saj nas je dr. Brecelj v kratkem času od 29. januarja do 12. februarja moral naučiti vsega, kar potrebujemo za pravilno oskrbo ranjencev in vsaj približno uspešno asistenco pri operacijah.

Prispeli smo. Za spalnico so nam določili bližnji senik, poln sena in suhega listja. Učilnico smo imeli v skromni kmečki izbi: peč, tabla in košček bele krede. Predavatelj je nazorno risal in razlagal oblike poškodb in ran ter oblike pomoči, ki je najustreznejša za posamezno obliko poškodbe. V svoj mali notes sem v slabi slovenščini skrbno zapisoval vse, kar je povedal in si prerisoval s table. Bil sem skrben in nisem si hotel dovoliti, da bi izpustil eno samo besedo, ki jo je izrekel

dr. Breclj. Takrat si nisem mislil, da bo čez mnogo let ta mali notes postal muzejski eksponat, ki bo v Idrijskem muzeju razstavljen kot dokument prvega bolničarskega tečaja na Primorskem.

Po štirinajstih dneh, ko je bil cikel predavanj zaključen, smo opravili zaključni izpit in dobili ustrezno potrdilo o uspehu. Ponosen sem se vrnil v bolnišnico, ostali tečajniki pa nazaj v svoje vojaške enote.

Boji z Nemci so postajali vedno hujši in število ranjencev se je iz dneva v dan večalo. Skromna baraka bolnišnice »Pavla« je postala pretesna za vse pomoči potrebne. V bližini je bila že meseca marca zgrajena spodnja baraka, ki je lahko oskrbovala dvajset do petindvajset ranjencev in smo jo preuredili v malo operacijsko sobo. Pol ure hoda daleč, ob potoku Belce, je stala aprila zgrajena nova postojanka za trideset do štirideset ranjencev. Vodil jo je dr. Podkoritnik, imenovan Očka. Po njem je postojanka dobila ime.

Odkar sem končal tečaj za bolničarja, nisem več sodeloval pri gradnji novih postojank. Moja naloga je bila stalna skrb za ranjence in bolnike, njihova nega, skrb za čistočo in redno prehrano in pomoč pri viziti ter pri operacijah, ki jih je opravljala dr. Pavla. Nič mi ni bilo težko, saj me je delo v bolnici iz dneva v dan bolj prevzemalo. Na svoje začetniško delo električarja sem v teh mesecih čisto pozabil.

Opazoval sem požrtvovalnost naše dr. Pavle, njeno spretnost pri operacijah in bistrost misli pri sprejemanju odločitev, ko ni bilo veliko časa za razmislek! Pomagal sem ji kot anesteziist ali pri operacijah, vedno zaščiten s sterilnim plaščem in z operacijskimi rokavicami na rokah. Naučil sem se dajati injekcije, prevezovati rane, izdelovati mavčne pripomočke za imobilizacijo poškodovanih udov ...

Ranjenci so ležali na plasti smrekovih vej na pogradu, pokriti z debelimi vojaškimi odejami. Barako je ogrevala peč, narejena iz bencinskega soda, ki je gorela ves čas, pozimi in poleti. Dežurni bolničar je skrbel, da ni nikoli ugasnila. Spominjam se marca 1944, ko sem dežural vsako drugo noč in bil močno utrujen, pa so mi urice, namenjene spancu, pre-

hitro in prijetno minile ob takšni peči.

Tistega marca je bila v Trnovskem gozdu še posebno huda zima, veliko snega in ledeno mrzle noči. Ko sem ležal utrujen in neprespan in sta me izmenično tresla mraz in izčrpanost, sem se s hrbtom tiščal vroče peči, narejene iz bencinskega soda. Kako lepo me je grela po celem hrbtu, dokler me ni zbudil vik in krik ranjencev:

»Baraka gori, baraka gori,« so vpili, jaz pa sem se omočičen oziral okoli sebe, ne vedoč natančno, kje gori. Dušeči dim se je dvigal nekje s tal, a požara nisem znal locirati.

»Ti goriš,« je vpil najbližji in kazal na moj hrbet.

Slekel sem s sebe gorečo vojaško jopo in pogasil ogenj na njej, da je le črno obrobljena velika luknja s hrbta moje edine jope nemo zrla vame. Bil sem vesel, ker se ni vnela baraka, polna ranjencev, a hkrati hudo žalosten, saj sem sredi mrzle zime ostal brez svoje edine vojaške jope. Čez čas se je ekonom bolnice potrudil in mi pri Angležih »zrihtal« lep angleški vojaški jopič, s katerim sem prišel čez dobro leto v osvobojeni Trst.

Komisar bolnice, Janez Sedej, nas je vključil v kulturno dejavnost, ki je zajemala petje partizanskih pesmi, deklamacije in celo uprizoritev drame Mati, ki jo je napisal Matej Bor. Tako je bilo poskrbljeno ne le za ranjena telesa, ampak tudi za duše!

Konec junija se je obstoječim bolnišnicam pridružila novozgrajena Tinetova postojanka. Skrita je bila pol ure hoda pod cesto za Krekovše. Imela je več kot sto ležišč in bila nared za sprejem novih ranjencev, a tokrat se je zapletlo...

27. junija tega leta je iz postojanke pobegnila bolničarka Cirila Pavlin, potem ko so jo razkrinkali kot gestapovo vrinjenko. Zatekla se je v postojanko gestapa v Idriji. Nastal je preplah, da bomo izdani in bodo ogroženi ranjenci in osebje. Sledila je takojšnja evakuacija. Celo noč smo na nosilih prenašali več kot devetdeset težkih ranjencev do ceste in z vozovi pet ur daleč v globine Trnovskega gozda. Tam je bilo zara-

di varnosti že zgrajeno zasilno zatočišče. Lažje ranjence so napotili v okrevališči Vrše in Jagršče ter v premično bolnico. Ta nepozabna noč priča o odlični organizaciji partizanskega zdravstva, ko smo izpraznili tudi »Očkovo postojanko«, iz nje odnesli na varno ranjence, med skalovje in grmovje pa varno skrili vso opremo, zdravila, kirurški in kuhinjski pribor ter hrano... Priložnost za vrnitev na ta kraj je prišla precej pozno, pa je del hrane že propadel, dobro skrite, z listjem in vejami pokrite opreme pa tudi nismo uspeli v celoti najti.

Zasilno bivališče v Tisovcu ni moglo sprejeti novih ranjencev, a po mesecu dni je bil problem rešen, saj smo na Hudem polju že zgradili novo postojanko. Njena lokacija ni bila najbolj posrečena: nahajala se je v bližini gozdne ceste in nevarnost, da jo bo sovražnik odkril, je bila prevelika. Zato smo do septembra zgradili novo bolnico in se preselili vanjo. Skrivala se je nad prepadnimi grapami nad Krekovšami, imenovali smo jo »Centrala«. Nova bolnica je obsegala dve baraki za ranjence, kuhinjo, barako za osebje in operacijsko barako. Ob studencu smo imeli pralnico, v zimskem času, ko je bila količina vode v studencu še posebej velika, je delovala električna centrala na dvanajst voltov ter polnila bolnišnični akumulator. Na dvanajst voltov je bil prirejen tudi radio, da smo lahko redno poslušali poročila iz Londona, ko so zavezniki obveščali o stanju na frontah. Če ni bilo vode, je akumulator delal »na bicikel«.

»Centrala« je bila odlično opremljena. Za evakuacijo so bili pripravljeni skriti bunkerji, zaloge vode in suhe hrane so bile skrite v pečinah. Zdravil je bilo dovolj, pošiljali so nam jih zavezniki in dostavljali terenski aktivisti. Vsi, ki smo oskrbovali ranjence in na kakršenkoli način skrbeli za nemoteno delo bolnišnice, smo delali cele dneve, brez preda-ha, dežurali... bilo je zelo naporno, celo za mlade ljudi! Trije bolničarji smo skrbeli za petdeset, včasih celo več ranjencev, kar je bilo ne le fizično naporno, ampak je spričo velike odgovornosti predstavljalo hudo psihično obremenitev.

V času, ko sem kot bolničar delal v »Centrali«, so me včasih »posodili« okrevališču Vrše, kjer sem priskočil na pomoč preobremenjenemu bolničarju Tonetu Butkoviču, doma iz Sovodenj. Bil je v italijanski vojski izučen bolničar, zame dobrodošel vir dodatnih praktičnih znanj. Sredi julija 1944 je potekala nemška ofenziva na področju Trnovskega gozda, Banjske planote, Čepovana in Šentviške gore. Precej tovarišev je bilo ranjenih in 26. julija, ko se je dan že prevešal v večer, smo dobili obvestilo, da k nam prihaja večje število ranjencev. Po mraku smo se odpravili po njih, nedaleč od bolnice, ko nenadoma zaslišim: »Ciba, Ciba!«

Ozrl sem se in zagledal dragega bratranca Lojzita. Bil je ranjen v glavo, ves okrvavljen, vendar še dovolj pri močeh, da je lahko opotekaje hodil. Neverjetna je bila življenjska energija ljudi v tistih mračnih časih! Ranjeni Lojzi je s skupino ranjencev pešačil na vrh hriba Vrše, kar je več kot tisoč metrov visoko. Čeprav me je zaskrbelo zanj, se me je lotilo nepopisno veselje ob tem nepričakovanem srečanju. Lojzita nisem videl že več kot leto dni, vse od italijanske mobilizacije leta 1943.

Tistega večera smo sprejeli več kot trideset ranjencev, v glavnem lažjih, nekaj med njimi pa je imelo tudi hujše poškodbe. Ofenziva je trajala še nekaj dni. Ranjence smo oskrbovali kar pod šotori in zaradi nevarnosti, da bi bili odkriti, smo jih premaknili in poskrili v previsne predele Vrš, proti Spodnji Trebuši. Nezvestnega Rusa s prestreljeno glavo smo skrili v bližnje grmovje. Po dveh dneh smo jih poiskali in jih premestili v začasno bolnico, težje ranjence pa namestili v veliko pečino nad previsno steno.

Lojzi mi je povedal marsikatero novico s terena in od doma, veliko prijetnih a tudi žalostnih. Prinesel mi je vest, da je najin sosed, skupni prijatelj in sošolec, Lučko Husu padel v boju pri Komnu... najinega bratranca Ivana Ukmarja so ustrelili kot talca v skupini sedemdestih talcev na Opčinah ...

»Vsa ta prelita kri ne more biti zaman,« smo bili prepričani, »naše žrtve

bodo prinesle svobodo in zmago!«

Lojzita sem potem ponovno srečal, ko je do odhoda z letalom nazaj v Anglijo varoval ranjenega angleškega padalca, ki sem mu naredil mavčno oblogo na zlomljeni nogi. Najine poti so se prepletale tudi po vojni, ko sva bila nekaj časa skupaj v šoli v Št. Vidu, jaz v bolničarski šoli, on pa v šoli za telefoniste.

Ofenziva v predelu Vršč je še trajala. Oba bolničarja sva oskrbovala težke ranjence v kraški votlini ter ranjenega nezvestnega Rusa. V žilo smo mu vsak dan dajali sulfamid, ki je po nekaj dneh učinkoval in spravil ranjenca k zavesti. Fant je moral biti trpežen kot »matjuška Rusija«, saj se mu je prestrelna rana na glavi, ki je segala od temenskega dela do čela, kljub manjkajočemu delu lobanjske kosti, gnoju in črvom, lepo zarasla! Ponovno sem ga srečal v bolnici Sežana, ko je v borbah na Opčinah dobil prestrelino v roko. Čez čas so se ozdravljeni ranjenci

Otvoritev spomenika padlim na Proseku

vrnili nazaj v svoje brigade in v borbo do končne zmage.

Število ranjencev se je v borbah na Čepovanskem področju močno povečalo in veliko je bilo težko ranjenih, ki so potrebovali operativni poseg, zato jih je bilo potrebno premestiti v »Centralo«. Pot je bila dolga dobrih petnajst kilometrov in velikokrat sem jo prehodil v enem dnevu, ko sem hodil od ranega jutra do pozne noči. Pregledali smo ranjence in glede na vrsto poškodb določili, katere je potrebno takoj prepeljati v »Centralo«. Prenos in prevoz sta potem trajala tudi dva dni.

Decembra sem zapustil »Centralo«. Premestili so me v »Očkovo postojanko«, skupaj z medicinko Darinko Soban. Tudi ta zima je bila huda, pomanjkanje hrane pa veliko; to je dodatno slabšalo stanje ranjencev in okrevajočih. Bili so dnevi, ko razen enega obroka močnika na dan in pesti suhih hrušk niso mogli dobiti ničesar drugega.

Sotočje Bedrove in Psenkove grape, bogato z vodo, me je spomnilo na moje »prejšnje življenje«, ko sem bil električar... pa sem ob pomoči tovarišev izdelal majhno električno centralo. Pri »izgradnji« sem uporabil star bencinski sod, cev in dinamo nemškega tanka. Z dvanajst voltno napetostjo je dajala zadostno količino elektrike za skromno razsvetljavo barake.

V marcu se je začela močna nemška ofenziva na Cerkljanskem in aprila na Idrijskem. Na tisoče sovražnikov je »čistilo« partizansko območje, da bi lahko zagotovili prost umik nemški vojski in drugim sovražnim vojskam z Balkanskega polotoka. To je pomenilo, da moramo takoj izprazniti vse partizanske bolnišnice in umakniti ranjence na varno. Tiste iz »Pavle« in »Očkove postojanke« smo skrili v prej pripravljena skrivališča – bunkerje in jih oskrbeli z nekajdnevno zalogo suhe hrane. Vsak bolničar je dobil svojo skupino ranjencev, za katere je moral skrbeti.

Vihra nemške ofenzive je šla mimo nas, ne da bi nas oplazila! Sreče pa niso imeli ranjenci v okrevališču Jadršče. Njih so Nemci odkrili, pobili vse, z bolničarjem in z vsemi vaščani, ki so jih oskrbovali, vred.

V času vojne vihre ni bilo časa za filozofska razmišljanja o človeški solidarnosti, a ko je vojna minila, sem vedno pogosto razmišljal o domačinih, preprostih kmetih, ki so vsa leta vojne nosili glave naprodaj za nas, njim neznane ljudi, ki smo branili domovino. Njihova zvestoba in predanost našemu boju, pripravljenost deliti z nami zadnjo skorjo kruha, sodelovati v obveščevalni dejavnosti na terenu in nas oskrbovati z zdravili, hrano... vse to je bil neprecenljiv, a žal pogosto neviden, prispevek k uspešnosti partizanskega boja.

V času delovanja bolnice »Pavla«, od januarja 1944 do konca vojne, je bilo v »Centralo« sprejetih 932 ranjencev, v »Okrevališče št. I« na Vršeh 468, v okrevališče »Jagršče« 290, skupno torej 1690 ranjenih partizanov in bolnikov. Med njimi je bilo 99 ranjenih italijanskih partizanov in večje število ruskih ujetnikov, ki so pribežali k partizanom na Primorskem.

VOJNA JE KONČANA

Maj 1945! Najsrečnejši mesec moje generacije, ko smo v ozelenelih gozdovih že duhali vonj svobode. Preveč je bilo mrtvih, preveč trpljenja in žalosti za eno človeško življenje. Bilo nam je težko, a dočakali smo jo, svobodo in z njo mir... mir za vse ljudi! Ranjence vseh postojank partizanske bolnice »Pavla« smo 7. maja evakuirali v vojaško bolnišnico v Gorici, mene pa so razporedili na delo v sežansko bolnišnico.

Tja sem prišel 9. maja 1945. Bila je polna ranjencev iz borbe za Trst. V glavnem so bili borci IV. armade, ki je osvobajala Jugoslavijo od Visa do Trsta, nekaj ranjencev je bilo iz primorskih enot, med njimi ozdravljeni ranjenci iz bolnice »Pavla«.

Na komandi mesta Sežana sem si sposodil kolo in se odpeljal domov na Prosek, v objem svojih dragih domačih, mame, očeta, sestre Vlaste in svakinje Justine. Šele tedaj sem izvedel za usodo petnajstletne sestre

Anice – bila je še v taborišču v Nemčiji. Brat Boris je bil v taborišču v Avstriji, brat Milko pa se je bil pridružil našim osvoboditeljem in se je nahajal v partizanski enoti v Postojni. Dober mesec sem užival svobodo v domačem kraju in zdelo se mi je, da sem v raju. Potem sem se vrnil na delo, v primerjavi s tistim v partizanski bolnišnici, nepopisno prijetno. Imel sem več znanja in izkušenj kot prej, kar mi je bilo v pomoč, število zdravnikov v bolnišnici je bilo neprimerno večje, kar je nam, bolničarjem, močno olajšalo delo in zmanjšalo odgovornost.

UMIK IZ OSVOBOJENEGA TRSTA

Povojni politični in vojaški sporazumi, sklenjeni med zavezniki in jugoslovansko vlado, so postavili nove meje in razdelili Primorsko na cono A in cono B. Veselili smo se svobode, misleč, da bo končno Primorska svobodna in enotna, zdaj pa se je jugoslovanska armada morala umakniti iz osvobojenega Trsta in tudi iz Sežane. Vse žrtve za osvoboditev Trsta so bile zaman, vsi mrtvi so prekmalu zapustili ta svet brez razloga... 12. junij 1945 je bil za primorske Slovence zelo žalosten dan.

S to strašno odločitvijo, ki je za politike predstavljala le premaknjeno črto na zemljevidu Evrope, so vzniknile meje, ki so me za dolga leta ločile od Proseka, doma in družine. In to zdaj, ko smo izbojevali svobodo!

Umaknili smo se iz sežanske bolnišnice in ranjence ter bolnike premestili v improvizirano bolnišnico v Vipavo. S seboj smo odpeljali vso medicinsko opremo in jo spravili v izpraznjen oficirski dom italijanske vojske v Vipavi.

Težje ranjence smo prepeljali s transportom angleške vojske v vojaško bolnišnico v Trst. Temnopolti šoferji so kazali svoje široke, bele nasmeh in bili videti natanko tako, kot je pričakovati od zmagovalcev.

Nam pa ni bilo do smeha. Z grenkobo smo se poslavljali od Trsta. Ko smo peljali poslednje ranjence, sem šoferja prosil, da se ustavimo na Proseku. Rad mi je ustregel. Oče nama je postregel in nazdravil s kapljico domačega vina, ki mi je kot grenka kaplja pelina obtičalo v grlu, saj sem ves čas mislil le to, da sem zadnjič v »našem« Trstu. Potem slovo od očeta in rojstne vasi, ki je ostala v Italiji. Od nje sem se potem poslavljaj cel svoje življenje. Nikoli se nisem mogel posloviti in ji priznati, da je italijanska.

BOLNIČAR POSTANE POLITIK

Glavni bolnišnični kirurg vipavske bolnišnice je bil dr. Franc Derganc. V zadnjih mesecih borbe je vodil premično kirurško ekipo IX. korpusa, kar mu je prineslo velike in dragocene izkušnje. Bolnišnica je bila dobro opremljena, saj smo vanjo prinesli vso opremo iz Sežane. Rad sem delal, moje delo je koristilo ljudem, potrebnim pomoči in mi hkrati omogočalo, da sem stopal v stik z različnimi zdravniki, ki so imeli široka medicinska in splošna znanja. Tako sem osebno rastel in napredoval tudi sam.

Zdaj sem bil vojak jugoslovanske armade. Živel sem v Jugoslaviji, vsi moji pa v Italiji. Ločila nas je stroga državna meja in videli se skoraj nismo. Potem se je nekega dne prikazala sestra Vlasta in mi prinesla težko pričakovane novice od doma in nekaj osebnih potrebščin. Kako sem se je razveselil!

Julija meseca so mi sporočili, da grem na politični tečaj na Bled, kjer naj bi si pridobil manjkajoče politično znanje. Nisem rad zapustil zdravstva, a nalogo sem moral izpolniti. Takrat so bili časi, ko so ti nadrejeni določali cilje in ni bilo v navadi, da bi se temu upiral.

Tečajniki na Bledu so bili v glavnem bolničarji iz partizanskih bolnišnic. Po oceni nekoga smo potrebovali temeljitejše politično izobraževanje,

ki je trajalo cel mesec, za razliko od tiste moje partizanske šole, ko je dr. Breclj imel na voljo borih štirinajst dni, da je iz mene naredil bolničarja, ki je lahko asistiral pri operacijah. Namestili so nas v lep hotel, sobe z dvema ležiščema, lepo opremljene in čiste... odlična hrana... predavanja v pritličju hotela... pravzaprav mi ni bilo hudega v tistem mesecu dni. Končali smo z zaključnim izpitom in 4. avgusta 1945 sem očitno bil, ne da bi se tega sam zavedal, politično bolj osveščen kot prej.

Po tej dodatni izobrazbi so me razporedili nazaj v Vojno področje v Vipavi, od tam pa na Komando mesta Koper kot vodjo obveščevalnega centra.

Center se je nahajal v lepi stari hiši sredi Kopra. V njem je pet obveščevalcev opravljalo »poizvedovanje na terenu«, kot se je temu takrat imenitno reklo. Sam sem imel vlogo cenzorja pošte in časopisov, ki so prihajali vsak dan z ladjo iz Trsta. Po naravi sem bil daleč od vohljačev in cenzorjev, pa mi je ta nova funkcija »težko padla«. Trpel sem in bil nesrečen v dno svoje uboge, mlade duše! Le kje so zrasli umi, ki so spravljali ljudi iz zdravstva v politiko in verjetno tudi obratno?

Vihar burnih političnih dogajanj na primorski meji, izguba Trsta in zahteve Primorcev

»Trst je naš«,

so me potegnili v agitacijo po vaseh okoli Kopra. Govoril sem o naši borbi, o svobodi, ki bo enaka za vse, tudi za Italijane v osvobojeni Primorski... Govoril sem v slovenskem in italijanskem jeziku, saj je bilo v vaseh okoli Kopra mnogo več italijansko govorečih ljudi kot Slovencev. Govoril sem in verjel... V vasi Tinjan nad Rižano je po zaključku mojega agit-propagandnega govora vstal star kmet, se mi spokojno a odločno zazrl v obraz, strmel vanj nekaj sekund in nato mirno dejal:

»Uade nimamo, uade ni! Rižana je sjuha!«

»Tudi voda bo prišla. Povsod. V vsako vas,« sem mu naučeno, a iskreno prepričan odgovoril, stari kmet pa je vedel več kot jaz. Še dolgo vrsto

let po svojem govoru si nisem upal v vas Tinjan, da ga ne bi srečal. Ne bi mu namreč znal pojasniti, zakaj še vedno nima vode; voda pa je za kmeta pomembnejša od državne politike.

Bolj in bolj sem čutil, da moram stran od politike. V njej nikoli ne bom srečen. Globlje ko me je vlekla vase, bolj sem pogrešal delo v zdravstvu.

NAZAJ K ZDRAVSTVU

Novembra 1945 sem zvedel, da sanitetni oddelček IV. armade v Ljubljani organizira šolo za bolničarje. Takoj sem se odločil, da te priložnosti ne izpustim. Pustil bom politično in obveščevalno delo in se vrnil tja, kamor me vleče srce, v zdravstvo. A moja odločitev je morala biti sprejeta še kje drugje, ne le v moji glavi in srcu.

Načelnik službe v Vipavi je mislil drugače, zato je mojo prošnjo zavrnil. Odločen sem bil bolj, kot si je načelnik, gospodar moje usode, mislil. Šel sem stopničko višje, h komandantu Vojaškega področja Vipava, mojemu tovarišu Branku Kodriču, nekdanjemu komandirju karavle v Gabrovici pri Komnu. Pripovedoval sem mu o svoji partizanski poti in delu v partizanski bolnišnici, povedal sem mu, kako zelo si želim nadaljevati šolanje za poklic bolničarja.

Tovariš Branko me je poslušal in moral je biti zelo čuteč človek, da je zaslutil mojo obupno željo in mi izdal potrebno dovoljenje za odhod v Ljubljano. Bil sem presrečen in v družbi bolničarja Franca Vidmarja, tovariša iz partizanske bolnišnice »Pavla«, odpotoval v Ljubljano.

Ljubljane nisva poznala. O šoli nisva vedela ničesar. Ne naziva, ne naslova. Pa sva se napotila na prvi naslov, ki sva ga zagledala in je »dišal« po zdravstvu: v Šolo usmiljenih sester pri cerkvi Sv. Petra.

»Želiva se vključiti v vašo šolo in postati bolničarja,« sva pojasnila predstojnici, nuno pa bi bila skoraj kap udarila! Dva partizana sprejeti v

šolo usmiljenih sester... to je bilo res preveč, celo za brezbožne ateiste! In ker nisva več vedela ne kod ne kam v tej neznani Ljubljani, nama je ostala le še pot na Komando jugoslovanske ljudske armade. Tam sva končno dobila pravi naslov šole, po kateri sva tako zelo hrepenela in ki bo dokončno tlakovala pot v najino življenje.

ŠOLA ZA BOLNIČARJE

S šolanjem smo pričeli novembra 1945, v Škofovih zavodih Št. Vid pri Ljubljani. Največ slušateljev je prihajalo iz Bosne in Dalmacije, skupaj nas je bilo štirideset, pošteno razdeljenih 50% : 50% na dekleta in fante. Predavanja so potekala sredi velike predavalnice v meni zelo slabo razumljivem srbohrvaškem jeziku. Kar moraš, ni težko, tako si tudi jaz nisem delal skrbi z nerazumevanjem jezika in kmalu je res postalo bolje. Lahko sem brez večjih težav sledil pouku.

Predavatelji so bili slovenski zdravniki iz Vojne bolnice v Ljubljani. Čeprav so predavanja potekala v hladnem prostoru in čeprav je bila hrana precej enolična, sem bil zadovoljen, saj so se končno uresničevale moje sanje – vedno bližje sem bil medicini! Zdaj sem bil že mojster v nudenju prve pomoči. Vaje smo imeli v bolnišnici in na terenu, kjer je bil poudarek na uspešnem reševanju poškodovanca in umetnem dihanju, poznati smo morali najpogostejše uporabljena zdravila in pridobili smo znanje o kemijski sestavi penicilina ter njegovi uporabi.

Kar sem poslušal, me je zanimalo, zato nisem imel težav z učenjem. Kot odličnjaka so me določili za pomoč manj uspešnim učencem pri pridobivanju znanja in to sem štel za velik kompliment in potrditev lastne uspešnosti.

Na dan prvih volitev me je obiskal brat Boris. Prišel je v Ljubljano, da bi nadaljeval študij na Medicinski fakulteti. Sedaj, ko sem imel blizu sebe brata, je domotožje postalo mnogo bolj znosno.

Imel sem strica Franca, bil je ravnatelj v šoli Device Marije v Polju. Velik domoljub je bil in tako kot stric Ivan tudi on ni prenesel misli,

Bolničarska šola IV. armade - odličnjaki

da bi še naprej živel pod fašističnim terorjem, zato sta oba pred časom pribežala v Jugoslavijo. Na novoletni dan leta 1946 sta za vse moje bratrance, ki smo stanovali v Ljubljani, pripravila svečano kosilo. Pripravila ga je teta Matilda, stric Franc pa nas je povabil, da smo se zbrali v »njegovi« šoli. Res je bilo prijetno po vseh teh hudih letih znova sedeti med bližnjimi sorodniki! Mnogo kasneje, ko se je širša družina redno pričela sestajati na Cibiciadah, sem to davno srečanje leta 1946 proglasil za Prvo Cibiciado, veliko srečanje potomcev nonota Valentina

in none Mine!

Skupaj s sedmimi sošolci sem junija 1946 z odliko končal tečaj. Trije smo pozneje postali zdravniki specialisti: dr. Janez Rugelj je postal cenjen psihiater, dr. Emil Skrt izvrsten okulist v Zagrebu in jaz, ki sem celo življenje deloval kot specialist splošne medicine.

Končno sem bil bolničar in razporedili so me na delo v vojno bolnico v Postojno. Kot vodja sem nadziral in organiziral bolničarke in bolničarje na kirurškem oddelku, ki ga je vodil odličen splošni kirurg dr. Kramarič. Osnove dela v kirurški sobi sem že spoznal v bolnišnici »Pavla«, ob dr. Kramariču pa sem se učil še dodatnih fines, ki jih mora obvladati spreten bolničar, da lahko uspešno sodeluje pri operativnih posegih. Čutil sem, da vedno več znam in postajam vedno boljši, kar me je navdajalo z velikim zadovoljstvom in ponosom.

V času službovanja v Postojni sem na pobudo mr.ph. Podvršiča opravil še tečaj z zaključnim izpitom za 2. razred gimnazije. Ko se ozrem nazaj, vidim, da so v mojem življenju vedno bili okoli mene ljudje, ki so vedeli več kot jaz in so znali prepoznati moje delovne potenciale, pa so me nesebično spodbujali k dodatnemu učenju! Prav oni so mi nezavedno kazali pot v mojo prihodnost in danes, ko sem to pot že prehodil in sem bil na njej zelo srečen, sem jim iskreno hvaležen.

Moje življenje ni bil samo uk – imel sem tudi veliko veselja v prostem času, ki smo ga preživljali z aktivnostjo »na področju kulturnega dela«, kakor se je temu takrat reklo. Tovariš Podvršič je vodil kulturni krožek in jeseni smo v vasi Podraga uprizorili igro Lovec. Bila je velika uspešnica, naš honorar pa obilica domačega vina in dobrot izpod rok kmečkih gospodinj.

Decembra 1946 se je po ukazu Komande IV. armade celotna bolnišnica z vsemi bolniki vred preselila v Centralno vojaško bolnico v Ljubljano. Preden sem zapustil Postojno, sta me prišla obiskat oče in mama. Razkazal sem jima Postojnsko jamo in čutil veliko veselje, ko sem gledal, kako njune široko razprte oči s pogledi občudujoče božajo vsak kapnik

posebej in se iskreno čudijo vsej tej lepoti, ki jo je tu pod zemljo skrila narava.

VOJNA BOLNICA LJUBLJANA

V vojni bolnici sem prevzel dolžnost vodje srednjega medicinskega kadra na kirurškem oddelku – danes bi temu rekli: bil sem glavna medicinska sestra. Preden sem pričel z novimi delovnimi nalogami, sem si privoščil dopust. Bila je zima, polno snega, jaz pa nisem smučar; le kam naj grem na dopust sredi zime? Rešil me je prijatelj Jože Berce, takratni komisar bolnice v Postojni, pozneje general JLA in me povabil, naj se mu pridružim na dopustu v njegovem domu v Selcah na Gore-njskem. Čas kolin je bil in ves teden, ki sem ga preživel na njegovem domu, sem bil deležen dobre hrane.

Takrat sem prvič slišal za vas Dražgoše. Pripovedoval mi je o nemški ofenzivi, o Bičkovi skali in partizanskem odporu in talcih in žrtvah ter nemškemu požigu vasi. Ko sem ga poslušal, še slutil nisem, da me bo čez par let usoda pripeljala v Dražgoše in še manj, da bom čez mnogo let tam gori pod Jelovico preživel najljepše dni jeseni svojega življenja.

Počitnice pri Jožetovi mami so se končale tako, kot se vedno končajo prijetni dnevi – prehitro. Vrnil sem se v Ljubljano in tuhtal, kaj storiti z drugim delom dopusta. Vleklo me je domov, na Prosek. Toda kako, saj sem vendar bil oficir JLA, »uniformam« pa ni bilo dovoljeno prosto prestopati državne meje. Za kaj takega bi potreboval posebna dovoljenja. Svojega načrta torej nisem mogel kar tako uresničiti, a rešil me je brat Boris. Posodil mi je svojo letno obleko, dal osebno izkaznico Svobodnega tržaškega ozemlja in zaželel srečo, jaz pa sem se odpravil na pot.

Sedel sem na vlak in se odpeljal v Postojno. Pri znancih sem pustil vojaško uniformo in oblekel bratovo civilno obleko. Bila mi je sicer za

številko ali dve prevelika, a komu to mar, važno, da mi bo pomagala priti do domačih. Pihala je močna burja in skozi vse špranje silila v notranjost že tako mrzlih kupejev. Stisnjen v dve gubi na leseni klopi sopihajočega vlaka... vlaga se mi je skozi Borisovo letno obleko zadržala do kosti, da sem se tresel kot žolca na mizi Jožetove mame. Ob meni so sedele prijazne sopotnice, kmečke ženske s Proseka, ki so v postojnskih gozdovih nabirale belo omelo za božično prodajo v Trstu. Kratek čas so me opazovale, kako se tresem in ležem vase, potem so me rešile muk s svojimi debelimi, ročno pletenimi šali.

Domov sem prišel pozno v noč in prvo kar sem storil je bilo, da sem takoj po veselem snidenju pritisnil hrbet ob toplo peč.

Božič na Proseku, med domačimi. Bi si sploh lahko česa lepšega še želel? Praznovanje Božiča človeka vedno vrne v otroške dni. Prične se z nabiranjem maha in zelenega trnja, nadaljuje z izdelavo in postavitvijo »štalce« in svete družine, pastirjev, ovčic ... in nazadnje pride osvetlitev »štalce« z baterijsko lučko, kot češnja na torto!

Na večer pred polnočnico si je družina privoščila večjo ribo, običajno pasero. Otroci smo si čas do polnočne maše krajšali z igranjem tombole, oče pa je nanjo počakal s sosedi kar v bližnji gostilni. Naslednjega dne smo voščili vsem sorodnikom in se veselili pomaranče, tega skromnega darila, ki je takrat predstavljal veliko dragocenost. Držal sem v rokah to dišečo, malo sonce in bil srečen že ob sami misli, kako krasno bo, ko bom zagrizel v sočne krlje, da se mi bo sok pocedil pod jezik in bom s priprtimi očmi užival, užival... Oblizoval se bom in ne bom pustil niti eni sami drobceni kapljici, da bi mi ušla!

Božič 1946 je bil še lepši kot v mojem spominu! Prvi Božič po končani vojni. Brat Milko je ob jaslicah igral in pel slovenske božične pesmi, mama je spekla pinco, obdajala sta nas spokoj in mir. Le Boris je manjkal; takrat je opravljal izpite za tretji letnik medicine, kar mu je preprečilo prihod na Prosek, a če smo čisto pošteno, tudi primerne obleke ni imel, saj jo je bil posodil meni. Potem sem znova sedel na

vlak in se odpeljal v Postojno, se tam preoblekel nazaj v vojaško uniformo in se vrnil na kirurški oddelek Vojne bolnice v Ljubljani.

Upravnik bolnišnice je bil dr. Viktor Volčjak, plemeniti partizanski zdravnik, moj znanec iz partizanov. Med vojno je bil načelnik sanitetnega odseka IX. korpusa in je pogosto obiskoval našo bolnico »Pavla« ter bil eden izmed glavnih ustanoviteljev partizanske bolnice »Franja«. Dr. Bajc, vodja kirurgije, me je kmalu vključil v delo v operacijski dvorani, kjer sem opravljal naloge anestezista in včasih pomagal pri operacijah. Delal sem tudi ob dr. Pleterskem in dr. Kuncu in vsi ti zdravniki, njihove izkušnje in znanje, so bogatili moje poklicno življenje.

Rad sem delal in nič mi ni bilo težko, le z rano jutranjo uro sem imel hude težave. Delo se je pričejalo pred sedmo zjutraj in nekega jutra sem zamudil. Na vhodu v bolnico me je, z rokami prekrizanimi na hrbtu, pričakal komisar Drago Ivanović, me ustavil, mrko pogledal in skozi črne brke odsekal:

»Druže, kad se dolazi na posao?«

»Nimam budilke,« je bilo vse, kar sem uspel iztisniti iz sebe.

»Da se to ne ponovi,« je rekel komisar in zelo prepričano sem mu prikimal – kaj sem pa drugega hotel...

Kakih trideset let pozneje je moj starejši sin pripeljal domov svojo izbranko. Segla mi je v roko in se predstavila:

»Dragica Ivanović,« ter dala ženi šopek rumenih vrtnic.

»Oooo vraga,« me je prešinilo, »saj to je hči mojega komisarja!«

Po tolikih letih sta naju otroka ponovno pripeljala nazaj na isto pot. Sedaj se, moj komisar in jaz, srečujemo v krogu družine, ki je postala najina skupna.

FILM »PARTIZANSKE BOLNICE«

Partizanske bolnice in partizansko zdravstvo so bile izjemen feno-

men druge svetovne vojne, ne le zaradi humanega poslanstva, ki so ga opravljale, ampak predvsem zaradi uspešne organiziranosti in konspirativnosti, ki so jo ves čas vojne uspele obdržati. Že slabi dve leti po končani vojni so se državne oblasti odločile, da je potrebno o tem posneti film in dobil sem povabilo Viba filma, naj se priključim skupini udeležencev partizanske sanitete iz bolnišnic »Pavla« in »Franja«, da bi v še obstoječih originalnih oblačilih in v originalnih barakah posneli film, ki bo bodočim rodovom ohranil podobo partizanskega zdravstva. Poln avtobus nas je po globokem snegu odpeljal proti kraju, kjer so stale partizanske bolnišnice. Nastanili so nas v hotelu v Cerknem. Vse je bilo pripravljeno za snemanje, le vreme ni hotelo sodelovati. Sneženje ni in ni ponehalo. Filmska ekipa se je po globokem snegu spustila do barak in naredila nekaj notranjih posnetkov, ki pa jih nikdar nisem videl. Ne vem, ali so jim sploh uspeli. Stari znanci iz težkih dni smo preživeli prijeten teden v hotelu, več kot to pa nam ni uspelo, s filmom ni bilo nič.

Ekipa se je ponovno zbrala v začetku pomladi 1947. Tokrat je filmarjem uspelo posneti prenos ranjencev in njihovo evakuacijo iz bolnice »Franja«. Film je danes ohranjen v arhivih kot eden redkih, ki prikazuje partizansko zdravstvo in omogoča gledalcu s časovne distance oceniti moč človeške humanosti. Sam ga od časa do časa rad pogledam, ker vidim sebe v mladih letih in brezupnih dneh, ko sem se spraševal, ali bom dočakal dan svobode in si nisem mogel zamisliti, da bom dočakal ne le svobodo ampak vse to, kar ji je sledilo... s svojo pravnujko Uno vred!

»BOLNIŠKA«

Še vedno sem nosil spomin na vojno. Moja noga je ostala polna drobnih kovinskih delcev. Čeprav jih je prerasla zarastlina na rani, so se od

časa do časa še boleče oglašali. Junija meseca v bolnišnici nismo imeli veliko dela, zato sem zaprosil dr. Bajca, če bi me operiral in mi odstranil ta neprijetni spomin na september 1943. Prijazno je pristal in mi skušal »počistiti« notranjost stegna. Po operaciji sem močno krvavel, čemur je sledila še ena operacija. Ko je bilo vsega konec, sem obležal izčrpan in slaboten in zdravniška komisija je izdala sklep: »Bolovanje kod kuće za tri nedelje«.

Dobil sem torej uradno dovoljenje za tritedenski odhod domov. Srečen bi moral biti, a se me je lotila zaskrbljenost – moj dom je vendar v drugi državi in komisija tega ni mogla vedeti. Kaj naj storim? Nisem imel ne civilne obleke, ne dovoljenja za prehod strogo varovane meje!

Spet mi je priskočil na pomoč moj dobri angel, brat Boris. Civilno obleko mi je sicer dal, a z osebno legitimacijo je bilo težje. V njej ni bilo fotografije. Bo to šlo mimo angleških obmejnih organov?

»Korajža velja,« sem si rekel in se pogumno odpravil čez mejo.

V vojaški uniformi sem sedel na vlak in se na našem delu postaje v Divači, kjer je bila meja conc B, pri naših obmejnih organih preoblekel v Borisovo »civilko«. Po operaciji sem shiral in obleka mi je zdaj bila prevelika za vsaj tri številke. Visela je na meni kot sirgana dedova suknja na vrtnem strašilu, za kar se nisem preveč menil, tisti okoli mene pa tudi ne. Bil je čas pomanjkanja in za eleganco nam ni moglo biti dosti mar.

Ko sem prečkal mejo in prišel v cono A, me je angleški policist pogledal izpod svetlih obrvi in vljudno opozoril na manjkajočo fotografijo v osebni izkaznici. »Vse bom uredil,« sem obljubil in srečno prispel domov.

Bled ter oslabil po operaciji in hudi izgubi krvi, a srečen na svojem Proseku. Oče je odrezal kos pršuta in iztegnil roko proti meni: »Da se boš okrepil,« je dejal.

Vse dni so mi dajali najboljše grizljaje, kar jih je premogla skromna mamina kuhinja, da bi se le spet okrepil. Po treh tednih sem se

poslovil.

Pri prehodu čez mejo v cono A nisem imel težav. Iz osebne izkaznice je v angleške policiste zrla moja podoba, saj sem si v času dopusta uredil potrebne dokumente. Kdo bi si bil mislil, da me težave čakajo na naši strani, v cono B!

Na postaji v Divači sem zahteval svojo uniformo, a obmejni organi so rekli, da ni mogoče. Obleke ni.

»Kako ni obleke«, sem bil bolj prepaden kot jezen. »pri vas sem jo pustil, zdaj mi jo dajte nazaj!«

»Obleke ni,« so mi mirno ponovili, »bili smo prepričani, da se ne vrneš več v cono B!«

Porabil sem kar nekaj časa za prepričevanje, da se res iz cone A vračam v cono B in da mi bo trda predla, če se pojavim brez vojaške uniforme. Vojaško sodišče mi ne uide. In zaleгло je. Vrnili so mi uniformo, preoblekel sem se ter se pomirjen odpeljal v Ljubljano.

Moje življenje je potekalo mirno in spokojno. Delal sem v vojaški bolnici, ob nedeljah obiskoval plese v Domu JLA ... a komisar Ivanović ni miroval. Zdel sem se mu bister, pa me je skupaj s še dvema bolničarjema in dvema bolničarkama predlagal za nadaljevanje šolanja v Beogradu. Če je takrat komisar »predlagal«, je to pomenilo »določil«...ne poznam jih prav veliko, ki bi ugovarjali... pravzaprav ne poznam nikogar.

Spet slovo od brata, sorodnikov, prijateljev. Moje mlado življenje je bilo eno samo poslavljanje. Pa žal mi je bilo, ker nisem mogel dokončati tretjega razreda večerne gimnazije na Učiteljišču na Resljevi cesti.

BEOGRAD

Po prihodu v Beograd smo se javili na sanitetni upravi, kjer so nas razporedili v Vojno sanitetno učiteljišče. V tistem času ga je obiskovalo blizu tisoč slušateljev, ki so poslušali predavanja na oddelkih:

splošno zdravstvo, farmacija in zobozdravstvo, vse za potrebe armade. Učiteljišče se je nahajalo v napol prazni kasarni »bivše jugoslovanske vojske«, kot je bil takrat uradni naziv redne vojske Kraljevine Jugoslavije.

Naslednji dan so nas razporedili na oddelek za farmacijo. Presenetilo me je, saj nisem pričakoval, da bom spet menjal poklic – namesto bolničarja bom farmacevtski pomočnik. Kot bolničar sem bil čisto zadovoljen in pričakoval sem, da bom v Beogradu dodatno izboljšal obstoječa strokovna znanja. Vseeno pa me je požgečkala radovednost in po tistem sem navdušeno pomislil, le kaj se mi novega obeta?

Na novo sem spoznaval prej neznane predmete: botanika, fizika, organska in anorganska kemija, analitična kemija, matematika, farmako-

Slovenci v farmacevtski šoli JLA

gnozija, srbski in ruski jezik ter obvezna latinščina. Vse se mi je zdelo zelo, zelo zanimivo. Pri praktičnih vajah izdelovanja galenskih izdelkov v laboratoriju sem bil srečen kot otrok v peskovniku. Izobraževanje me je resnično veselilo.

Sredi šolanja, leta 1948, je prišlo do spora med Stalinom in Titom. Šolo so čez noč zapustili vsi ruski inštruktorji, do včeraj naši bratje. Zgodilo se je bliskovito in nič nam ni bilo jasno. Zaradi realne možnosti, da Rusija napade Jugoslavijo, so šolo premestili iz Beograda v Ljubljano. Zanja so izpraznili prostore Škofovih zavodov v Št. Vidu. Veselil sem se, da se bom odslej šolal v Ljubljani, blizu brata in sorodnikov.

Pogoji šolanja so bili v škofovih zavodih neprimerno boljši kot v razpadajoči, vlažni beograjski kasarni in bogastvo pridelkov iz šolskega vrta se je občutno poznalo na izboljšani prehrani. Ob večerih smo začeli

Mama in tata na obisku v Portorožu

zahajati na predstave v Dramo in Opero... Poleti istega leta sem z Borisom preživel letni dopust v hotelu v Bakarskem zalivu pri Reki in se srečal z očetom v Sežani.

Julija 1949 sem z odliko končal šolanje in dobil posebno pohvalo in priznanje Titov pitomac. Moje ime se je pridružilo kratkemu seznamu imen enako uspešnih, vklesanih na marmorni plošči v šoli. Šolanje je bilo brezplačno, pa še redno mesečno plačo sem prejemal. Nobenih stroškov nisem imel, zato sem lahko skoraj celo plačo prihranil in s prihranki pomagal bratu Borisu, da je lahko ob skromni štipendiji študiral.

Nadrejene sem zaprosil, naj mi dovolijo, da smem del prihrankov pošiljati staršem. Ustregli so mi in potem sem vsak mesec preko Narodne banke Jugoslavije pošiljal na Prosek po tisoč dinarjev ob ugodni menjavi 1 dinar za 10 italijanskih lir. S pomočjo dovoljenja sem staršem pošiljal denar vse do leta 1952, ko sem izstopil iz vojaške službe.

Poletje 1949 sem preživel v Portorožu. Brat je bil referent v otroški koloniji. Vzel me je s seboj, da sem se naužil morja in sonca. Bilo je nepozabno poletje! Povabila sva očeta in mamo, prišla sta in skupaj smo se, prvič v življenju, z najetim mornarjem in jadrnico popeljali po Piranskem zalivu.

Novopečenega farmacevtskega pomočnika so me razporedili na delo v lekarno zveznega ministrstva za notranje zadeve v Beogradu. Spet pot pod noge in selitev daleč stran od brata in sorodnikov. Napisal sem, da bi želel službo v Kopru, blizu doma, oni pa so me poslali v Beograd – a to je bilo življenje vojaškega uslužbenca – vedno so te poslali čim dlje od kraja, ki si ga želel! Bolj ko so nas mešali po Jugoslaviji, bolj naj bi krepili »bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov in narodnosti«. V Beogradu sem se nastanil pri mojem nekdanjem učitelju glasbe Ivanu Rebuli. Že nekaj časa je bil kapelnik godbe jugoslovanske garde in ljubeznivo me je sprejel v svoje stanovanje.

Delal sem v lekarni, moja naloga je bila redno oskrbovati z zdravili

Z Borisom sva vse življenje zelo tesno povezana

lekarno taborišča za ujetnike v Zemunu, kjer so kazni prestajali v glavnem četniki. Bil sem nesrečen. Delo mi ni bilo všeč, kraj, kjer sem ga opravljal, še veliko manj. Nekaj sem moral ukreniti!

Po treh mesecih sem zaprosil za premestitev v Ljubljano in na moje veliko presenečenje so mi ustregli. Na Ministrstvu za notranje zadeve v Ljubljani sem dobil nalogo organizirati in voditi lekarno, namenjeno njihovim. Pripravil sem načrt za sodobno lekarno z opremo in zdravili, ki jih je predpisovala jugoslovanska farmakopea. Ko je bila nared, sem v njej, dobro opremljeni z zdravili in laboratorijsko opremo, izdeloval galenske preparate in izdajal zdravila na recept. Z zdravili in priborom sem oskrboval tudi bolnišnico v Šiški, ki je pozneje, ko so zgradili novo stavbo, dobila ime »Bolnica dr. Petra Držaja«.

Tudi tokrat sem stanoval pri bratu. Stiskala sva se v mali sobici, v Oražnovem domu za študente medicine na Volfovi ulici. Bilo mi je veliko lepše in bil sem mnogo srečnejši kot v Beogradu, čeprav sva si, tako kot nekoč v Ujčevi hiši na Proseku, delila eno samo posteljo.

Leto je bilo naokoli in pred Silvestrom me je vzela pod streho prijazna družina na Dvornem trgu. Dodelili so mi prehodno sobo, a bil sem blizu brata in končno sem mu sprostil posteljo, da se je lahko počeno naspal. In prav nič mi ni manjkalo v moji prehodni sobici. Starejša meščanska gospa, prijazna in skrbna gospodinja, me je oskrbovala s čistim perilom ter mi ob nedeljskih jutrih postregla s črno kavo. Takrat so perilo prale perice iz Bizovika in na vse moje perilo so našile čeden monogram. Ostanki imenitnih navad predvojnega ljubljanskega meščanstva, ki ga je revolucija pometla iz družbenega življenja.

Čutil sem, da mi manjka izobrazbe, pa sem se, s pomočjo posredovanja personalnega oddelka, kljub enomesečni zamudi vpisal v sedmi razred večerne gimnazije. Stopil sem v razred in se usedel v prvo klopi. To se mi je zdelo čisto samoumevno in niti pomislil nisem, da že en mesec nekdo sedi na tem mestu.

Nisem še utegnil razvrstiti zvezkov po klopi, ko je ob meni stala temnolasa sošolka, osuplo zrla vame in sprva prijazno, nato malo manj,

»ahtevala, naj se makuem z »njene« mesta.

»Sediš na mojem sedežu.« mi je pojasnila, »tu sedim jaz!« je še dodala in malo nestrpno čakala, da se presedem. Nisem se prav dosti zmenil najo. »Saj je v klopi še dovolj prostega mesta, pa se usedi tja,« sem bil kavalirski.

Planica 1950 - prvi objem

Besna name se je s stisnjenimi ustnicami in zatajevano žensko ihto usedla v mojo bližino. Počasi je moja arogantnost popuščala, njena ihta tudi...postala je prijazna in jaz tudi...nato še bolj ...in še danes sva skupaj, le da je okoli nas veliko večja gneča. Imava dva sina, dve snahi, tri vnuke in pravnukinjo. Le kdo bi si bil misli, da bo napačen sedež pripeljal do takšnega konca?

A kljub srečnemu koncu, tiste prve ure ne ona ne jaz ne bova nikoli pozabila! Imeli smo uro angleščine. Profesorica se je postavila pred tablo,

Prve počitnice v Tučepih

kot se to profesorjem spodobi, rahlo privzdignila bradico proti stropu, zakrožila s pogledom po razredu in z rahlo priprtimi vekami vprašala: »No, kdo bo bral?«

Sedel sem v prvi klopi in logično se mi je zdelo, da moram biti prvi tudi pri tem – moja roka hitro švigne navzgor in hudo samozavestno se javim, da bom jaz tisti prostovoljec, ki bo bral. Dejstvo, da sem prvič v življenju imel v rokah angleško besedilo in da svoj živi dan nisem spregovoril ene same angleške besede, me seveda ni motilo. Če smo premagali fašiste, bomo pa tudi z angleščino opravili!

Stujimi jeziki sem imel nekaj izkušenj, saj sem bil kar lep čas v Beogradu. »Piši kako govoriš,« so rekli tam, jaz pa sem za svoje angleške potrebe njihovo pravilo nekoliko priredil in si rekel: »Ivan, beri kot piše...«

Pa sem bral tisto angleško besedilo fonetično, čisto tako, kot ga je nekdo pred menoj tja noter zapisal. Učiteljica je molčala, razred nekaj trenutkov tudi, nakar se je zaslišal huronski smeh, saj česa podobnega moji sošolci svoj živi dan še niso slišali in močno dvomim, da še kdaj bodo. Ko se je smeh polegel in je učiteljica ugotovila, da je angleščina moja španska vas, sem s svojimi sošolci bil že prijatelj. Všeč jim je bil moj pogum in vzeli so me za svojega.

V času večernega šolanja so me pogosto prosili za dodatno razlago snovi iz predmetov, ki sem jih odlično poznal, najsi bo to kemija, fizika, zemljepis ali zgodovina, sam pa sem se nanje obračal, ko so se trli orehi iz slovenščine in angleščine. Za vse se je lepo končalo, z uspešno zaključenimi izpiti in šolo.

Leta 1950 sva z Danico že počitnikovala skupaj. Vso lepoto brezskrbnih dni v Tučepih pri Makarski je pokvarila njena bolezen, posledica napornega pohoda na vrh Biokova. Kolegi farmacevti v lekarni v Makarski so mi dovolili, da sem sam izdelal zdravilo zanjo in ko so mi gledali pod prste, so bili presenečeni nad spretnostjo in znanjem, ki sem ga pridobil s hitrim »partizanskim« šolanjem. Preostanek dopusta sem preživel z bratom Borisom v »njegovi« koloniji, kjer sva skupaj uživala

v enodnevnem obisku staršev.

Podnevi sem delal v lekarni, zvečer obiskoval šolo. Vsi smo bili že odrasli in naš interes pridobiti izobrazbo je bil mnogo večji kot pri »običajnih« učencih, zato so mi bila predavanja v veliko veselje in nisem čutil nobene utrujenosti. Ob koncu šolskega leta sem dokončal sedmi in osmi razred gimnazije hkrati ter opravil zrelostni izpit – matura. Pot za univerzitetno šolanje je bila odprta!

POROKA

Če res obstajajo paralelni svetovi in prejšnja življenja, potem sva z bratom Borisom nekoč gotovo bila siamska dvojčka! To najino življenje namreč ves čas poteka tako prepleteno, kot bi drug brez drugega ne mogla funkcionirati. Skupaj sva sprejela celo odločitev, da se poročiva. Oba hkrati! In tako sva leta 1951 obiskala mamo in očeta ter jima sporočila svojo odločitev. Bila sta vesela; po starševsko modro sta naju pospremila z besedami: »Kakor si bosta postlala, tako bosta živela. In ne pozabita, pod koutrom se vse težave pozabijo in nesporazumi zgledijo.«

»Bo že res, če reče mama,« sem pomislil, »ona že ve, saj je rodila in vzgojila devet otrok...«

Izbrala sva srečni poročni dan, 6. oktober 1951. Še do tistega koutra, o katerem je govorila mama, nisem utegnil priti, a že sem imel težave. Na poročnem uradu so od mene hoteli dokument o jugoslovanskem državljanstvu.

»Nimam ga,« sem dejal, oni pa: »Tovariš, potem ne morete skleniti zakonske zveze.«

»Kaaaaj?« je bučalo v moji glavi, »kri sem prelival za domovino, umrl sem skoraj za to domovino, vi pa me zdaj z nekim potrdilom zafrkavate!«

Uradnica se ni premaknila in niti z očesom ni trenila, poroka je obvisela v zraku. Šele po osebni intervenciji ministra za notranje zadeve so mi spregledali tisto potrdilo o državljanstvu in rekli, da me bodo poročili

Ivan in Boris – mladoporočenca 6.10.1951

tudi brez njega.

Oddahnil sem si, a prehitro. Poročni urad je zahteval še samski list. Tega sem sicer imel, a ga nisem uspel pravočasno dostaviti. Za ureditev vseh potrebnih dovoljenj za prehod državne meje bi potreboval dva do tri mesece, potem še čas, ki bi ga potrebovala italijanska birokracija, da ga izda...

»Naknadno ga bom prinesel, ta samski list...,« sem prepričljivo pogledal uradnico, »in tudi rojstni list bom naknadno prinesel in državljanstvo bom tudi uredil.«

Ženska me je morala biti pošteno sita, morda je tudi tista ministrska intervencija nekaj zaleгла, a konec je bil srečen: oba ženina z nevestama sva se smela priglasiti k poročnemu obredu.

V čakalnici je bilo precej poročnih parov. Na tisti srečni »da« smo čakali nenavadno dolgo. Postali smo pozorni in ugotovili, da nas »pre-hitevajo« vsi, ki so prišli za nami.

»Kdaj bomo na vrsti?« smo zelo nejevoljni vprašali uradnico, ona pa nam:

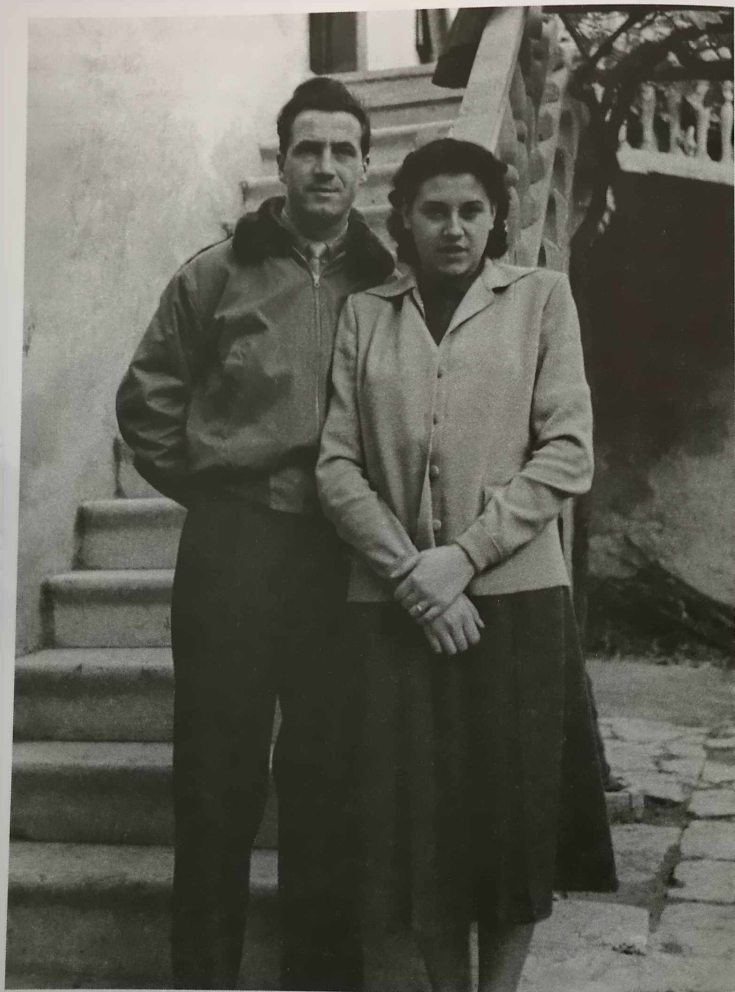
»Saj še niste vsi zbrani. Manjkata dve priči. Ko boste vsi, boste prišli na vrsto.«

Pojasnila sva, da dekleti imata priči, midva pa bova priči drug drugemu. Pomenljivo naju je pogledala, a vzela na znanje najino pojasnilo in že sva s svojima nevestama pred matičarjem obljubila »da«. Na prstih so se nam svetile zlate rinkce, darilo najine ljubeče mame.

Po poročnem kosilu, ki ga je pripravila Vesnina mama, smo šli na kratek izlet do Jeprce in naredili skupinsko fotografijo pri Foto Holynski. Moj šef nam je posodil avto z voznikom, ki nas je odpeljal na slavnostno večerjo v Kranj; pripravila jo je Daničina mama, za boljši tek pa so nam živahno igrali študentje glasbeniki vse do zore. Jutro po poročnem slavu smo vzeli tri torte in se odpeljali na poročno potovanje v Opatijo.

Na Primorskem smo imeli lep običaj, da sin predstavi svojo izbranko staršem še pred poroko. Sam tega nisem mogel storiti in zaradi tega mi je bilo zelo težko. Ves čas sem tuhtal in iskal poti, kako svojo nevesto odpeljati na Prosek in jo predstaviti staršem. Bil sem oficir JLA in potnega lista nisem imel – torej sem se lotil misije nemogoče!

Na ministra za notranje zadeve Slovenije Borisa Kraigherja sem naslovil prošnjo, da mi izdajo potni list. Na moje veliko veselje je bila hitro in pozitivno rešena. Nato sem moral skozi postopek pridobitve italijanskega vizuma, ki so ga izdale italijanske oblasti v Rimu, na podlagi očetovega garantnega pisma. Preteklo je še nekaj vode in končno

Danica prvič na obisku na Proseku

sva imela vse: potne liste in vizume, potrebne za obisk domačih na Proseku.

Živel smo v revnih časih. Naše plače so bile majhne, a tudi če bi bile večje, si z njimi ne bi mogli preveč pomagati, saj v trgovinah ni bilo blaga. In tako sva s skromnimi finančnimi sredstvi in »točkami«, ki sva jih dobila za racionirano blago, skušala najti darilce za vsakega domačega posebej. Daničin šef se je izkazal za posebno razumevajočega in ljubečega človeka, saj ji je dal nekaj italijanskih lir in polglasno iztisnil skozi zobe: »Sama poskrbi, kako jih boš spravila čez mejo.«

Državna meja je bila skoraj hermetično zaprta. Razparala sva moj usnjeni pas, spravila vanj bankovce in pas znova zašila, da ni bilo videti niti sledu najinega »tíhotapljenja«. Potem sva mirno sedela v vlaku za Trst in ko sva srečno prečkala mejo, še v avtobusu za Prosek.

Veselje je napolnilo moj stari dom in ko smo zvečer kramljali ob mizi, se je pod oknom oglasilo ubrano petje. Proseški vaški pevski zbor nama je zapel podoknico, med pevci pa je stal in jim dajal intonacijo moj dragi bratranec Lojzi. Pred časom je bil zapustil JLA in se vrnil domov na Prosek, k ostareli materi Beti in sestri Dragici, tisti, ki mi je pred leti olajšala pot v partizane.

Moja nevesta je bila prvič v tujini in hotel sem ji razkazati Trst. V živahno mesto, polno prometa, sva se odpeljala z lokalnim avtobusom. Čeprav se je vojna končala šele pred kratkim, se je bogastvo kapitalističnega blagovnega gospodarstva kazalo na vsakem koraku! Pisane izložbe polne prelepega blaga, čevljev, porcelana... vsega, kar si nevesta želi, a v Jugoslaviji o tem ni mogla niti sanjati, saj ni bilo vzorca za sanje... in na vsakem koraku zlatarne, prodajalne zapestnih ur... pravi Eldorado.

»Ivan, prosim, pelji me domov... ne morem gledati,« jo je čisto pretreslo izobilje, ki mu je nepričakovano bila priča in ji je na boleče grob način pokazalo, kako revni smo mi, tam čez mejo.

Vračala sva se peš, počasi stopajoč po Napoleonovi cesti in čez čas je pogled na prelepi tržaški zaliv potolažil mojo Danico. Na Prosek sva

se vrnila pomirjena in čez kak dan šla ponovno v Trst, zapravit v pas zašite šefove lire.

V Ljubljano sva se vračala s kupom poročnih daril, za današnje oči drobnih in skromnih, a za naju takrat zelo dragocenih in potrebnih najinemu skromnemu gospodinjstvu. Še danes se na policah in v omarah najinega doma najde kako darilce iz tistega časa.

Na Proseku 1957 – od leve: Boris, Vlasta, Ivan, Anica, Milko; sedita tata in mama

MOJA DRUŽINA

Po poroki sem se preselil k Danici, v njeno podnajemniško sobo, eno izmed številnih sob v lepi vili sredi Ljubljane, kjer je prebival ljubljanski župan z družino. JLA je dobro poskrbela za svojega sveže poročenega oficirja: omogočila mi je nabavo pohištva za spalnico in kuhinjo, vse po

zmerni ceni, se razume. Dnevi najinega zakona so pričeli hitro teči. Pogosto sva obiskovala Daničino mamo, ki nama je vedno stala ob strani in bila pripravljena pomagati, če sva le z najmanjšo gesto ali besedo dala vedeti, da bi pomoč potrebovala. Stanovala je v tekstilni šoli v Kranju, kjer je bila tudi zaposlena. Življenje tke čudne pajčevine in tako je v tekstilni šoli direktoroval dober taščin znanec, ki se je v Kranj vozil iz svojega šišenskega stanovanja. Hitro smo se dogovorili in zamenjali njegovo šišensko stanovanje za mamino kranjsko ter tako prišli do prvega »lastnega« stanovanja v svojem življenju! Seveda je pri vsem skupaj stransko vlogo odigral tudi ljubljanski župan, ki mu je bilo jako ljubo, da se Danica izseli iz njegove hiše.

Preselili smo se v Šiško in Daničina mama je postala tretji član moje nove družine. A vse le ni šlo tako gladko... Na dan selitve sem moral nujno v bolnišnico, saj se je v moji ranjeni nogi nepričakovano oglasil ostanek streliva, ki je že vdiral v nožno žilo in povzročil gnojenje s hudimi bolečinami. Tudi to se je rešilo in prišel je 24. marec leta 1953... Tako kot sem bil celo moje življenje usodno povezan z bratom Borisom, sem ga tudi tokrat imel ob sebi. V kavarni Union sva igrala šah in čakala, kaj bo privekalo na svet v porodnišnici. Drobni, lepi, mali deček je postal četrti član moje družine. Z Danico sva bila presrečna. Zrla sva v popolni, mali obrazek in krmežljave očke ter tuhtala, kako naj mu bo ime, da bova zadovoljna oba. Dve glavi sta bili za tako globoke misli premalo, pa sta se nama pridružili še dve, Boris in Vesna. Štiri glave skupaj nikakor ne morejo najti enostavne rešitve in naš genialni domislek se je glasil: ime naj bo sestavljeno iz maminega imena Danica in očetovega partizanskega imena Mirko – Damir torej.

»Kolosalno,« je rekel Boris.

Vsi smo bili navdušeni! To bo edino takšno ime na svetu in vsi bodo vedeli, da je to najin sin. Čez čas smo z velikim razočaranjem izvedeli, da je na Hrvaškem Danirjev ko' listja in trave. Ampak najinega sva imela vseeno tako rada, kot da je edini na svetu!

Moja družina (1961)

Najin fantek je bil droban in bolehen. Kljub neizmerni nonini ljubezni in jedem, skuhanim posebej in samo zanj, je ostajal mršav in pogosto so se ga lotevale pljučnice. A bil je bister in vedoželjen. Silil je k meni v sobo in moral sem ga pošiljati nazaj k noni, saj sem študiral in v medicini je bilo treba nadoknaditi veliko zamujenega. Ko sem dokončal študij, mi je ob podelitvi naziva »zdravnik« prva čestitala moja družina. Izročili so mi prav posebno spominsko darilo – kip dečkove glave. Ta deček je bil sin Damir. Še danes ne vem, kako je Danici uspelo šestletnega fantiča prepričati, naj mirno pozira kiparju.

Prišel je čas, ko je najin sin postal goden za šolanje. Znal je pisati in brati in bala sva se, da se bo v šoli dolgočasil.

»Kaj, če bi ga vpisali v drugi razred, namesto v prvega,« smo vprašali učiteljico, a ni bila nič kaj navdušena nad najino zagnanostjo.

Nasprotno. Izkušena pedagoginja je vedela, da bi s tem otroku le škodovali, zato je predlagala, naj Damir pomaga sošolcu Tončku, ki mu gre uk težje od rok. Tako bo pozoren pri pouku, saj bo moral vso snov še enkrat razložiti Tončku. Zahvaljujoč pametni učiteljici je Damir dobil prijateljčka, ki mu je pomagal pri graditvi lastne samozavesti in hkrati prve pedagoške izkušnje, ki so morda bile prvi zametek njegovega bodočega poklica.

Damir je bil že velik fantek, ko sva se odločila za drugega otroka. Danica mu je pošteno povedala: »Lahko bo punčka ali fantek, to se pač še ne ve.« Potem je Damir malo tuhtal. Misel, da bi dobil sestrico, ga ni navdušila, pa je rekel: »Če bo punčka, jo bomo dali za nekaj časa nazaj v mamin trebuh, da ji zraste lulek.«

Dojenčka ni bilo potrebno dajati nazaj, saj je na svet privekal z vso potrebno opremo. Dali smo mu ime Dean. Damir in Dean sta se imela rada, se kregala, si nagajala in počela vse, kar počneta brata, ki živita skupaj in si delita sobo. Oba sta bila pridna v šoli in vzorna študenta. Sam sem imel ambicijo, da bi se ukvarjala tudi z glasbo, pa je Damir igral violončelo in Dean violino, a podobno kot jaz, dlje od ljubezni do

glasbe nista prišla.

Oba z Danico sva imela za takratne razmere dobre službe in lepe plače, zato je bil življenjski standard najine družine dober. Otroka sva peljala na počitnice, takrat še pod šotor, a vedno v družbi s prijatelji in njihovimi otroki. Ko sta malo zrasla, smo potovali po Jugoslaviji in nekaterih evropskih deželah; vedno nam je bilo lepo.

Sredi študentskih let je Damirja zamikal turizem in pričel se je udeleževati kot turistični vodič. Svoj konjiček, ljubezen do umetnostne zgodovine, je združil s poslom ter si tako zagotovil lep honorar za svoje študentsko življenje. Na svoja potovanja je pogosto vzel nono. Nona je bila preprosta vaška ženska, a zanimalo jo je vse. Še na stara leta je potrpežljivo sedela v avtobusu in zrla skozi okno, da ji ni mogla uiti niti najmanjša podrobnost neznanih krajev, skozi katere jo je vodil njen vnuk. Z vsakega potovanja si je prinesla svilen ruto! Ljudje kupujejo male Eiffelove stolpe, plastične beneške gondole, miniaturne poševne stolpe v Pisi, rimske arene iz gipsa in ostalo šaro, nona pa si je vedno, v vsakem mestu, skozi katero jo je pot peljala, kupila svilen ruto.

Damirja je življenjska pot odpeljala v ekonomijo in na Ekonomsko fakulteto. Deana v računalništvo in podjetništvo. Pri izboru nevest sta se zgledovala po starših – oba sta ju našla na svojih fakultetah – a podeževala sta srečni gen svojega očeta in izbrala topli srčni in pošteni punči, prvi ekonomistko Dragico in drugi računalničarko Nado. Oba imata srečni družini, kar nama je v veselje in ponos. Najini vnuki Jasmina, Žiga in Jaka že stopajo na svojo življenjsko pot in postajajo modrejši od naju. Je pravnučka Una, drobna, nasmejana in živahna, še z zanimanjem gleda, kaj ji bova pokazala in povedala. In kaj je lepšega v človeškem življenju, kot to, da se krog sklenc natanko tako, kot se mora!

MEDICINSKA FAKULTETA

Svojega šefa v službi nisem obvestil o odločitvi, da bom študiral na Medicinski fakulteti. Borisa sem pooblastil, da me je lahko vpisal in jeseni sem bil študent.

Imel sem nekaj težav. Delo v lekarni mi ni dopuščalo, da bi čez dan obiskoval predavanja prvega letnika. Obiskoval sem le vaje, ki so potekale v popoldanskem času. Zavedal sem se, da opuščanje dopoldanskih predavanj pušča velike praznine v mojem znanju, zato sem občasno ušel iz službe na predavanja, kar je šef čez čas seveda opazil in me poklical na zagovor. Skrivanja je bilo konec. Priznal sem mu, da sem se brez njegove vednosti vpisal na fakulteto in da sem že en mesec študent.

Ivan - študent medicine 1956

Bil je močno presenečen saj je menil, da bom z izobraževanjem nadaljeval v smeri lekarništva, kar si je zame želel sam. Po končanem pogovoru me je povabil na svoj dom, da bi proslavila moj pogum in odločnost slediti svojim sanjam. Plemeniti ljudje so bili ti naši partizanski ščfi!

V drugem letniku študija so me demobilizirali. Izgubil sem mesečno plačo in namesto nje odtlej dobival borno stipendijo. Tudi v lekarni so na moje delovno mesto nastavili nekoga, ki je lahko nemoteno delal. Moj prijazni šef, ki me je ves čas podpiral in bil v tistem času na nek način moj življenjski mecen, mi je priskočil na pomoč – omogočil mi je, da sem honorarno delal nekaj ur dnevno in si s tem olajšal finančni položaj. Prav zato, ker sem moral poleg študija tudi delati, so se moja študijska leta zavlekla bolj kot sem tega želel.

Ko sem v tretjem letniku poslušal predavanja iz patofiziologije, sem v predavalnici prisedel k bratu Borisu, ki je bil že asistent na katedri za patofiziologijo. Naslednji dan me je opozoril, naj ne sedim ob njem, ker njegov predstojnik prof. Zupančič ne dovoli družinskih povezav...

Junija 1957 sem končal študij medicine in prejel diplomu z nazivom »dr. splošne medicine«.

ZDRAVNIK

Enoletni zdravniški staž sem začel kot referent v otroški koloniji v Premanturi pri Puli, nato sem opravljal klinično prakso na različnih klinikah in ob koncu naredil strokovni izpit.

Po končanem stažu sem se zaposlil v »Bolnici dr. Petra Držaja« na mestu vodje polikliničnega oddelka. Delal sem v ambulantni, redno dežural, opravljal obiske bolnikov na domu, vodil tečaje prve pomoči v šoli za policiste in delal še marsikaj na sanitetnem oddelku Ministrstva za notranje zadeve.

Ivan - zdravnik z diplomo v žepu 1957

Moj delavnik je bil naporen in pogosto se je zavlekel dolgo v noč. Vsak dan, tudi ob sobotah, sem se po končanem ambulantnem delu odpravil na obisk k pacientom na njihov dom. Družina me je pogrešala, jaz pa njo. Danica je pogosto pripeljala sina Damirja kar k meni v bolnišnico, da me je videl in sem mu lahko dal malo očetovske ljubezni. Otrok je rasel ob zavedanju, da oče opravlja poklic, ki rešuje ljudem življenja. Mislim, da je na svoj otroški način razumel, zakaj sem tako poredko doma in trudil sem se, da kljub moji odsotnosti ni izgubil stika z menoj.

Obiske na domu sem opravljal s kolesom, kupljenim v Trstu, ki mi ga je pomagal spraviti v Koper bratranec Leon, diplomat. Pot od Kopra do Ljubljane sem potem prekolesaril. Obiski na domu so bili naporni, a ne toliko po medicinski plati kot zaradi naporenega iskanja ulic in hišnih števil. V ta namen mi je dobro služila baterijska svetilka. V zimi in snegu se moje kolo ni prav dobro obneslo, a po letu službovanja sem dobil v uporabo moped – in se počutil kot kralj!

Minili sta še dve leti in svoje prihranke sem namenil nakupu avtomobila. Prihrankov ni bilo dovolj in kot dobra vila je bila spet ob meni mama. Angleži so ji pobrali najlepší travnik in na njem postavili begunsko taborišče, za kar ji je angleška uprava cone A izplačala odškodnino... no, ta odškodnina je romala k mojim prihrankom, vse skupaj pa k trgovcu, ki je prodajal VW – »hrošča« – in to z radiom! Avto je prišel kot božično darilo in na novega leta 1959 dan sem že peljal svojo družino na izlet. Spredaj midva z Danico, zadaj nona z Damirjem, dojenček Dean pa na polici nad zadnjimi sedeži...

Takšno delo sem opravljal vse do leta 1962, ko sem prevzel vodstvo Zdravstvenega doma občine Ljubljana-Center na Miklošičevi cesti. Novo delo je pomenilo nov izziv. Manj operativnega zdravstva in veliko več organizacijskih znanj je bilo potrebnih, da sem lahko organiziral nemoteno in strokovno zdravstveno oskrbo Ljubljančanom. Od tedaj pa do zaključka svoje delovne dobe sem opravljal delo direktorja.

Dolgo obdobje petindvajsetih let mi je prineslo zadovoljstvo, pogosto tudi veselje, a nemalokrat veliko skrbi, stresov in sivih las!

Ob prihodu na novo delovno mesto sem našel precej pomanjkljivo organizirano osnovno zdravstveno varstvo. Zdravnikov je bilo premalo, izkušnje z dispanzersko obravnavo pacientov pa še v povojih, zato sem ocenil, da je potrebno dejavnost razširiti ter področje kadrovske

V službi

okrepiti in seveda izboljšati organizacijo dela. Prioritetna naloga je bila skrajšanje čakalnih dob in s tem zmanjšanje števila bolnikov, ki so sedeli in stali v nabitih čakalnicah tudi po več ur. V upravah podjetij so imeli veliko posluha in kmalu smo imeli po podjetjih, ustanovah in tovarnah organizirane obratne ambulante.

Obratne ambulante splošnega zdravstva in zobozdravstva so bile dobro opremljene, v njih so delali zdravniki in sestre ZD Ljubljana, skrebele

pa so za zdravje delavcev in uslužbencev podjetja, v katerem so se ambulantno nahajale. Zdravniki so v njih opravljali ne le kurativno delo, ampak so se lahko posvetili tudi preventivi in predvsem zdravstveni specifikki, ki jo je narekovala narava dejavnosti določenega podjetja.

Za borce narodno osvobodilnega boja in njihove družinske člane smo organizirali posebno ambulanto. Študentska populacija je imela svojo ambulanto, šolajoča mladina pa organizirane sistematične preglede in zobozdravstveno oskrbo, pri čemer je bil največji poudarek na preventivnem zobozdravstvu. Slednje je dolgoročno dalo izjemne rezultate, ki so sodili v sam vrh otroškega zobozdravstva v Evropi.

Čez nekaj let smo želi sadove napornega dela: število zdravnikov smo podvojili, vrst čakajočih ni bilo več ali pa so se pojavljale le izjemoma. Osnovna zdravstvena dejavnost je tekla gladko in nastali so pogoji za tesnejše sodelovanje s specialističnimi službami poliklinike in klinike. Strokovna predavanja ob bolnikih so bila nazornejša in so več prispe-

Novi Zdravstveni dom Ljubljana Center

vala k strokovnosti splošnih zdravnikov in k njihovi diagnostični obdelavi bolnikov.

Veliko je strokovnih področij, ki jih potrebuje direktor za uspešno delo, zato sem leta 1965 opravil dva semestra študija organizacije zdravstvenega varstva na Republiškem zdravstvenem centru Zavoda za zdravstveno varstvo.

Leta 1968 sem dokončal še dva semestra podiplomskega študija na medicinski fakulteti v Zagrebu na šoli narodnega zdravja »Andrija Štampar«. Predavanja so bila organizirana v Ljubljani, saj je pretežni del predavateljev prihajal z ljubljanske medicinske fakultete in iz vrst zdravnikov z ljubljanskega kliničnega centra. Tako smo vsi tečajniki lahko opravljali svoje redno delo in bili odsotni le teden ali dva mesečno.

Po uspešno zaključenih podiplomskih tečajih sem v letih 1969 - 1971 opravljal staž in prakso na ljubljanskih klinikah, s tem dokončal specializacijo in dobil naziv »zdravnik – specialist splošne medicine«. Z novimi dosežki in metodami diagnostike ter s sodobnimi terapijami sem se potem redno seznanjal na rednih letnih srečanjih zdravnikov splošne medicine.

SAMOPRISPEVEK

Gospodarski razvoj dežele je neizbežno vodil v povečano migracijo s podeželja v Ljubljano, kar se je poznalo tudi v našem zdravstvenem domu. Postal je pretesen za vse bolnike in noben organizacijski prijem ni več učinkovito zmanjševal gneče v čakalnicah. V času samoupravnega socializma je država pogosto razpisovala samoprispevke, s katerimi so se, kljub lepemu imenu, finančna sredstva zbirala »prisilno« - vsem zaposlenim so preprosto trgali od plač predpisani odstotek, zbrana sredstva pa so se potem koristno uporabila za investicije, običajno nego-

spodarske, včasih tudi v infrastrukturo in izgradnjo kakšne tovarniške hale.

Za izgradnjo novega zdravstvenega doma Ljubljana-Center je bil v Ljubljani razpisan II. samoprispevek in Ljubljanačani so v nekaj letih nabrali vsa sredstva, potrebna za pričetek investicije. Pravzaprav je v teh nekaj letih prišlo do velike »družbeno – politične« reorganizacije v gospodarstvu in sredstva so bila zdaj namenjena Zdravstvenemu domu Ljubljana. Ta je po novem združeval sedem občinskih zdravstvenih domov, ZD Študentov, šolsko in zobno polikliniko ter centralni otroški in ginekološki dispanzer. ZD Ljubljana - Center je bil le eden med enakimi.

ZD Ljubljana je skrbel za osnovno zdravstveno varstvo več kot 300.000 prebivalcev mesta Ljubljane ter občin Medvode, Grosuplje in Ivančna gorica. Zaposloval je 2400 zdravstvenih, tehničnih in administrativnih delavcev in imel na teritoriju, ki ga je pokrival, preko dvajset zdravstvenih domov z ambulantami in specialističnimi enotami.

Izvolili so me za direktorja ZD Ljubljana in za predsednika zdravstvene komisije pri Skladu II. Samoprispevka. Moja naloga je bila koordinirati delo pri pripravi načrtov in pri izvedbi programa razširitve in obstoječih infrastrukturnih objektov, dograditev novih ter njihovo ustrezno opremo s sodobnimi medicinskimi pripomočki. Trdo smo delali in ni bilo brez stresov, saj so se naša mnenja pogosto razhajala. Kljub temu je projekt napredoval v pravo smer in čez nekaj let, ko smo ga dokončali, je bilo kaj videti! Zgrajeni so bili prizidki ZD Šiška, ZD Vič in ZD Moste, novi zdravstveni domovi v Medvodah, Črnučah, Dobropolju in Zagradcu, obnovljeni in posodobljeni so bili prostori Šolske poliklinike, zobne ambulante v Nebotičniku, ZD Grosuplje in nekoliko pozneje še nov ZD Center! Poleg tega smo oblikovali koncept Centralne dežurne službe, a žal takrat še ni zaživel.

Po končanem mandatu direktorja ZD Ljubljana sem se vrnil nazaj na staro delovno mesto v ZD Center in vodil priprave na izgradnjo nove

stavbe na Metelkovi. Pričela se je jeseni 1980 in jeseni 1982 smo se selili z Miklošičeve na Metelkovo. Zdravstveno osebje je bilo navdušeno nad novimi pogoji za delo, pacienti pa prav tako, saj so dobili neprimerno boljše, predvsem pa hitrejšo oskrbo. Zdaj smo imeli tako dobro medicinsko opremo in večje število zdravnikov specialistov družinske medicine, kar je omogočalo uvajanje specialistične dejavnosti v ZD Center. Vedno več sem se ukvarjal z organizacijo, z reševanjem kadrovskih problemov, finančnimi težavami in ne nazadnje »politiko«, ki je v tistih časih s svojimi lovkami segala v vse pore gospodarskega in družbenega življenja... Čutil sem, da sem načel svoj življenjski rezervuar energije... Postajal sem utrujen.

BOLEZEN

Sredi dela sem nepričakovano omagal. Bil je 6. oktober 1986 in za mano še en mučen, dolgotrajen sestanek s »samoupravnimi organi«, kjer sem moral, kot bi bil na zatožni klopi, znova in znova pojasnjevati razloge za določene strokovno-medicinske odločitve ljudem, ki so opravljali administrativna dela. To je bilo za vse direktorje zelo utrudljivo početje, a vzeli smo ga »v zakup«, saj je sodilo v takratni sistem. Samouprava je pomenila, da lahko vsak delavec podvomi v odločitve uprave, še posebej, če je član delavskega sveta ali sindikalni funkcionar. S tem v načelu ni bilo nič narobe, razen v primerih, ko so se med njimi znašli skeptiki in škodoželjneži, kar je bilo žal pogostejše, kot bi koristilo nemotnemu delu ustanove.

Sredi ene izmed dolgih in predvsem brezplodnih razprav, ki ji ni bilo videti uspešnega konca, sem začutil, kako zelo sem utrujen. A bolezen je še malo počakala in me dohitela sredi dela v ambulantni...

Diagnoza se je glasila »akutni srčni infarkt«. Sprejeli so me na kardiološki oddelok bolnišnice »dr. Petra Držaja«. Imel sem privilegij,

da je k moji postelji takoj pritekel sam predstojnik – dragi brat Boris, specialist kardiolog! Skupaj s kolegi in ostalim osebjem so me dobro pokrpali in čez tri mesece sem se vrnil na delo.

Po okrevanju me je žena pogledala in z zanjo značilnim, umirjenim tonom ljubeče, a zaskrbljeno rekla: »Dovolj je, Ivan. Dovolj si naredil za eno človeško življenje, zdaj nehaj. Tudi družina te potrebuje, ne le Zdravstveni dom.«

Danica je bila vsa ta leta moja opora in moj mirni pristan hkrati. Dajala mi je občutek varnosti. Neopazno je stala ob meni, korak za mojim hrbtom, da me ujame, če omagam na poti skozi življenje...in tokrat sem prvič omagal... Ni mi bilo všeč, a vedel sem, da ima prav.

Imel sem vsa potrebna pokojninska leta in odločil sem se za upokojitev. Obdobje mojih rednih službenih obveznosti se je končalo. Da mi ne bi nenadno pomanjkanje adrenalina škodovalo, sem kot upokojenec sprejel delo v obratni ambulanti kulturnih delavcev v ljubljanski Operi. Nekaj za veselje in »prehodno obdobje« od zdravnika do pacienta. Dve leti sem dvakrat tedensko po dve uri odhajal v ambulantno, nato se je končalo tudi to obdobje. Odslej me bo z medicino povezoval le kak strokovni članek, klepet z bivšim kolegom in, žal, vloga pacienta.

PARTIZANSKE BOLNICE V MOJEM SRCU

Povojno življenje je bilo polno različnih izzivov, vzponov, padcev, malih radosti in velikih uspehov, a nič mi ni moglo iz srca izbrisati časa, preživetega med tovariši v partizanski bolnišnici. Bil sem med tistimi, ki smo skrbeli, da se ta herujska epopeja slovenske zgodovine ne pozabi.

To poslanstvo smo opravljali tako v »Skupnosti partizanskih bolnic Franja in Pavla« kot tudi v sekciji »Partizansko zdravstvo« Slovenskega zdravniškega društva. Leta 1961 smo poskrbeli, da je bila v spo-

min na partizansko bolnico Pavla na Hudem polju odkrita spominska plošča. Prišli so nekdanji ranjenci in osebje bolnišnice skupaj s svojci, takrat mladi fantje in dekleta, danes v letih največje življenjske moči. Snidenje je bilo veselo, spominom in anekdotam ni hotelo biti ne konca ne kraja... In spet sem slišal tisto: »Mirko, bi jedel njoke?«

Partizanska srečanja

Naslednje leto smo ob prisotnosti dr. Pavle ustanovili »Skupnost bolnice Pavla«, ki je združevala le ranjence in osebje »moje« partizanske bolnišnice. Določili so me za tajnika. Skupnost sem vodil ne le s skrbnostjo, ampak predvsem s predanostjo in veliko ljubeznijo do spomina na težke dni trpljenja, a hkrati lepe dni tovarištva. Z leti se je število njenih članov precej povečalo, vsaj neformalno, saj so na srečanja v Mrzli Rupì prihajali novi in novi sorodniki in prijatelji. A ne le oni, prihajali so tudi ljudje, ki so preprosto hoteli izkazati spoštovanje do nečloveških naporov ljudi v partizanskih bolnišnicah. 1600 ranjenih

Spomenik SVPB Pavla na Hudem polju 2006

borcev in bolnikov, za katere je sredi sovražnih aktivnosti poskrbela partizanska bolnišnica Pavla, je zasedlo častno mesto v zgodovini osvobodilnega boja.

Leta 1974 smo organizirali »Pohod po poteh prenosa stotih ranjencev«, v spomin na avgust 1944, ko je bilo treba sredi vojne vihre rešiti sto ranjenih tovarišev. Prenesli smo jih iz bolnice »Franja« na Vojsko, od tam skupaj z ranjenci bolnice »Pavla« preko Predmeje do Postojne in letališča pri Nadlesku na Notranjskem, od koder so odleteli v Bari. Reševanje mi je ostalo tako jasno v spominu, saj sem tudi sam polovico poti spremljal ranjence. Pohod je z leti postal tradicija. Še danes se ga vsako leto udeleži dvesto do tristo pohodnikov, ki se sredi avgusta podajo po tej poti spominov in tovarštva.

V vseh teh letih smo poskrbeli, da so danes spominske plošče tudi na okrevališču Vrše, na Tratnikovi domačiji, na Jagrščah in v Centrali, zadnji postojanki bolnišnice »Pavla«.

PROSEK 213, MNOGO LET POZNEJE

Prosek, moj dom! Prosek, naš dom! Tako smo čutili celo življenje, vsi sorodniki, ki nas je usoda druge svetovne vojne razmetala naokrog, stran od male rojstne vasice na slovenskem Krasu.

Po smrti staršev sva hišo na številki 213 podedovala midva z Borisom. Bila je v slabem stanju, potrebna temeljite obnove. Potrebovala je vodovod, sanitarije, kanalizacijo in ureditev odvoda meteornih voda, popravilo strehe, nujno rušenje podirajočega se hleva...in še kaj bi se našlo. Vsak razmišljujoč človek, ki zna sešteti ena in ena, bi takšen objekt porušil in na njegovem mestu zgradil novega... midva pa sva se z ljubeznijo in naravnost udarniškim elanom vrgla v obnovo hiše.

Bilo je več kot le obnova stare hiše, ki sva jo tako ljubila, da nisva nikoli uporabila besede »podrtija«, bil je nekakšen umik nazaj v otroštvo, k

Slovo od rojstne hiše

mami in očetu... k bratom in sestram in vsem sorodnikom z berjača živim in mrtvim. Hiša nas je na neviden način povezovala, zato je Prosek 213 ostal za vedno najin dom...

Obnova hiše ni bila lahka stvar. Meja med Jugoslavijo in Italijo je bila strogo varovana, mrki cariniki, pretežno iz ostalih jugoslovanskih republik - zaradi njihovega: »Druže, šta imaš za prijaviti,« smo jim v medsebojnem pogovoru pravili družeti - so vedno mrko in kar malo sovražno gledali vsakega, ki je zapuščal deželo »bratstva in enotnosti« in rinil tja v kapitalizem, pa četudi za en sam dan ali uro. Posebno veselje so imeli z brskanjem po osebnih predmetih, avtomobilih in vsem, kar si imel s seboj in se je dalo po njem šariti. Včasih sem gledal kakega posebej zagnanega, pa sem si mislil: »Eh moj druže, ne boš ti naredil kariere uspešnega carinika nikoli! Napačnim ljudem brskaš po življenju!« Resnici na ljubo, tudi mi smo bili z vsemi žavbami namazani! V to nas

je prisilil sistem. Kako lito smo morali pretihotapiti čez in za to je bilo pripravno vse, od zavihkov na ženskih krilih, do hlačnih pasov, kamor so naše žene spretno »všivale« bankovce... pa tudi kak kos opreme je bilo treba pretihotapiti tja in kaj malega od tja domov. Takrat je bil pravi podvig dobiti tujo valuto in za italijanske lire, s katerimi smo financirali obnovo hiše, smo bili prisiljeni plačevati nepošteno visoko ceno. Res bi bilo krivično, če bi nam na meji te težko pridobljene lire zasegli!

Obnavljali smo, rušili, gradili... počasi, »iz plač«, kot se je takrat reklo, in desetletja je trajalo, da je hiša dobila približno spodobno podobo. Danica in Vesna sta ne le potrpežljivo prenašali vse to, ampak sta pridno sodelovali in ni jima bilo žal denarja, vloženega v »nekaj, kar stoji na tuji zemlji in nikoli ne veš, če ti ne bodo Italijani vzeli.« kot so nam prigovarjali dobronamerni prijatelji. Pri gradnji so pomagali sorodniki in prijatelji, rabljeno opremo in pohištvo pa smo z lastnimi avtomobili, malo po malo, zvozili kar od doma. O zbirki razlag in izgovorov, s katerimi smo mehčali strogo carinsko kontrolo, bi z Borisom lahko napisala manjši roman...

Kljub temu, da je hiša skoraj dve desetletji dobivala končno podobo, smo bili zadovoljni vedno, ko smo imeli priložnost biti v njej. Kmalu je postala shajališče Cibicev, ki smo se z vseh strani zbirali na večer pred Cibiciado in ob koščku pršuta klepetali pozno v noč, veseli, da se spet vidimo. In če je kdo šel po nakupih v Trst, se je po navadi oglasil na »dvesto trinajst«, za vsak slučaj, če sta Ivan ali Boris tam.

Žal sva bila tam manj, kot sva si želela. Služba, družina ... čas je preprosto prehitro tekel in »dvesto trinajst« je bolj ali manj samevala, vse dokler se niso v njo začasno preselili predstavniki novega rodu Cibicev. »Dvesto trinajst« jim je dala zatočišče za čas, dokler si niso finančno opomogli in se postavili na lastne noge.

Potem je prišla bolezen in za njo starost. Z Borisom sva še manj odhajala na »dvesto trinajst« in neusmiljeno je prišel trenutek, ko je bilo treba storiti to, kar sva dolgo odlašala – sprejeti odločitev in hišo prodati.

Od februarja 2007 dalje »dvesto trinajst« ni več naša. Kljub temu jo imam stalno v mislih in še nekaj časa po prodaji sem nehotе zavil mimo, da bi videl, ali novi lastnik lepo dela z njo. Duh mamine pince in vonj podstrešja, zvon cerkvene ure, smeh in pogovor na berjaču v toplih poletnih nočeh in borni pridelek plesnivih grozdov, ki visijo nad vhodnimi vrati, in gnezdo lastovk, vsako leto na istem mestu... vse je zdaj v mojem spominu in za večno v srcu. In vse to ostaja moj dom, Prosek 213. Podoba v mislih obnavljam, da je ne bi čas izbrisal. Je kot slika ljubljene osebe v oguljeni denarnici: morda sčasoma zbledi, a nikoli ne izgine. Vsaka misel na »dvesto trinajst« mi ogreje srce in nekaj mi zašepeta v uho: »Tam so tvoje korenine.«

DRAŽGOŠE

Ko sem svojo sošolko Danico končno navadil na to, da sedim v prvi klopi in jo pripravil do tega, da me je vzljubila, ko sva potem ugotovila, da sva drug v drugem našla tisto »drugo polovico«, ki jo po legendi celo življenje iščemo, da lahko zaživimo kot celota, me je odpeljala v Dražgoše. Tam je bil njen »dvesto trinajst«, le da ga je okupator požgal leta 1942 in vas porušil, da ni ostal kamen na kamnu, ob mojem obisku leta 1950 pa še ni bil obnovljen.

Franca in Angela, Daničini teti, sta živeli v provizoričnih lesenih barakah, zgrajenih takoj po koncu vojne. Šele v nekaj letih jima je s pomočjo državnih sredstev uspelo zgraditi na mestu požgane hiše novo, vendar le do tretje faze. V takšno nedokončano hišo, brez vodovoda in s straniščem na štrbunk, sem pozneje hodil z Danico in sinovoma Damirjem in Deanom na počitnice. Sneg in sankanje po tri kilometre dolgi, zasneženi vaški cesti dol v dolino je bil dogodek, ki je mestne otroke razveseljeval še veliko bolj kot vaške nadobudneže. In malica na topli kmečki peči... Kakšen zaklad spominov za stare dni!

Lastnica hiše je bila teta Angela. Ko so mi leta 1967 ponudili hišo v odkup, sem se takoj odločil in sklenil pogodbo. Odprla se nam je možnost, da hišo dokončamo in ustrezno opremimo.

Skupaj s hišo smo dobili teto Franco. S pogodbo ji je bil dosmrtno zagotovljen »zapeček«. Dali smo ji najlepšo sobo, kjer je bivala do svojih poznih dni, ko je obnemogla potrebovala dnevno nego medicinsko usposobljenih ljudi. Vedno smo jo vabili medse, a ona se je, vajena svoje samote in miru, hitro naveličala našega živžava in je raje posedala v svoji sobi na vrhu lesenih stopnic. Veselila se je vsakega kosila, ki smo ga zaužili skupaj in vsakega božičnega darila. V letih sobivanja je teta Franca postala sestavni del naše družine. Čakala nas je, ko smo prihajali, mi pa smo ji bili hvaležni, ker nas je po njeni zaslugi hiša vedno pričakala topla in razsvetljena!

Naša hiša v Dražgošah

»Dražgoše« smo potem dolgo vrsto let popravljali, dograjevali ... postajala je nekak vzporedni »dvesto trinajst«, a ker je bila bližje Ljubljani in na poti do nje ni bilo državne meje, smo jo pričeli veliko pogosteje uporabljati. Omislili smo si celo miniaturni vrtiček in dve, tri sadna drevesa ter v »kmetovanju« našli veliko radosti.

Čeprav mi je medicina pomenila vse, je nekje globoko v duši ostal zakopan spomin na električarja Ivančka. Še vedno sem našel neskončno veselje v malih popravilih, da sta se potem otroka po malem delala norca iz mene, saj nobenega pokvarjenega strojčka nisem dovolil zavreči.

»Dražgoše« so postale idealne za ta moj hobi, ki mi je dopolnjeval počitniške dneve in vikende v hiši na Gorenjskem – v kletnih prostorih sem si uredil krasno delavnico. Takšno, kot sem si jo želel v mladosti, a mi je revščina to onemogočila.

Po upokojitvi so »Dražgoše« postale najin drugi dom. Z Danico zdaj preživiva celo poletje v hiši, ki so jo z leti napolnili drugačni spomini kot »dvesto trinajst« – spomini na najino družino, otroka, snahi, vnuke in zdaj pravnukinjo Uno in naše skupne Božiče in Dedke Mraze... in spomini na prijatelje, ki so vsako leto ob partizanskem Dražgoškem prazniku v neomejenem številu povabljeni na krožnik tradicionalnega ričeta!

CIBICIADE

Druga svetovna vojna in politika zmagovalcev je potomce nonota Valentina razdelila na tiste, ki so ostali na Primorskem v Italiji in one, ki smo živeli v Jugoslaviji. Od teh nas je daleč največ v Sloveniji, nekaj v Srbiji in še kje po Balkanu. Nekdo je končal v Franciji, kak Cibic se najde tudi v Angliji, Nemčiji ... skratka, življenje se je pošalilo z nami in nas prisililo, da najdemo način, kako ohranjati stik in se ne izgubiti. Tako kot se nekatere ptice in živali vedno znova vračajo nazaj v gnezdo,

se mi Cibici vsaka tri leta zberemo v velikem številu, včasih nas je bilo tudi dvesto in čez, da za en dan ozdravimo domotožje v sebi, da obudimo spomin na prednike in pokažemo svojim potomcem, kje so njihove korenine. Svojim radostnim snidenjem smo hudomušno nadeli ime Cibiciada!

Naključnemu povojnemu srečanju s strici in bratranci na novoletni dan leta 1946, ki sem ga čez mnogo let »določil« za prvo Cibiciado, so sledila organizirana srečanja, sprva le sorodnikov na jugoslovanski strani, ko so politične razmere in državna meja dovolili, pa tudi tistih iz tujine.

Cibiciada 2008

Prve Cibiciade so potekale na jugoslovanski strani zaradi preprostega razloga: sorodniki z one strani meje so imeli manj težav pri prestopanju meje kakor mi, ki nas je socialistični režim postrani gledal, če smo

»hrepeneli po kapitalizmu«. Tako smo skupaj praznovali 1. maj 1968 na Socerbu, naslednji Prvi maj v Lipici, pa Krajni vasi, Krepljah in Tupelčah. Prvi maj je bil zelo primeren datum za praznovanje, saj je bil to državni praznik in imeli smo dva prosta dneva.

Sčasoma je meja postala bolj odprta in vrnili smo se h koreninam; 22. Cibiciado smo že preselili na Prosek. Od tedaj dalje smo se srečevali na travniku na Bošketu.

Ncobveščen človek, ki bi izza grma gledal, kaj se dogaja na travniku, bi dobil vtis, da gre za veliko gasilsko veselico. Slovenska pesem, narodne noše, srečelov, z dobrotami obložene improvizirane mize pod krošnjami dreves.... Le velike medsebojne naklonjenosti ljudi na travniku si ta naključni opazovalec ne bi znal pojasniti... Ne bi mogel razumeti, zakaj so tako zelo veseli drug drugega, čemu to objemanje in od kod ves ta žar v očeh, nasmehi... in ne bi mogel razumeti, od kod toliko sreče na enem kupu.

Cibiciade imajo vedno tudi kulturno poslanstvo, saj sorodniki s tipično slovensko trdoživostjo ohranjajo slovensko besedo, ne le v pogovornem jeziku, ampak tudi v pesmi in prozi, za kar je lepa priložnost pred mikrofonom na Cibiciadi, a tudi hudomušnosti ne manjka. Vsak udeleženec Cibiciade, ki je v obdobju med predzadnjo in zadnjo doživel okroglo letnico, dobi posebno pisno priznanje. Diploma je okrašena z grafiko dežele Kranjske, kot si jo je zamislil Janez Vajkard Valvazor. Posebno diplomo vedno dobita tudi najmlajši in najstarejši udeleženec Cibiciade.

Seveda vedno opravimo uradno štetje udeležencev. V ta namen smo vsi »oštevilčeni«, a se potrudimo, da je številka čim bolj izvirna; lahko je dražgoški srček, lonček za vino, narisana, natiskana ali kakorkoli drugače posebna, nikoli pa takšna, kot je bila zadnjič.

Udeleženci Cibiciade s posebnim navdušenjem sprejemajo sveže zamisli sorodnikov. Tako smo na 25. Cibiciadi z »ovacijami na odprtem travniku« pospremili razvitje družinskega prapora, ki si ga je domis-

lila in ga skrbno izdelala Borisova Vesna. Na njem so rumeni žarki, ki simbolizirajo sonce, ki žari nad kraškimi skalami in se zrcali v modrem morju Adrijanskem.

Med udeležence vsakokrat razdelimo časopis Prosek, moj dom, kjer lahko izvemo kaj se je novega zgodilo od ene do druge Cibiciade; kdo se je rodil, koga ni več med nami... mladi kaj napišejo, objavimo zanimive fotografije in podobno.

Cibiciada 2008 – »Rudijevi«

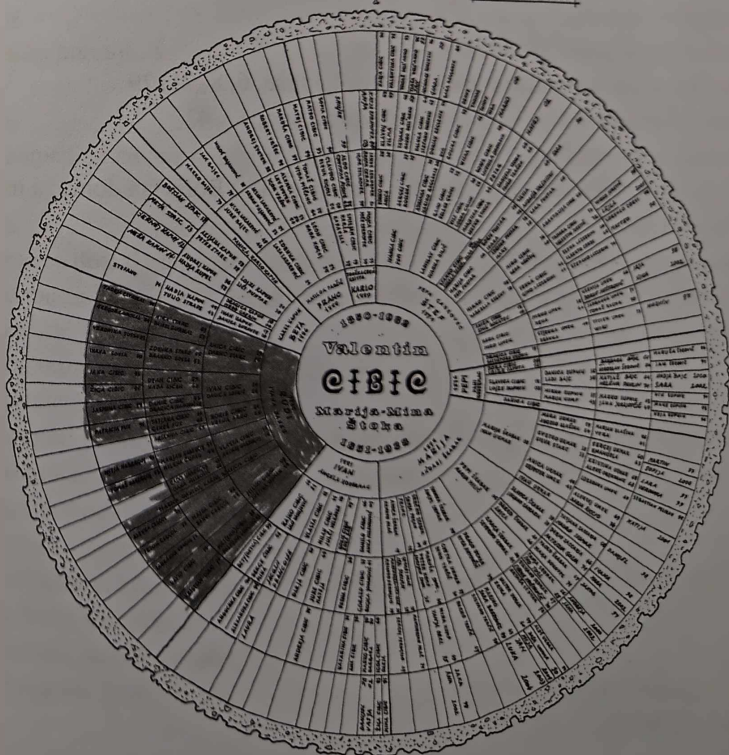
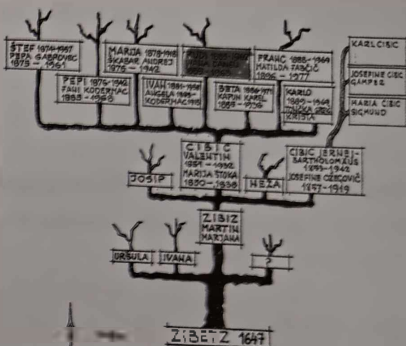
Kapunova Nadja skupaj z Zdenko, Miro in ostalimi dekleti vsakokrat preseneti s slaščico. Ampak za to njihovo stvaritev težko uporabimo pomanjševalnico »slaščica« saj je tako velika, da bi jo brez težav spravil v knjigo rekordov. »Slaščica«, ki nasiti sto do dvesto lačnih ust! To se lahko vidi in poskusi samo na Cibiciadi! Na eni izmed »king size slaščic« - imela je obliko nekajmetrskega primorskega modrasa - je punca izpisala družinsko sporočilo:

»Prej bu umrla ta zverina ku Čibčeva rodbina!«

Kronski dragulj je gotovo domiselni rodovnik Danilove Vesne, ki ga že vrsto let dopolnjuje Leonova Alenka in vanj vestno vnaša vse novorojene in priženjene... V rodovniku z 32. Cibiciade je »zadnji krog« na drevesu Cibicev že tako na drobno popisani, da postajajo imena težko čitljiva. Vesna, kmalu si bo treba izmisliti novo obliko!

Skozi vsa ta leta je Cibiciada postala nekakšen Proseški praznik, ki ga pogosto pozdravi Proseška godba in vaška dekleta v slovenskih narodnih nošah. Zaradi močnega narodnostnega poslanstva, ki ga nosi s seboj, je to naše srečanje spodbudilo TV Koper, da je o njem posnel oddajo in novinarje Primorskega dnevnika, da so jo vsakokrat pospremili s priložnostnim člankom. In kar je zelo pomembno: Cibiciada je navdihnila mnoge slovenske družine, da so se začele sestajati!

rodovnik CIBIC 1647-2005

A

Ammazatemi che finisco a soffrire: Ubijte me, da ne bom več trpel,
101

B

bargoc: velik čoln, 25

beledur: balkon, 7

bendima: trgatav, 28, 40, 41

berjač: z zidom ograjeno dvorišče kraške hiše, 6, 8, 21, 29

bjeka: vrbova šiba, s katero so zavezovali snope..., 42

bokal: nočna posoda, 14

Bolovanje kod kuće za tri nedelje: (srbohrvaško) Bolniška doma za tri
tedne, 136

bonaca: brezvetrje, 66

brente in brentači: posoda za obiranje grozdja, 8

breštulina: ponev, 47

C

carta d'identita: (ital.) osebna izkaznica, 86

cukete: bučke, 40

D

Druže: tovariš (srbohrvaško), 134, 174

F

falar: petrolejka, 8

forčela: frčada, 8, 20, 50

G

gre h nogam: (primorsko) gre peš, 9

Guardate, guardate, il vapore si affonda: (ital.) glejte, glejte, parnik se potaplja, 35

gurtina: zatezovalni trak, 112

H

hiša: kuhinja, 8

I

Immediatamente sbarcare: Takoj izkreati!, 81

K

kad se dolazi na posao?: (srbohrvaško) Kdaj se prihaja v službo?, 134

kamerin: kamrica, kabinet, 7

kamra: soba ob kuhinji, 8

karabinjerji: italijanski policisti, 59

klenice: drva, 8

konfet: bonbon bele barve z mandeljnomo v sredi, 69

konfinacija: prisilno bivanje v določenem kraju, 59, 61

kouter: odeja, 148

krčul: zajemalka, 49

kremšnita: kremna rezina, 11

kržada: križišče, 26

kučeta: otroška posteljica, 13

kvestura: policija, 59

lumin: aluminijasta leščerba, bela mlečno prosojna porcelanasta svetilka, 24

M

mulce: primorske krvavice z mandlji in pinjolami, 41, 49

muoser: lesen čebriček za vino, 27

N

nona: babica, 14, 17, 18, 47, 67, 159, 164

nono: ded, 6, 14, 17, 18, 41, 42

P

pasera: list (riba), 48, 133

pašta: makaroni, 47

pinca: primorska praznična pogača, 8, 48, 51, 53, 133

Piši kako govoriš: (srbohrvaško) Piši, kot govoriš, 145

plavnik: čeber, 8

presenc: sladica iz listnatega testa in suhega sadja, 48, 69

prtun: vrata na dvorišče primorskih hiš, 6

R

ragada: vrsta v vinogradu, 25

rešelika: primorski grm (prunus), 43

ricreatorio: telovadnica, 21

ringelšpil: vrtiljak, 37

rinka: poročni prstan, 62, 149

rožje: obrezane veje trte, 25

S

- s špine: iz pipe, iz vodnjaka, 49
- salvija: žajbelj, 52
- sirkova mineštra: mineštra iz mlade koruze, 47
- sorboli: oskurš, 44
- supe: sladica ("šnite") - ocvrt kruh s sladkorjem, 42
- SVPB: Slovenska Vojaška Partizanska Bolnica, 111

Š

- škale: stopnice, 7
- šnofanjc: njuhanjc, 23
- štala: hlev, 6
- štokviž: polenovka, 48

T

- tenstan krompir: pražen krompir, 47
- Titov pitomac: (srbohrvaško) Titov gojenec, 140
- tramontana: hladen severni veter v Sredozemlju, ki piha s kopnega morje, 67

U

- ujčeva hiša: stričeva hiša, 68

V

- vintla: posoda za gnetenje kruha, 8
- vzglavnik: železni naslon za polena na ognjišču, 8

Ž

- žavba: mazilo, krema, 175
- župa: juha, 47

KAZALO

PROSEK 213.....	7
MAMA IN TATA.....	9
PRVI SPOMIN.....	12
IVANČEK PIROMAN.....	15
PAVLA.....	16
ŠOLA GORI.....	19
TEMA.....	21
PRVA VOŽNJA Z AVTOM.....	23
KOKLJA.....	25
PETELIN.....	26
OSNOVNOŠOLEC.....	28
ŠOLSKI IZLET V KOPER.....	31
POPOTNIKI IN REVEŽI.....	32
CIRKUS.....	34
ORGLE.....	35
TRGATEV.....	36
NONO VALENTIN SE POSLOVI.....	37
PASTIR.....	39
PRIBOLJŠKI.....	41
OBHAJILO.....	46
BIRMA.....	48
ARETACIJA BRATA MILKA.....	51
SMRT BRATA KARLA.....	52
NAGRADA.....	53
VIOLONČELO.....	54
MILKO SE VRNE IZ INTERNACIJE.....	57
NONA MINA ODIDE K NONOTU VALENTINU.....	59

NEČAK MILI.....	61
PRVA ZAPOSLOITEV.....	62
ARETACIJA OČETA IN DVEH BRATOV.....	65
OSVAJALNE VOJNE.....	66
MOBILIZACIJA.....	67
NA POTI K PARTIZANOM.....	72
KOMU ZVONI?.....	78
KRI.....	80
PRVI STIK S SANITETO.....	81
UMIK V GOZDOVE.....	83
REŠITELJI.....	86
PARTIZANSKA BOLNIŠNICA »PAVLA«.....	91
RANJENCI.....	95
BOLNIČAR BOM!.....	98
VOJNA JE KONČANA.....	105
UMIK IZ OSVOBOJENEGA TRSTA.....	106
BOLNIČAR POSTANE POLITIK.....	107
NAZAJ K ZDRAVSTVU.....	109
ŠOLA ZA BOLNIČARJE.....	110
VOJNA BOLNICA LJUBLJANA.....	113
FILM »PARTIZANSKE BOLNICE«.....	115
»BOLNIŠKA«.....	116
BEOGRAD.....	118
NAZAJ V LJUBLJANO.....	123
POROKA.....	127
MOJA DRUŽINA.....	132
MEDICINSKA FAKULTETA.....	137

ZDRAVNIK.....	138
SAMOPRISPEVEK.....	143
BOLEZEN.....	145
PARTIZANSKE BOLNICE V MOJEM SRCU.....	146
PROSEK 213. MNOGO LET POZNEJE.....	149
DRAŽGOŠE.....	152
CTIBICIADÉ.....	154
SLOVARČEK.....	160

Moji dragi domači so me spodbudili, da sem se lotil pisanja utrinkov iz svojega življenja. Hvaležen sem jim za spodbude in pomoč, da je ta knjiga zagledala luč sveta.

avtor

SA
BO
PAI
PRC
DR
CIB
SLO

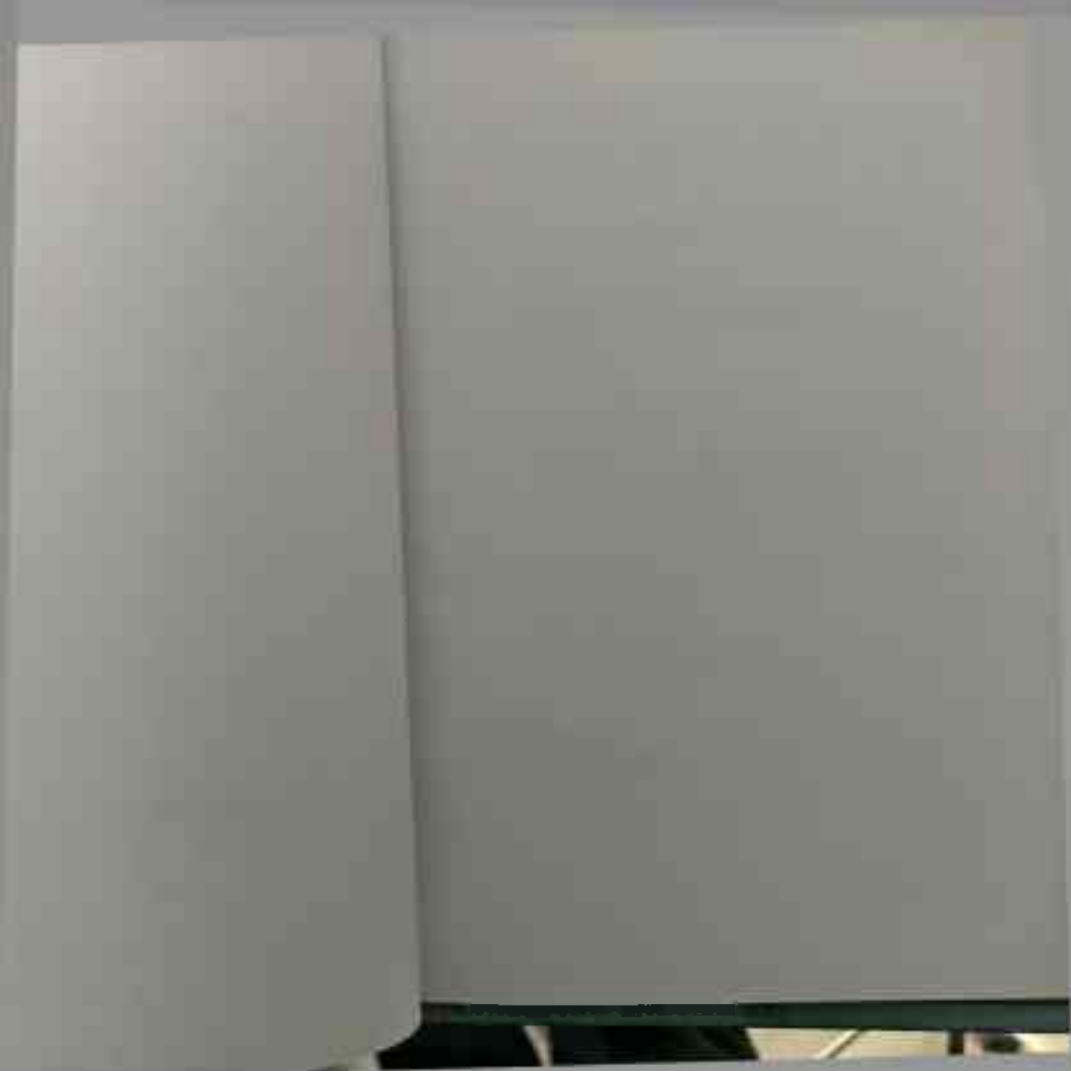
Ivan Cibic
Utrinki iz mojega življenja

samozaložba

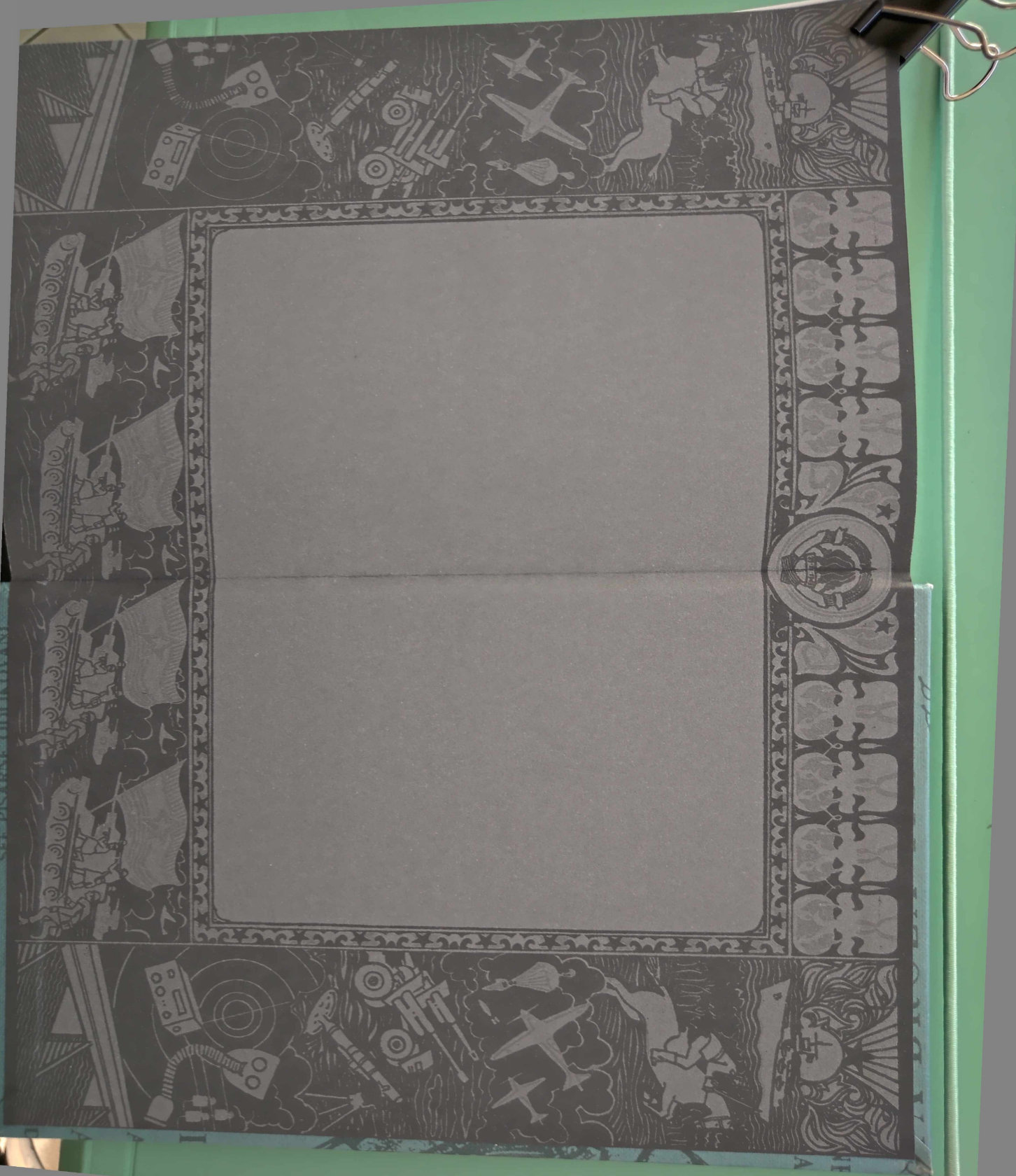
tisk
Matformat

naklada
300 izvodov

Ljubljana 2011

SEE DISK FOR ORIGIN

Univerzitetna knjižnica Maribor

S

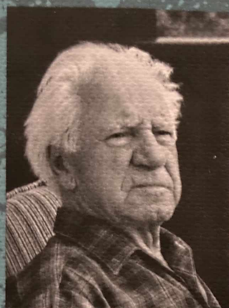

236417

021117385

COBISS

Ivan Cibic,

Trstu, je otroštvo in mladost preživel v številni kmečki družini. Kot šolarček v italijanski osnovni šoli je pridobil osnovno znanje italijanščine, slovenščina pa je smela biti samo vaška in domača govorica. Ob koncu osnovne šole se je zaposlil kot vajenec elektrotehnične stroke in ob večernem času obiskoval tehnično šolo Alessandro Volta v Trzinu. V začetku leta 1943 ga je Italijanska vojska mobilizirala kot vojaškega obveznika v mornarico v Benetke. Že zgodaj v letu 1942 se je vključil v delo OF na Tržaškem in julija 1943 se priključil primorskim partizanom v Trnovskem gozdu. V borbi za osvoboditev Gorice je bil težko ranjen. Po okrevanju je postal graditelj partizanske bolnice Pavla in pričakal konec vojne kot invalid in priučen bolničar. Leta 1950 je opravil maturo, ki je bila pogoj za vpis na medicinsko fakulteto v Ljubljani in jo zaključil z nazivom zdravnik splošne medicine leta 1957. Delo splošnega zdravnika je opravljal v bolnici dr. Petra Držaja in nato v Zdravstvenem domu Ljubljana – center in ZD Ljubljana. Je častni član Slovenskega zdravniškega društva in predsednik sekcije partizansko zdravstvo SZD. Je imetnik več vojnih in povojnih odlikovanj. Po upokojitvi sodeluje v organizaciji partizanskih srečanj, ki ohranjajo v živem spominu veličino partizanskega zdravstva.

RNE OD LIKOVANJ

DNE

20. januarja

1977